„O nestemată literară." —Ian McEwan

R.J. Gadney

Raftul Denisei

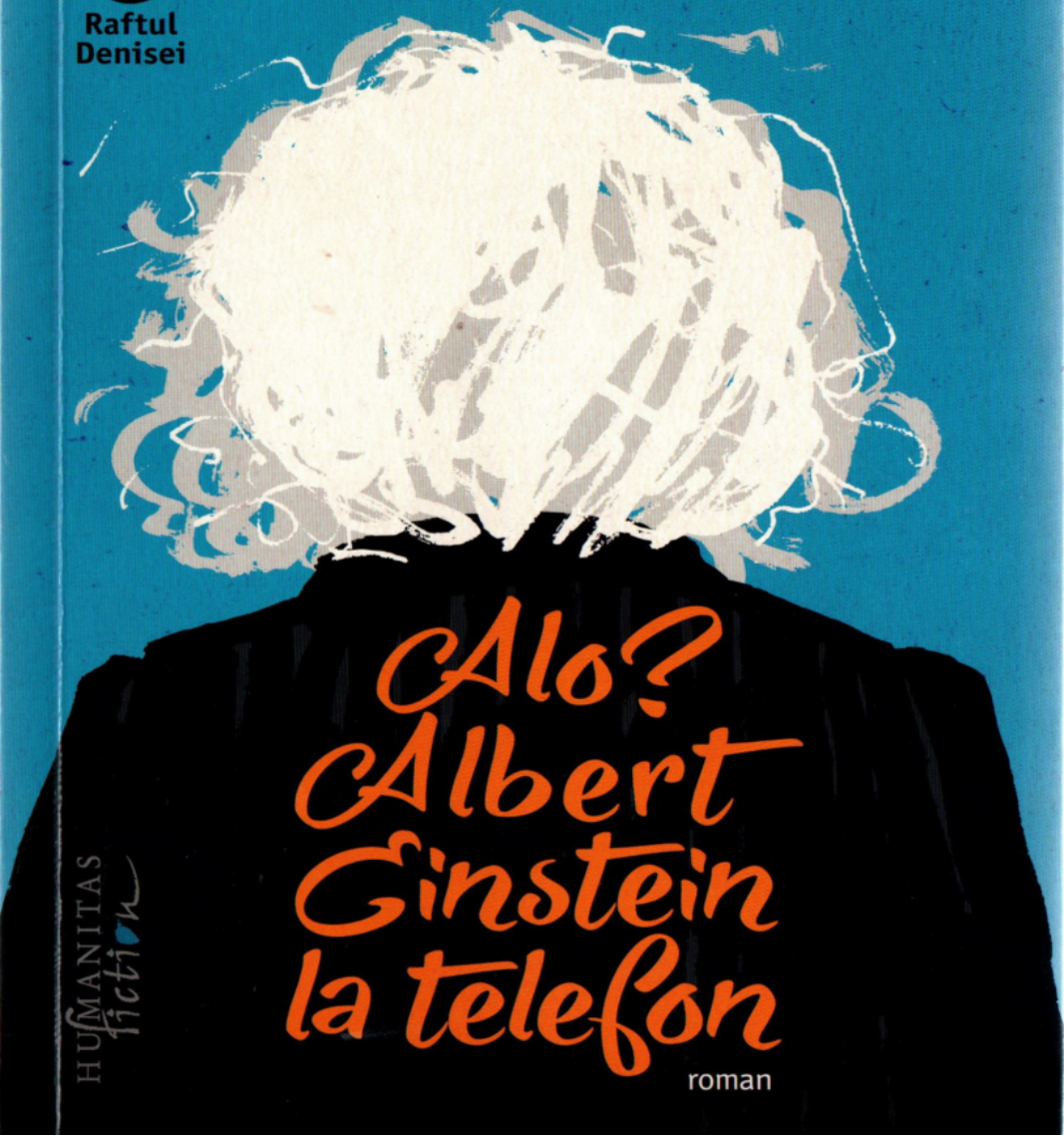

Alo? Albert Einstein la telefon

roman

HUMANITAS fiction

R.J. Gadney

Alo? Albert Einstein la telefon

Colecție coordonată de DENISA COMĂNESCU
Redactor: Gabriela Trășculescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Maxi
Corector: Marilena Vasile
DTP: luliana Constantinescu, Veronica Dinu
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru
Tipărit la Real
R.J. GADNEY
ALBERT EINSTEIN SPEAKING
Copyright © R.J. Gadney, 2018
Published by arrangement with Canongate Books Ltd,
14 High Street, Edinburg EH1 1TE
All rights reserved.
© HUMANITAS FICTION, 2019, pentru prezenta traducere românească
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GADNEY, R.J.
Alo? Albert Einstein la telefon / R.J. Gadney;
trad, din engleză și note de Mihnea Gafița. — București: Humanitas Fiction, 2019
ISBN 978-606-779-565-3
I. Gafița, Mihnea (trad.)
821.111
EDITURA HUMANITAS FICTION
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România tel. 021 / 408 83 50, fax 021 / 408 83 51
www.humanitas.ro
Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30
Pentru Nell, Jago, Toby, Elliot &c Tom

„Dacă ar avea toată lumea o viață cum am eu, n-ar mai fi nevoie de romane.”

Albert Einstein, în vârstă de douăzeci de ani,
către sora lui, Maja, în 1899

UNU

Princeton, New Jersey
14 martie 1954

— Alo? Albert Einstein la telefon.

— Cine? — întreabă vocea de fată de la celălalt capăt al firului.

E dimineața zilei în care Albert împlinește șaptezeci și cinci de ani. Stă așezat la biroul său de lucru, de la etajul întâi al căsuței sale de pe strada Mercer, de la Princeton, dând paginile unui album de fotografii pe care scrie, cu litere în relief, argintii:

ALBERT EINSTEIN SAMMELALBUM

Își apasă mai tare pe ureche receptorul de plastic al telefonului Western Electric.

— Îmi pare rău, zice fata. Probabil c-am greșit numărul.

Are un accent de Boston, prețios.

— Nu, deloc, n-ați greșit numărul, zice Albert.

— Nu? îmi dați voie, domnule, vă rog, să vă întreb: ce număr aveți?

— Nu știu…

— Nu știți ce număr de telefon aveți? Sunteți Albert Einstein. Cum se face că omul de știință cel mai cunoscut din lume nu-și cunoaște propriul număr de telefon?

— Niciodată nu memora ceva ce poți căuta într-o carte, zice Albert. Sau, și mai bine, pune pe altcineva să caute în locul tău.

Fire de tutun incandescente se împrăștie din pipa lui din lemn de erică peste o scrisoare de la fizicianul german Max Born. Albert le stinge cu palma.

— Foarte bine, domnule, zice fata. Îmi pare rău că v-am deranjat.

— Nu m-ai deranjat câtuși de puțin, domnișoară. Câți ani ai dumneata?

— Șaptesprezece.

— Eu împlinesc azi șaptezeci și cinci.

— Serios? Șaptezeci și cinci… nu e puțin lucru. La mulți ani!

— Mulțumesc. Mi-ai făcut un cadou minunat de ziua mea.

— Un cadou?

— Ai creat o problemă filosofică interesantă. Ai greșit numărul. Dar e greșit pentru dumneata numărul meu. Pentru mine, e numărul

corect. Iată o încurcătură de-a dreptul bizară. Cum te numești?

— Mimi Beaufort…

— De unde suni?

— De unde stau, din apropiere de Princeton.

— De unde stai, vasăzică – și locuința dumitale stabilă unde este?

— La Greenwich, comitatul Fairfield, în Connecticut.

— Frumos loc, îl știu. Oare ai de gând să mă mai suni?

— Dacă sunteți cu adevărat Albert Einstein, vă mai sun. Sigur că da.

Albert își răsucește între degete mustața stufoasă și albă.

— Caută-mă în cartea de telefoane.

Piciorul său drept se scutură și saltă. Montul i se ridică și-i coboară grăbit. I se contractă mușchii gambei. Albert nu este câtuși de puțin conștient că piciorul său e capabil de mișcări atât de rapide.

Pufăind absent din pipa umplută cu tutun „Revelation”, un amestec făcut special de Philip Morris și Casa de Windsor, Albert stă cu ochii ațintiți la felicitările și telegramele stivuite pe birou și pe celelalte mese, chiar și pe pupitrul de lemn pentru partituri. N-are nici cea mai vagă idee de la cine le-a primit.

Sunt și telegrame de felicitare, de la oameni pe care-i cunoaște personal: Jawaharlal Nehru, Thomas Mann, Bertrand Russell și Linus Pauling.

Se foiește pe scaun, incomodat, sâcâit de durerea pe care o resimte la ficat.

Deschide numărul din *The New York Times*, unde găsește citată, în pagina cu editorialul, opinia lui George Bernard Shaw, că istoria îi va reține numele lui Albert drept egalul unora ca Pitagora, Aristotel, Galilei și Newton.

Pe scaune, pe scrinuri de mahon, pe diverse măsuțe, tronează lucrări academice de la Institutul de Studii Avansate al Universității Princeton, șapirografiate în mod special, pentru a-i fi supuse atenției – lucrări de la matematicieni, fizicieni, arheologi, astronomi și economiști. Un stativ cu pipe din același lemn de erică stă lângă mai multe suporturi de creioane, în fața unui gramofon cu discuri de vinil, cele mai multe cu muzică de vioară și pian, de Bach și Mozart.

Patru portrete sunt atârnate pe un perete. Unul este al lui Isaac Newton. Un altul, al lui James Maxwell, ale cărui lucrări Albert însuși le-a descris ca fiind cele mai profunde și mai fertile din câte a cunoscut fizica de la Newton încoace. Un al treilea este al lui Michael Faraday. Și al patrulea, al lui Mahatma Gandhi[1]. Mai jos de portrete, se află emblema înrămată a religiei jainiste, imaginea-simbol a religiei nonviolenței.

Albert se uită la scrisoarea primită de la Born: „Eu cred – afirmă

Born – că idei precum certitudinea absolută, acuratețea absolută, adevărul final etc. Sunt născociri ale imaginației, care s-ar cuveni să fie inadmisibile în orice domeniu al științei”.

— De acord, zice Albert pentru el însuși.

„Pe de altă parte – continuă Born –, orice afirmare a probabilității este fie corectă, fie greșită, din perspectiva teoriei pe care se bazează. O asemenea destindere a gândirii – *Lockerung des Denkens* – mi se pare a fi cea mai mare binecuvântare pe care ne-a dat-o știința modernă.”

— Foarte bine, murmură Albert.

„Deoarece credința într-un adevăr unic și în faptul de a fi unicul său posesor constituie cauza primă a tot răului din lume.”

— Că bine zice Born, își spune Albert. Are perfectă dreptate.

Pendula sa preaiubită, stil Biedermayer, bate ora zece. Când se termină cele zece bătăi, Albert zâmbește în sinea lui: $F = L + S$. *Frieden entspricht Liebe und Stille*. Sau: $P = I + L$. Pace egal Iubire plus Liniște.

Einstein și Helen Dukas, la un concert la Marea Sinagogă din Berlin, în 1930

Dincolo de ușa biroului unde se află Albert, secretara sa internă, care-i face și menajul, *Frau* Helen Dukas, așteaptă ca pendula să termine de bătut ora exactă. Nu-i place deloc ce l-a auzit pe Albert spunând la telefon adineauri: „Oare ai de gând să mă mai suni?”

„Ai de gând…” = o altă admiratoare, numai bună să-l facă să piardă timpul.

Intră în birou și aduce, odată cu ea, și un iz de camfor. Albert și-a propus de mult s-o informeze că: „Acest compus organic, $C_{10}H_{16}O$, e neplăcut”. Dar niciodată nu și-a putut face suficient curaj să-i și spună.

Frau Dukas deschide obloanele verzi ale ferestrei principale a

biroului cu mișcări smucite, zdroncănitul având menirea să sune ca o mustrare. Fereastra dă spre sălciile plângătoare, arțarii și ulmii de pe strada cu nenumărate frunzișuri, din suburbii.

Lui Albert, lumina soarelui face să-i curgă ochii. Și-i șterge cu dosul palmei și clipește.

Severă, înaltă și zveltă, *Frau* Dukas este originară din sud-vestul Germaniei, fiica unui negustor germano-evreu. Mama ei era din Hechingen, orașul de unde se trăgea și cea de-a doua soție a lui Albert. Ca secretară și păzitoare a castelului său în ultimii vreo douăzeci și cinci de ani, și-a fixat scopul în viață de a-i asigura lui Albert o existență liniștită.

În casa de pe strada Mercer, dormitorul ei și cel al lui Albert sunt alăturate – numai o baie le desparte. Există și un mic studio cu dormitor, păstrat pentru Margot, fiica vitregă a lui Albert, când vine să-i viziteze. Și un altul, care a fost al surorii lui Albert, Maja – decedată acum patru ani.

— Cine era persoana cu care vorbeai? — vrea să știe *Frau* Dukas.

— O domnișoară pe nume Mimi Beaufort. Mi-a plăcut vocea ei. Din Bostonul onorabil și vechi. De unde provin fasolea și codul, si-alde Lowell vorbesc numai cu-alde Cabot – și, presupun eu, cu-alde Beaufort. La Dumnezeu, sunt toți numai urechi.[2] Crezi că poți afla cine este?

— Te-a sunat din greșeală, și-acum vrei să-ți aflu eu cine este?

— Da, exact. Cine n-a făcut în viața lui o greșeală n-a încercat niciodată nimic nou.

— Te superi dacă-ți spun că n-ar mai trebui să-ți pierzi timpul?

— Helen… *Kreativität ist das Resultat verschwendener Zeit*. Creativitatea este ce rămâne de pe urma timpului pierdut. Află cine este această Mimi Beaufort. Caută-i numele în anuarul telefonic de la Greenwich, Connecticut. Și adu-mi, te rog, o cană de ciocolată fierbinte.

Albert poartă niște papuci de piele roasă, fără șosete. Cămașa lui ponosită, descheiată la gât, lasă la vedere un maiou albastru, cam uzat.

Frau Dukas îi învelește picioarele cu o pătură. Se minunează:

— Niciodată n-am văzut atâtea felicitări la un loc.

— Ce-o fi de felicitat? Aniversările sunt niște automatisme. Oricum, zilele de naștere sunt pentru copii – și se șterge o dată în plus la ochii apoși, a căror lucire contrastează cu încrețiturile și ridurile frunții. Adaugă: Am șaptezeci și cinci de ani. Nu întinerim niciunul.

Își umple iar pipa cu tutun „Revelation” din cutia de tablă, după care și-o aprinde. Un norișor de fum se ridică în spirală.

— Te rog, Helen, adu-mi cana de ciocolată fierbinte.

— Fiecare lucru la vremea lui.

— Ce ai în mână, Helen?

Frau Dukas îi întinde o fotografie de ziar, cu norul-ciupercă al bombei atomice care a distrus Hiroshima în ziua de 6 august 1945.

— Niște copii de școală din Lincoln, Nebraska, te roagă să le dai un autograf pe asta. Ești gata să le semnezi pe așa ceva?

Învăluit în fumul de pipă, Albert se uită abătut la poză.

— Dacă trebuie…

— Mă duc să-ți aduc, atunci, cana de ciocolată fierbinte, zice *Frau* Dukas, de parcă i-ar făgădui o recompensă.

Ea pleacă, iar el rămâne singur și semnează pe fotografie: *A. Einstein, 14 martie 1954*.

După care, scoate o foaie de hârtie și se pune pe scris:

„140.000 de suflete au pierit la Hiroshima. 100.000 au suferit răni cumplite. 74.000 au pierit la Nagasaki, iar alte 75.000 au suferit leziuni care s-au dovedit fatale, din cauza rănilor, arsurilor și radiației gamma. La Pearl Harbor, câți oameni au murit? 2.500, mi se spune. Și poetul britanic Donne zice că: «Moartea oricărui om pe mine mă împuținează, pentru că fac parte din omenire; de aceea, niciodată nu caut să aflu pentru cine bate clopotul; pentru tine bate». Lumea occidentală e mulțumită – da, mulțumită. Eu nu sunt. Lucrurile minunate pe care le înveți la școală sunt operele multor generații, create prin efortul entuziast și truda nesfârșită ale fiecărei țări din lume. Ele ți se pun în brațe, ca fiind moștenirea ta, și trebuie s-o primești, s-o cinstești, s-o sporești, iar într-o bună zi, cu bună-credință, să le-o pui în brațe copiilor tăi. Numai așa noi, muritorii, atingem nemurirea, prin lucrurile permanente pe care le creăm în comun.”

Frau Dukas revine cu ciocolata fierbinte. Albert își mai îndeasă niște tutun în pipă, făcându-i semn cu mâna secretarei să ia loc. Zice:

— O scrisoare, te rog… Helen, către Bertrand Russell – și începe să dicteze: „Sunt de acord cu schița dumitale de propunere, că perspectiva speciei umane este una sumbră, fără precedent. Omenirea este în fața unei alternative clare: fie vom pieri cu toții, fie va trebui să ne înarmăm cu o măsură anume de bun-simț.”

Pendula bate sfertul de oră. Albert continuă:

— „Aici se află, deci, problema cu care venim înaintea dumitale, dură, cumplită, inevitabilă: vom ajunge să-i punem capăt speciei umane, sau va renunța omenirea la război? Oamenii nu vor să aibă de-a face cu această alternativă, pentru că războiul e-atât de greu de abolit. Cu sincere salutări, Albert Einstein.”

Își dă jos unul dintre papucii vechi, scoate o pietricică de granit dintre degetele piciorului și o depune pe scrisoarea de la Born.

— Mi-a plăcut vocea domnișoarei de la telefon. M-am gândit la relativitate. Când un bărbat stă lângă o fată drăguță timp de o oră, i se pare că doar un minut a trecut. Dar pune-l să stea pe o plită încinsă

timp de un minut – i se pare mai lung decât orice oră. Asta înseamnă relativitatea. Mimi Beaufort… Remarcabil acest nume – Beaufort.

— De ce? — se interesează *Frau* Dukas, pe un ton care sugerează că nu găsește nimic remarcabil în acel nume.

Întorcându-se către fereastră ca să cântărească jocul petelor de lumină de soare pe frunzele copacilor, Albert zice:

— Înseamnă „frumoasa fortăreață".

Vederea unui grup de negrișori, care se joacă la soare, îi provoacă un zâmbet.

Șefului grupului cântă:

— „Mămica mea, care stă…"

Restul grupului cântă:

— „Unde stă?"

La care, cântă cu toții la unison și scutură din șolduri:

"Ei, stă-ntr-un loc de-i zice Tennessee.
Sări în sus, Tenna din Tennessee.
Ei, n-am fost eu nici la colegiu,
Nici la școală n-am prea fost.
Da, dacă-mi spui să dau din fund,
Păi, dau, frățioare, ca un prost.
Vino-ncoace, du-te-ncolo, una-două,
Vino-ncoace, du-te-ncolo, una-două."

Albert se ridică anevoie în picioare și se pune pe niște mișcări de *boogie-woogie*[3] de el însuși inventate. Ținându-se cu spatele către *Frau* Dukas, îi spune:

— Notează, te rog, și asta: „Rămân prejudecăți de care eu, ca evreu, sunt pe deplin conștient; dar ele sunt prea puțin importante, în comparație cu atitudinea pe care o adoptă albii față de concetățenii lor cu pielea mai închisă la culoare. Cu cât mă simt mai american, cu atât această situație mă doare mai tare. Nu pot scăpa de sentimentul complicității la ea decât dacă o dau pe față."

— Asta cui trebuie să-i fie trimisă? — vrea să știe *Frau* Dukas.

— Mie, Helen. Mie. Ca să-mi reamintesc mie însumi. Acuma… Vreau să tratezi ce-ți voi spune în continuare ca pe ceva strict confidențial – și oftează profund: Relațiile mele personale au fost, fără excepție, niște eșecuri. Ce om e-acela care nu vrea să-și viziteze fiica vitregă, deși ea moare de cancer? Prima mea soție a murit singură, la Zürich. Propria fiică mi-a dispărut. Habar n-am unde e. Nu știu nici măcar dacă mai trăiește.

— Te rog… nu-ți lăsa trecutul să te distrugă.

— Fiul meu… fiul meu – îl știi, Helen –, cel mic, Eduard, n-a mai ieșit din clinicile pentru schizofrenici de aproape un sfert de secol. Terapia – tratamentele cu șocuri electrice – i-a distrus memoria și capacitățile cognitive.

— Dar nu și relația iubitoare pe care o ai cu el.

— Singura mea relație iubitoare este cu poporul evreu. Asta e cea mai puternică legătură umană a mea. I-am spus reginei Élisabeth a Belgiei[4]: „Stima exagerată de care se bucură munca mea de-o viață mă stânjenește cu asupra de măsură. Mă simt obligat să mă gândesc la mine însumi ca la un șarlatan involuntar – *ich bin ein Betrüger*" Am nevoie de puțin aer curat – mă doare ficatul.

Frau Dukas deschide ferestrele.

De afară, de la radioul unui Buick uzat, cu patru uși, se aude cum Doris Day cântă *Iubire secretă*[5].

— Caută-n cartea de telefoane, Helen, zice Albert, făcând un gest din mână, a nerăbdare.

Se conformează *Frau* Dukas și descoperă că reședința familiei Beaufort se numește Beaufort Park, din Greenwich, comitatul Fairfield, statul Connecticut. Între timp, Albert se întreabă cum o fi arătând această Mimi Beaufort. Vocea ei, cu siguranță, evocă atracția eternă a tinereții. Oare ce-i va fi, o nouă prietenă? Vreo confidentă, poate. O iubire secretă, care să-i liniștească sufletul hărțuit de vârsta pe care o are, de dureri și suferințe și de presimțirile sumbre. Razele soarelui, ca niște sulițe, i se înfig în tăblia biroului. Savurează modelele lor. Frunzărește paginile uzate ale *Sonatei pentru Pian și Vioară în mi minor*, K.304, de Mozart.

Se simte onorat să descopere o asemenea tandrețe în desfășurare, o frumusețe și un adevăr de asemenea puritate. Sunt calități indestructibile. Albert crede, ca și Mozart, că el a dezlegat complexitățile universului. La esența eternului, pe care a găsit-o acolo, nu poate ajunge nici mâna destinului, nici omenirea indusă în eroare. Vârsta ne îngăduie să simțim lucruri dintr-astea.

Se uită lung la umbrele care tremură pe podea. În modelele lor, își închipuie că vede chipurile celor din familia lui, ale prietenilor și celor pe care i-a iubit. I se pare că prieteniile lui apropiate și îndrăgite au fost ciclice. Prea multe s-au evaporat. De când se știe. De mult de tot. La Ulm, la ora unsprezece treizeci dimineața, pe Strada Gării – *Bahnhofstrasse* –, Bl35, casa distrusă de unul dintre cele mai brutale raiduri aeriene lansate de Aliați în decembrie 1944. Ține minte că i-a scris unui corespondent, al cărui nume l-a uitat: „Timpul a fost mai crud cu ea decât a fost cu mine".

O mai fi rămas acum ceva din Ulmul vechi? — se întreabă. Ce s-o fi ales de prietenii mei și de cei pe care i-am iubit, de cei care mi-au modelat viața și m-au format? Pe mine – cea mai cunoscută figură de pe Pământ?

Cât de amabili cu mine au fost locuitorii din Ulm, care au vrut să dea numele meu unei străzi! în loc de asta, nazistii i-au spus *Fichtestrasse*, după Fichte, ale cărui scrieri le citea Hitler și pe care-l

citiseră și alți naziști, ca Dietrich Eckart și Arnold Fanck.

După război, a fost redenumită *Einsteinstrasse*. Felul cum a reacționat la vestea pe care i-a transmis-o primarul întotdeauna îi smulge un zâmbet: „E o stradă acolo, care-mi poartă numele. Măcar nu sunt eu răspunzător de cine știe ce are să se mai întâmple în acel oraș. Bine am făcut c-am renunțat la toate drepturile de cetățean liber al Ulmului, ținând cont de ce soartă au avut evreii în Germania nazistă."

Își ia stiloul și scrie:

„La fel ca tine, legat de locul nașterii mele, nu pot face nimic. Dar pot face totuși ceva pentru istoria intimităților mele din tinerețe. Paradisul religios al tinereții a fost prima mea încercare de a mă elibera de lanțurile «strict personalului», de o existență dominată numai de dorințe, speranțe și sentimente primitive. Pe-acolo, pe undeva, era lumea în toată dimensiunea ei vastă, cu existenta ei independentă de noi, ființele umane, care se înălța dinaintea noastră ca o mare și eternă enigmă, accesibilă cel puțin parțial cercetării și gândirii noastre. Contemplarea ei, a lumii, te cheamă ca o eliberare. În copilărie, am observat că mulți dintre oamenii pe care învățasem să-i stimez și să-i admir își găsiseră libertatea și siguranța interioare în această îndeletnicire. Cuprinderea mentală a lumii acesteia extra-personale în cadrele capacităților noastre s-a înfățișat minții mele, pe jumătate conștient, pe jumătate inconștient, ca țel suprem. Oameni asemănător motivați, din prezent, ca și din trecut, precum și perspectivele la care ajunseseră, erau prietenii pe care nu aveai cum să-i pierzi. Drumul către acest paradis nu era la fel de comod și ademenitor ca drumul către paradisul religios; dar s-a dovedit a fi unul demn de încredere, și niciodată nu mi-a părut rău că l-am ales. Poate doar pentru faptul că mă îndoiesc să existe vreo ființă conștientă, oriunde pe Pământ, care să nu-mi cunoască figura."

DOI

Ulm, Württemberg, Germania

Hermann, tatăl meu, și mama mea, Pauline

— Capul, capul! — strigă Pauline Einstein, în vârstă de douăzeci și unu de ani. E monstruos!

— Ba, e un cap frumos, proclamă Hermann Einstein, uitându-se chiorâș prin lornionul care-i stă pe nas într-un echilibru precar, deasupra mustății pe oală, ca de morsă. Fiul nostru abrahamit are un cap frumos.

— E deformat.

— Abraham nu e diform, Pauline.

— Țeasta – uită-te și tu la ea, Hermann.

— Arată foarte bine.

— Cum s-arate bine? Face un unghi, parcă-i sucită față de restul corpului.

Tac amândoi. Numai zgomotele orașului strică tăcerea.

Ulm este un oraș zgomotos din sud-vestul șvab al Germaniei, de pe Dunăre, celebru pentru clopotnița-fleșă a catedralei sale, zisă *Der Fingerzeig Gottes* – „Degetul lui Dumnezeu” –, cea mai înaltă din lume, la cei 162 de metri, câți are. Mozart a cântat la orga de aici în 1763.

Cai, căruțe cu cărbuni și vehicule mici, cu motoare cu aburi, care șuieră, umplu străduțele înguste, sinuoase, pavate, pe care se aliniază casele cu structuri de lemn și pereți de piatră. Duhoarea balegilor calde ale cailor domină peste tot.

Reședința familiei Einstein, de pe *Bahnhofitrasse* – Strada Gării –, este la o aruncătură de piatră de gară. Trenul supranumit *Blitzzug* – expresul-fulger de la Paris la Istanbul – a început să oprească regulat și la Ulm.

Hermann Einstein își freacă mustața. Pe urmă, se uită în oglindă la cum îi stă părul și-l netezește cu atingeri blânde. Zice:

— M-am gândit cum să-l cheme pe copil. Familia noastră aparține comunității evreiești. Vreau să-i punem un nume care să însemne inteligență și noblețe.

— Care să fie?

— Albert… Albert Einstein.

Pe 15 martie 1879, a doua zi după nașterea lui Albert, o trăsură de piață îi duce pe mamă, tată și copilaș, prin ceață, la biroul oficiului din Ulm de înregistrare a nașterilor. Îmbrăcat într-un costum negru perfect croit, cu o cravată subțire, legată în formă de fundă, așa cum i se cuvine unui fost partener al firmei Israel & Levi, fabricanți de plăpumi de puf, Hermann se prezintă mândru în fața grefierului de nașteri, împreună cu Pauline, care-l ține în brațe pe Albert-bebelușul. Pauline exultă și ea în gătelile ei, care constau într-o bonetă cu panglici, un corset cu întăriturile de os și o fustă potrivită, amplă, cu falduri și pliseuri.

Cei doi părinți par un cuplu prosper. O fi dat faliment firma de plăpumi, în urmă cu doi ani, dar Hermann a decis acum să între în afaceri cu Jakob, fratele său mai mic.

Jakob are o diplomă universitară de inginerie și e conștient de faptul că în electrificare stă viitorul lucrurilor. Experiența comercială a lui Hermann va fi de folos. Și mai important însă e faptul că tatăl Paulinei este un comerciant de grâne bogat, cu bune legături în tot landul Württemberg. Dacă are, cât de cât, noroc, Hermann va reuși să obțină o finanțare substanțială de la socrii săi ca să pună bazele firmei *Elektrotechnische Fabrik J. Einstein* & *Cie*, pentru producerea echipamentelor electrice, cu sediul la München.

Grefierul de nașteri citește cu voce tare ce a scris: „Numărul 224. Ulm, 15 martie 1879. Astăzi, Hermann Einstein, comerciant, de credință israelită, persoană cunoscută, având reședința în Ulm, pe *Bahnhofstrasse*, la numărul 135, s-a prezentat dinaintea subsemnatului grefier și a declarat că, în reședința sa din Ulm, soția sa, Pauline Koch, de credință israelită, a născut un copil de parte bărbătească în ziua de 14 martie, anul 1879, la ora 11.30 dimineața, care a primit numele de Albert. Citit, confirmat și semnat: Hermann Einstein. Grefier de nașteri: Hartmann.”

De-acum, este oficial.

Grefierul aruncă o privire admirativă, îndelung exersată, către copil. Pauline acoperă îndată enormitatea capului. Se simte vinovată și furioasă, fiindcă a produs o creatură atât de stranie.

Odată întorși acasă, vine și doctorul în vizită, ceva mai târziu.

Pauline îi șoptește:

— Capul, uitați-vă la cap. Albert arată nefiresc.

— Eu n-aș merge chiar așa departe, zice doctorul. Craniul mare poate fi, pur și simplu, reflectarea faptului că mama sau tatăl au capul de dimensiuni peste medie. Nu este un semn c-ar exista vreo tulburare sau dizabilitate de învățare. Atenție: un cap mare poate avea legătură cu anumite probleme din interiorul craniului. Îi vom face măsurători craniene lui Albert, ca să fim siguri că i-a crescut circumferința capului de la naștere. Pot să vă asigur de un lucru: eu nu văd niciun fel de complicații. Albert va fi dotat cu o inteligență normală.

— Inteligență normală?

— Da. Inteligență normală.

Pauline îl urmărește pe Albert crescând și, cu excepția lui Hermann, păstrează pentru ea însăși aprehensiunile pe care le are în legătură cu copilul și se roagă la Dumnezeu Atotputernicul să nu fi dat naștere unei *Laune der Natur* – o ciudățenie a naturii.

La vârsta de doi ani, cam atât aveam.

— O jucărie nouă pentru mine! O jucărie nouă pentru mine! — strigă Albert când o vede pentru prima oară pe surioara lui, Maria, zisă Maja în familie, pe 18 noiembrie 1881. Unde-i sunt roțile?

Odată stabiliri la München, mai întâi într-o casă cu chirie, pe *Müllerstrasse* 3, mai târziu pe *Rengerweg* 14, unde au și o grădină vastă, soții Einstein duc o existență de burghezi.

— Albert încă nu vorbește așa cum vorbesc alți copii, îi spune Pauline surorii ei mai mari, Fanny, care a venit în vizită. De ce spune orișice de câte două ori?

Pauline tocmai brodează o față de masă cu textul: *Sich regen bringt Segen* – „Cine se străduiește se pricopsește”.

— O jucărie nouă pentru mine, zice Albert încă o dată, mai încet. Unde-i sunt roțile?

— Înțelegi, Fanny, ce vreau să spun?

— Poate că e doar curios.

— Curios. Curios… Nu vreau să am un copil curios. Vreau să am un copil normal.

— Nu e bine să nu audă nimic altceva decât criticile tale. Riști să-l faci să se retragă în sine. Și nu vei mai ști cine este.

— Dar știu cine este. Dacă o ține tot așa, n-o să se aleagă nimic de el.

— Mai gândește cineva la fel ca tine?

— Sigur că da. Până și menajera spune că Albert este *schwachkopf* - slab de minte. Copilul ăsta vorbește singur.

Albert se uită fix la maică-sa, pe urmă la mătușa lui, și zâmbește. Își mișcă buzele. Mormăie ceva. Salivează. Formează din buze câteva cuvinte, dar nu se înțelege nimic.

— Ce anume încerci tu să spui, Albert? — îl întreabă mama lui.

Saliva i se prelinge de pe buze lui Albert, care dă cu piciorul stâng în podea.

— Nu mai saliva! — se răstește mama la el. Uite, Fanny. De ce nu e și el cum sunt alți copii? Are dreptate menajera.

Se clatină pe picioare. Se gândește înainte să facă fiecare pas, desfăcându-și brațele durdulii ca să-și mențină echilibrul.

„Tremură pământul sub pașii mei. *Ein Erdbeben*. Un cutremur. *Wunderschön*! Minunat!"

— Cântă la pian! — o îndeamnă Fanny pe Pauline. Spuneai, în scrisoare, că-i place să te audă cântând la pian.

Pauline se așază la pian, iar Albert, înaintând cu pași împleticiți pe covor, traversează camera și se postează lângă ea.

Pauline cântă Mozart.

Albert se uită fascinat la cum cântă mama lui *Sonata pentru Pian de Mozart în de minor*, K.457.

„Nu te opri, mama. Mai cântă, mai cântă."

— Nu pot să-mi petrec tot restul vieții cântând la pian pentru el, zice Pauline.

— Poate se face pianist, zice Fanny.

În aceeași seară, tatăl Hermann se apucă să-i citească din Schiller. Albert se cuibărește în poala lui, ascultând atent, ca picat în transă, la cum sună vocea tatălui: „Ceea ce se numește noroc nu există; iar ceea ce ni se pare un simplu accident izvorăște din cele mai adânci străfunduri ale destinului"… „Numai cei care au răbdare să facă lucrurile simple perfect vor dobândi abilitatea de a face lucrurile simple ușor"… "Omul nu se joacă decât atunci când este om în sensul

deplin al termenului și nu este cu desăvârșire om decât atunci când se joacă.”

Din Heine: „Oriunde se ard cărți, se vor arde, până la urmă, și ființe umane”.

Și: „Fiecare perioadă este un sfinx, care se aruncă în prăpastie de îndată ce i-a fost rezolvată enigma”.[6]

Și: „Romanii n-ar fi avut niciodată timpul necesar să cucerească lumea dac-ar fi fost obligați, mai întâi, să învețe latinește”.

Albert îi zâmbește admirativ tatălui său.

Membri ai familiilor Einstein și Koch bat adesea drumul până la casa de pe *Rengerweg* 14, din partea cealaltă a Germaniei și din partea de nord a Italiei.

Copii gălăgioși umplu grădina din spatele casei, inclusiv Elsa, Paula și Hermione, fiicele lui Fanny și verișoarele lui Albert. Fanny este soția lui Rudolf Einstein, un fabricant de textile din Hechingen. Rudolf este fiul lui Rafael, unchiul lui Hermann Einstein. Cele două familii exultă în fața complexității bizantine a relațiilor dintre ele. Tânărul Albert memorează numele tuturor.

Din ce în ce mai mult, preferă să stea de unul singur. Trupul și mintea lui par să fie separate. O femeie care vine în vizită sugerează că este izolat cum nu e niciunul dintre băieți. El își cască larg ochii căprui. Cine-i atent observă că sunt închiși la culoare și fără sclipire, ca ochii unui copil nevăzător.

Stă retras, urmărind porumbeii sau mânuindu-și bărcuța de jucărie într-o găleată plină cu apă. Evită orice fel de sporturi competitive sau jocuri; doar umblă de colo-colo singur, câteodată supărat, ori se închide în sine, jucându-se cu o mașinuță cu aburi, cadou de la unchiul său dinspre mamă, Caesar Koch, de la Bruxelles, sau cu o machetă de carton, care imită o fabrică, sau cu un motor mobil, cum sunt cele folosite la locomotivele și la vapoarele cu aburi. Are valve de siguranță cu arcuri și fluieră. Casa răsună de atâta zgomot – bufnituri, pârâituri și nesfârșite fluierături mecanice.

Albert găsește încântare în a-și irita familia cu zgomotul făcut de motorul cu aburi. Țipă:

— *Ciu-ciuuuu*! *Pam-pam*! *Pfu-pfu-pfiiuu*! *Die Eisenbahn*! — Trenul!

Îi urmărește pe toți cu coada ochiului.

Spre marea dezamăgire a lui Albert, gripa înseamnă că trebuie să-și petreacă aniversarea de cinci ani în pat.

— Uite ce ți-am adus, îl anunță tatăl său. Poftim… — și-i întinde lui Albert un pachețel.

— Pot să-l desfac, tata?

— Bineînțeles.

— Nu vrei să-mi spui tu ce este?

— Ia descoperă tu singur.

Albert desface hârtia de împachetat cadouri, scoate din ea o cutiuță, iar din cutie – o busolă.

— Tata… E minunată. Îți mulțumesc din tot sufletul. Mulțumesc.

— Sper să-ți placă.

— O ador, tata.

Albert mângâie cerculețul de sticlă al busolei.

— Bun. Ne revedem ceva mai târziu.

— Te iubesc, tata.

— Și eu te iubesc, fiule.

Odată lăsat singur, Albert întoarce obiectul cu fundul în sus, îl scutură, convins că poate păcăli busola în așa fel, încât acul ei să arate într-o direcție aleasă de el. Și totuși, acul își găsește, cum-necum, calea înapoi și arată cu încăpățânare către nordul magnetic.

Deopotrivă încântat și speriat, chiar dacă într-un mod plăcut, de acest miracol, îl apucă tremuriciul mânuțelor și e cuprins de frisoane în tot corpul. O forță invizibilă: dovada faptului că lumea e stăpânită de puteri nedezvăluite, misterioase. Există ceva dincolo de lucruri, ceva profund ascuns.

Maja privește uimită, în timp ce fratele ei de șapte ani construiește o casă din cărți de joc, înaltă de paisprezece niveluri. Zice:

— Este un miracol. Cum faci?

— Știință inginerească se numește, îi spune Albert, care vorbește fluent când îl interesează ceva sau cineva. Uite, Maja, vezi?, lucrez cu cărți vechi. Mai întâi, creez punctul cel mai înalt. Așez două cărți rezemate una de alta, în forma unui triunghi. Fac un șir întreg la fel. Acuma, fac două suporturi. Aleg o carte pe post de plafon și o plasez deasupra celor două suporturi. O țin bine și o cobor atent, până când ajunge chiar peste ei. După ce instalez plafonul, aranjez cărțile cu mișcări blânde. Acuma, deasupra suporturilor acoperite cu plafon, lac un al treilea suport, pe urmă al patrulea, pe urmă al cincilea, și tot așa mai departe.

— Albert, este o minune ce faci. Ai de gând să continui să faci minuni și să duci o viață cum a dus Isus în Biblie?

— Maja… Noi suntem educați în spiritul Bibliei și în textul Talmudului. Suntem evrei. Suntem evrei.

— Da ce crezi despre Isus? Tu știi atât de multe.

— Nu știu nimic.

— Ba, cum? Tu știi tot.

— Nu, Maja. Cu cât învăț mai mult, cu atât realizez cât de multe nu știu.

Curiozitatea, în mod constant, e mai puternică decât el.

Se plimbă fără țintă prin cartier, prin piețe, prin pasajele acoperite,

având grijă să se ferească din calea platformelor cu butoaie grele de bere, care se hurducă și zdroncăne pe lângă el. Pauline, spre marea bucurie a lui Albert, îi încurajează explorările. Începe să-i lase o libertate mai mare. Să se gândească, să fie singur cu convingerile lui.

Albert se uită la cum joacă niște studenți *Kegel* – popice – în burniță.

— Vă rog, pot să arunc o dată și eu? — îi întreabă.

— Aruncă o dată și tu, micuțule, zice unul dintre studenți, râzând. Uite – și împinge bila către Albert.

Numai că bila e mult prea grea pentru Albert – nici vorbă să nimerească popicele. Mai-mai să cadă în fund.

Studenții se uită la el și râd. Albert încearcă din greu să-și ascundă supărarea față de faptul c-a devenit ciuca batjocurii acelor studenți.

Se îndreaptă spre casă, plângând.

Ca să-l înveselească, tatăl său îl scoate la plimbare cu o *Droschke* – o droșcă, modelul cel mai nou de trăsură de piață, achiziția de ultimă oră a transportului münchenez. Trec în duruit de roți prin *Isartor*, poarta răsăriteană, care desparte orașul vechi de cartierele Isarvorstadt și Lehel, tatăl arătându-i fiului frescele care înfățișează procesiunea victorioasă a regelui cu aer de împărat, Ludwig de Bavaria.

O femeie-preceptor este chemată să-l școlească pe Albert, care vede angajarea ei ca pe o întrerupere inutilă a proceselor lui de gândire.

Aruncă spre ea cu un scaun. Îngrozită, femeia se face brusc nevăzută – nu va mai fi văzută, de fapt, niciodată. Albert nu vrea decât să fie lăsat, pur și simplu, să stea singur și liniștit, să citească, fără să fie băgat în seamă de cineva.

Setea lui de cunoaștere e de nepotolit. Îl duce, în călătorii solitare ale mintii, în locuri unde nimeni altcineva nu îndrăznește să-l urmeze. Acolo e cel mai fericit. Și-și continuă umbletele prin München.

În timpul unei plimbări printr-o lapoviță mai-mai să-l ia pe sus, un italian în vârstă îi oferă lui Albert, făcut ciuciulete din cap până-n picioare, adăpost în casa lui măreață.

Albert se holbează la vitrinele pline cu bibelouri de sticlă, de porțelan, și cu mici machete. Pe o masă din lemn de satin, se află o machetă a Domului de la Milano, făcută din carton de culoare crem. Partea ornamentală, cu ferestrele, basoreliefurile, coloanele, turnurile cu spire și statuile, este făcută din miez de pâine. Bătrânul nu este arhitect. Zice că și-a construit machetele din propria imaginație:

— Îmi duc viața în capul meu, îi spune lui Albert.

— Și eu la fel, zice Albert. Ce mormânt e ăsta?

— E mormântul soției mele, în miniatură, zice bătrânul. A murit

acum doi ani în pat. Exact unde se află macheta. Îi marchează locul mortii.

Albert îi povestește tatălui său despre italianul cel cumsecade. Hermann zice:

— Acel *signore* este un autodidact pe de-a întregul. A realizat o mică avere când avea douăzeci și ceva de ani și, cum nu are mai nimic de făcut, acum trăiește cu machetele lui în imaginație.

Ca distracție aparte, Hermann îl duce pe Albert să vadă cu ochii lui cel dintâi voiaj al unui vas cu aburi pe lacul Starnberg, în dimineața de *Frühlingsfestival* - festivalul primăverii. Vasele cu aburi sunt apariții mai obișnuite în această perioadă pe Dunăre, pe Elba și pe Rin.

Este o zi frumoasă. Albert apreciază parfumurile de flori albe de călin și de narcise. Pe pajiști, recunoaște florile cu nuanțe liliachii de *Crocus tommasinianus* – brândușele.

Pare-se că tot orașul München și-a făcut apariția pe malurile lacului Starnberg, prin crângurile de fagi. Casele albe din Starnberg, biserica Sf. Iosif și hotelul construit în stilul unei cabane elvețiene îl captivează pe Albert. Departe, în zare, se văd Alpii. Albaștri. Argintii. Ca niște trandafiri albaștri. Cu crestele ca niște colți. De un oranj palid.

În prim-plan, stindarde, cununi și draperii decorează casele. Albert urmărește cu privirile vasul cu aburi, împodobit cu ghirlande. De la liziera pădurii, adună buchețele de gențiane alpine și ciuboțici-ale-cucului, pentru mama lui și pentru Maja. Nu contează că masa de prânz se compune dintr-un rasol de vită cu consistentă de cauciuc și o salată de cartofi seacă. Albert și tatăl său participă și ei la benchetuiala generală, prilejuită de lansarea vasului cu aburi.

Noaptea, îi vine greu să adoarmă. În principal, pentru că se teme de întuneric. Stă și așteaptă în patul lui, treaz, până când îi aude pe tata și pe mama că merg la culcare. Atunci e momentul să iasă din camera lui pe vârfuri, desculț, și să aprindă lampa de pe hol – *die Stubenlampe*, Fitilul e subțire, dar lat, și se formează un cerc liniștitor de lumină alb-roșiatică. Întors în pat, stă cu ochii ațintiți la lumina care intră prin spațiul de sub ușă. Are darul să-i alunge gândurile care se învârt în jurul unui monstru hrăpăreț, apărut după câte o sinucidere sau, eventual, după câte o moarte accidentală. Monstrul prevestește greață, boală, agonie și uitare. Până la urmă, își mănâncă membrii familiei, după care își devorează propriul trup și lințoliul funerar.

În zori, se trezește neliniștit. Lumina de sub ușă devine acum o piedică în calea dormitului. Și, oricum, nu vrea să știe părinții că el a lăsat-o aprinsă. Drept care, iar se strecoară afară din cameră și o stinge.

Când se întoarce în pat, lumina care intră în camera lui prin spațiile dintre șipcile obloanelor de lemn îl deranjează, își înfundă capul în pernă. Dar lumina, desigur, e tot acolo. A nimerit să între tocmai în camera lui, de la o sută cincizeci de milioane de kilometri. Mulțumesc, Soare.

Rapidă călătorie. Se deplasează cu trei sute de mii de kilometri pe secundă. Așa că lumina care a pătruns prin obloane era în Soare acum opt minute. *Pot s-o mai încetinesc*. Mută paharul cu apă în direcția dungilor de lumină. Razele se încovoaie, se refractă. Își mijește ochii. Lumina pătrunde și printre genele lui și se răspândește în dunguțe. Își mijește ochii mai strâns, tot mai strâns. Lumina se lățește și mai mult. Când își închide ochii de tot, dispare.

În fiecare lună noiembrie, după câteva zile de ninsoare, vine vremea săniilor, spre marea bucurie a lui Albert.

În *Englischer Garten* – Grădina Engleză –, Albert se minunează la vederea zăpezii groase, care atârnă sub forme stranii de crengile întunecate ale brazilor. Puritatea și liniștea sunt străpunse de sunetul zurgălăilor de la o sanie vopsită în verde aprins și auriu, trasă de un cal negru. Vizitiul stă pe capră, înfășurat într-o manta, cu o căciulă de blană trasă peste sprâncene.

Trăsuri pe sănii, în loc de roți, umplu străzile. Totul se deplasează pe sănii: butoaie cu apă și găleți, vedre cu lapte, I acute din lemn și strânse cu doage de aramă. Toată lumea se bucură copilărește că merge cu sania. Culorile iernii îl siderează pe Albert. Frunze roșii, frunze verzi-rozalii și argintii, umbrarele fantastice de viță albă, care se întind între ramuri, și nămeții de zăpadă albă și pură. Orbitoare e lumina. Sclipește și se refractă, se refractă.

— Mergem la Aumeister, îl anunță tatăl său.

— Ce înseamnă Aumeister?

— Cea mai bună cafea din oraș, doamne drăguțe și prăjituri. O mulțime de prăjituri. Dar, mai ales, doamne drăguțe.

— Doamne drăguțe, doamne drăguțe, îngână Albert.

Adoră vioiciunea tatălui său.

La vârsta de doisprezece ani, îi place să peroreze, la el acasă, despre cultură și religie.

Plăcerea tatălui său este să-l prezinte pe Albert.

— Am onoarea să-l invit pe profesorul Einstein să se adreseze familiei pe o temă la propria-i alegere.

— Mulțumesc. Tema de astăzi a prelegerii mele sunt evreii așkenazi, sau *așkenazim*, cu câteva modeste propuneri.

Membrii familiei din auditoriu aplaudă.

— Așa cum bine se știe, suntem evrei așkenazi. Evreii *așkenazim* s-

au constituit într-o comunitate distinctă în perioada Sfântului Imperiu Roman7, către sfârșitul primului mileniu. În conformitate cu *halakha*, legea ebraică bazată pe Talmud, ; *șabat*-ul durează dinainte cu câteva minute să apună soarele vineri seara, până când se ivesc trei stele pe cer sâmbătă. Aprinsul de lumânări și rostirea unei binecuvântări introduc *șabat*-ul. Masa de seară începe, în mod obișnuit, cu *kidduș*, rugăciunea noastră, care se rostește având pe masă două pâini împletite *șallah*. *Șabat*-ul se încheie a doua zi seara, cu o rugăciune ceremonială *havdalah*. În timpul *șabat*-ului, suntem scutiți de corvezile curente ale vieții. Ne contemplăm existența spirituală. Ne petrecem timpul cu familia. Și acum, ajung la ce mâncăm. Propunerea mea este să nu mâncăm carne de porc. De preferință, supă cu perișoare și paste făinoase cu carne tocată, care să plutească în sos, ori, dacă nu, carne sărată de vită cu turte din cartof prăjite și tăiței amestecați cu fructe uscate, grăsime și zahăr.

Dintr-odată, se cufundă în tăcere.

— Și? — zice mama lui.

— Așa cum bine se știe, suntem evrei askenazi. Evreii *așkenazim* s-au constituit într-o comunitate distinctă în perioada Sfântului Imperiu Roman, către sfârșitul primului mileniu.

— Albert? — zice mama lui.

— Te rog, nu întrerupe, mama.

— Dar ai mai spus partea asta.

— Asta-i adevărul.

— Nu pot să iau în serios așa ceva, zice mama lui.

— Pe cine nu poate lua în serios adevărul în chestiunile mărunte nu poți pune bază nici în cele mai mari.

— Cred c-am auzit suficient, zice mama lui.

N-o să fiu niciodată înțeles, își spune Albert, în sinea lui.

— Algebra, zice unchiul Jakob, este calculul indolenței. Dacă nu cunoști o anumită cantitate, îi spui *x* și o tratezi de parcă ai cunoaște-o, după care formulezi relația unde apare cantitatea respectivă și determini mai târziu care este valoarea lui *x*.

Unchiul Jakob îi arată care e teorema lui Pitagora, și Albert se dă peste cap s-o rezolve. Nu-i trebuie decât douăzeci și una de zile să ajungă la demonstrația corectă, folosindu-se de intelectul propriu și de nimic altceva.

Observă similitudinea triunghiurilor, trasând o perpendiculară pe ipotenuză, din vârful unui triunghi dreptunghic, și ajunge la dovada pe care o caută cu disperare.

— Nu există nicio școală exclusiv pentru evrei la München, îi spune Hermann fiului său. Așa că vei merge la *Volksschule Petersschule*

– Școala lui Petru, școală populară – de pe *Blumenstrasse* – Strada Florilor.

— O școală elementară catolică din apropiere, zice Pauline.

— Nu evreiască? — verifică Albert.

— Nu, catolică, zice Pauline.

— Asta-i o veste bună? — vrea să știe Albert.

— Nu-i o veste proastă, zice Pauline. Hermann preferă să păstreze tăcerea.

Albert își cufundă capul în *Struwwelpeter*[8]. Îl învață pe dinafară:

“Uitați-vă la el! Uitați-l cum arată,
Păr încâlcit și mâini cât o lopată.
Priviți! Nu și-a tăiat unghiile nicicând.
Mai negre ca funinginea mânjite-i sunt.
Mocofan cum este, sus și tare spun,
Mai lipsește rândunele-n păru’-i să se-adun’.
Aș prefera orice privelițte, la o adică,
Decât să-mi cadă ochii pe Vâlvoi-Petrică.”

La început, veștile sunt bune.

Pauline scrie într-o scrisoare către mama ei:, Albert și-a obținut ieri notele de la școală. Este în vârful clasei lui și a primit o caracterizare strălucită.” Și asta, în ciuda tratamentului aplicat de profesorul care predă tabla înmulțirii și care-i bate pe copii ori de câte ori greșesc. Lui Albert, îi repugnă impunerea strictă a disciplinei și ascultării.

Nimic nu pare să-l împiedice să-și bată joc de colegii de școală încrezuți și de profesorii cu mintea închistată.

Dintre toți profesorii, cel mai bine Albert se înțelege cu instructorul de religie. Acesta îl place pe Albert. La capitolul respectiv, totul merge bine până când profesorul scoate un cui mare, un piron, li-l arată elevilor și proclamă solemn:

— Iată cuiul de care s-au folosit evreii când l-au răstignit pe Isus pe Cruce.

Demonstrația profesorului face să dea în clocot antisemitismul elevilor, tinut oricum la foc mic și care este brusc și fără echivoc îndreptat către Albert.

Îi spun Cinstitul Ioan[9], iubitorul adevărului și al dreptății. El răspunde afronturilor cu o strâmbătură a gurii, o privire plină de sarcasm și scoțând mai în față buza de jos, care-i tremură. Învață, ca mulți școlari bruscați, de atunci, ca și de acum: aerul respirabil din școală, asemenea celui din societate, este otrăvit de putere, de autoritatea pervertită și de frică – de frică, mai presus de orice. Antidotul e tăcerea. La fel ca tatăl său, învață și el să-și păstreze opiniile pentru sine.

Șeful gonacilor de evrei scuipă către Albert:

— Ești ostracizat de-acum. Nu se mai vorbește cu tine. Nici nu mai exiști. Nu te mai vede și nu te mai aude nimeni. Citește-l pe Heinrich von Treitschke: „*Die Juden sind unser Unglück*! — Evreii sunt ghinionul nostru! Evreii nu mai sunt necesari. Evreul internațional, ascuns de măștile diverselor naționalități, reprezintă o influență dezintegratoare; nu-i mai e de folos omenirii cu nimic.” La fel, nici tu nu mai ești, *schmutzige internationale Jude* – evreu internațional jegos!

Albert pălește. Îi tremură mâinile. Simte cum i se încordează mușchii pieptului. Uitându-se la colegii de clasă, vede că s-au întors cu spatele la el – toți. Se aude pe el însuși spunând:

— Nu există aproape nicio țară în lume, care să nu aibă câte un segment evreiesc al populației. Oriunde locuiesc, evreii sunt o minoritate – și anume, o minoritate redusă – a populației, așa încât nu au destulă putere ca să se apere singuri de atacurile declanșate împotriva lor. Le vine ușor guvernelor să distragă atenția oamenilor de la propriile greșeli, dând vina pe evrei pentru cutare sau cutare teorie politică, precum comunismul sau socialismul. Toată istoria, evreii au fost acuzați de tot soiul de ticăloșii, de pildă că otrăveau fântânile sau că omorau copii, sacrificându-i pentru religia lor. Multe pot fi puse, din toate astea, pe seama invidiei, pentru că evreii, deși au fost întotdeauna puțini față de restul populației, în diversele țări, au avut, fără excepție, un număr disproporționat de mare de figuri publice remarcabile.

În timp ce Albert vorbește, începe să se audă o scandare:

— *Müll*! *Juden sind Perversen*! *Müll*! *Juden sind Perversen*! — Taci! Evreii sunt perverși! Taci! Evreii sunt perverși!

Restul elevilor încep să bată în pupitre:

— *Müll*! *Juden sind Perversen*! *Müll*! *Juden sind Perversen*! Usa clasei se deschide brusc.

— *Was ist hier los*? — Ce se-ntâmplă aici? — răcnește profesorul ca să acopere vacarmul.

Albert îl dă la o parte, iese din clasă și din *Volksschule Petersschule*.

Își promite să fie hotărât. Să-și ia forța din familie. Grăbește pasul spre casă, cu pălăria neagră de fetru acoperindu-i părul închis la culoare, mergând repede, ca și cum ar fugi de ceva, cu înverșunare în ochii căprui și cu priviri atente, scânteietoare. Fredonează din *Struwwelpeter*, după o melodie compusă de el însuși.

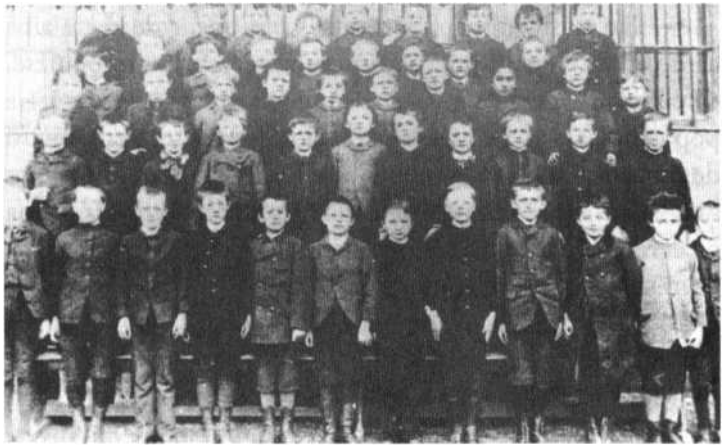

Iată-i pe colegii mei de La Gimnaziul Luitpold.
Eu sunt al treilea din dreapta, în rândul întâi.

Anul 1888 vede petrecându-se mai multe lucruri: ia ființă Societatea Națională de Geografie în Statele Unite și se publică *Valea terorii*, de Conan Doyle, în Marea Britanie. La 124 de kilometri de München, la Braunau, Klara Hitler constată că este însărcinată cu fiul ei mult mai cunoscut pe viitor. La fel și Hannah Chaplin cu Charlie, pe strada East din Walworth, în sudul Londrei. Între timp, la München, Albert Einstein intră la Gimnaziul Interconfesional Luitpold.

Se bucură de cursurile predate de Heinrich Friedmann împreună cu colegii săi de clasă evrei. Friedmann îi învață cele Zece Porunci**10** și ritualurile de sărbătoare evreiești. Albert nu se împacă deloc cu disciplina pe care o impune școala când vine vorba de studierea limbilor greacă și latină. O detestă, și gata.

— Cărțile! — zbiară profesorul. Puneți mâna pe cărți, *Struwwelpeter-i* ce sunteți! Pagina întâi.

Albert își lasă cartea să cadă pe jos.

— Las-o acolo, Einstein!

— Și dacă n-o las, domnule?

— O să capeți o riglă peste palmă.

— Chiar așa, de la cine?

— De la mine.

— Nici n-am nevoie de carte.

— Ba da, ai nevoie de carte.

— Dar dacă știu prima pagină pe dinafară?

— Ba n-o știi.

— Ba da, o știu.

— Minți.

— Dumneavoastră o știți?

— E vorba că n-o știi tu.

Nu-i trebuie mult profesorului ca să-și piardă controlul de sine. Ceilalți elevi încep să chicotească.

— Tăcere! — se răstește profesorul. Einstein!

— Dacă insistați, zice Albert și recită din *Struwwelpeter* în latinește.

Profesorul îi spune:

— Ești o piticanie obraznică și bondoacă. N-ai să fii bun de nimic. De pe-acum ești un ratat jalnic.

— Poate că voi ajunge să am un statut remarcabil ca dumneavoastră, dar într-un domeniu pe care mi-l voi descoperi singur, zice Albert, zâmbind.

— Ieși afară! Du-te acasă. *Raus*! *Raus*! — Afară! Afară!

La scurt timp după aceea, elevul Albert începe să lucreze cu toată seriozitatea la teoreme, acasă la el, demonstrându-le pentru sine.

Max Talmud, un student polonez la Medicină, de la Universitatea din München, care o duce greu cu banii, este un musafir obișnuit la cina de joi seara de la soții Einstein. Albert îl intrigă pe Max, care-i dă cărți de citit. Albert devorează *Naturwissenschaftlichen Volksbücher – Cărțile populare despre științele naturii –*, de Aaron Bernstein, și *Kraft und Stoff- Forță și materie-*, de Ludwig Büchner. Scrierile lui Bernstein și Büchner îi fac prizonieră imaginația lui Albert, iar cărțile lui Bernstein, cu precădere, îi sporesc enorm interesul pentru fizică.

Viața la München se schimbă dintr-odată când afacerea familiei Einstein eșuează – o dată în plus.

În 1894, când Albert are cincisprezece ani, familia optează pentru mutarea la Milano, fiindcă ramura Koch e de părere c-ar trebui să influențeze mai îndeaproape activitățile de afaceri ale lui Hermann. Drept care, Hermann și Pauline o iau pe Maja cu ei și-l depun pe Albert într-o casă, în regim de internat.

— Planul este următorul, zice Hermann. Să-ți iei diploma de la Gimnaziul Luitpold, să intri la universitate și, pe urmă, să-ți faci o profesie în domeniul ingineriei electrice.

În tot cazul, acesta e planul tatălui său. Ideile lui Albert sunt altele.

Îi trimite o lucrare unchiului Caesar de la Stuttgart, spunându-i: "îmi asum provocarea unei teme științifice de amplă dezbatere, și anume relația dintre electricitate, magnetism și eter, cel din urmă fiind acea entitate ipotetică nematerială, despre care se crede că umple întreg spațiul și transmite undele electromagnetice".

Își notează gândurile, cu caligrafia lui gotică subțire, pe cinci file de hârtie gata liniată. Studiul se intitulează: *Über die Untersuchung des Ätherzustandes im magnetischen Felde – Pentru o cercetare a stării eterului în câmpurile magnetice*.

„Prea puține se știu astăzi în privința relației dintre câmpurile magnetice și eter", precizează tânărul de cincisprezece ani. „Dar, dacă stările potențiale, în care se află eterul în câmpurile magnetice, ar fi examinate în cadrul unor studii experimentale aprofundate, atunci

absoluta magnitudine a eterului, a forței și densității sale elastice ar putea începe să fie înțelese."

Băiatul a descoperit un paradox ieșit din comun: „Ce s-ar întâmpla dacă ai însoți o rază de lumină, chiar la viteza cu care circulă lumina? Rezultatul ar fi un câmp electromagnetic oscilator la nivel spațial, inert."

Apoi adaugă, totuși: „Deocamdată, este ceva oarecum imperfect și naiv, cum e de așteptat de la un tânăr ca mine. Nu mă supăr dacă nu-ți bați capul să citești ce am scris; dar va trebui să recunoști măcar atât, că este o tentativă modestă de a învinge lenevia în privința scrisului, pe care am moștenit-o de la iubiții mei părinți – amândoi.".

Albert mai are încă trei ani până să-și încheie studiile la gimnaziu și să ajungă la universitate.

Este lăsat în urmă, să locuiască la o rudă, și se afundă într-o depresie. Apelează la doctorul de familie și-i mărturisește că suferă de o indispoziție mentală gravă.

Lucrurile iau o întorsătură cel puțin curioasă. Profesorul de greacă al lui Albert, un anume Degenhart, îi spune să părăsească Gimnaziul. Scurt și la obiect.

— Cu ce-am greșit? — vrea să știe Albert.

— Ai o influență perturbatoare, zice profesorul.

— Bineînțeles că vă perturb. Nu sunt de acord cu metodele dumneavoastră pedagogice.

— Atunci, pleacă.

— Nu vreți să-mi auziți argumentele?

— Nu vreau.

— Reticența dumneavoastră confirmă ceea ce spun.

Albert își face bagajele și-și urmează restul familiei la Milano.

Faptul că-i lipsește o educație formală bine organizată îi convine lui Albert în secret. Pur și simplu, îi lasă timp să-și vadă în liniște de-ale lui, cufundat în gânduri. Este o persoană aparte și fermă. Într-un eseu intitulat *Mes projets d'avenir* (*Proiectele mele de viitor*), mărturisește că nu are niciun „talent practic". Și totuși: „Există o anumită independență în profesiunea care e știința, și aceasta e foarte tare pe placul meu".

Nu poate accepta caracterul german, așa cum pare acesta întruchipat de unii precum Degenhart. *Bineînțeles că vă perturb*.

Încă și mai rău este că li se cere germanilor să efectueze serviciul militar. Există însă o scăpare. *Să părăsesc țara cu mult înainte de a împlini șaptesprezece ani și să renunț la cetățenie*. *Altminteri, voi fi arestat pentru dezertare*.

Ia trenul până la Pavia, la treizeci și cinci de kilometri spre sud

față de Milano, unde părinții lui nu vor avea de ales – vor fi nevoiți să-l primească.

Îi place călătoria cu trenul expres – *Schnelizug*. Ascultă zgomotele de uși trântite, care vestesc plecarea. Savurează mirosul de aburi generați de cazanul cu cărbuni, locomotiva care se opintește, fluierăturile stridente. Roțile mari, care fac *tî-gâdâm-tî-gî-dâm*, *tî-gî-dâm-tî-gî-dâm* pe șinele de fontă. Vârtejurile de scântei, de la praful de cărbune ars. Ploaia piezișă, care se scurge oblic pe ferestrele vagonului. Vederea enormelor triaje de vagoane müncheneze și a locomotivelor Hagan Bn2t.

Mormane peste mormane de zgură. Iarna: zăpadă înnegrită, hambare și tei bătrâni. Primăvara: livezi înflorite. În toiul verii: lanuri de grâu argintate, pajiști alpine, arboreturi de pini, fân auriu cosit. Trecerile peste macazuri. Chiar și aceste călătorii îi oferă timp suficient în care să gândească, fără să fie întrerupt. I se închid urechile și nici nu aude flecărelile celorlalți călători, pierdut cum este printre ideile care-i dau roată prin minte, în ritmul roților de tren.

Meine Gedankenexperimente. Experimentele mele cu gânduri.

Pe drumul către Pavia, citește scrisoarea lui Mozart către tatăl său: „Un ins de un talent mediocru va rămâne veșnic o mediocritate, oricât de mult ar călători; dar unul care posedă un talent superior – ceea ce, fără să comit o impietate, va trebui să recunosc: eu însumi posed – se va ofili dacă rămâne mereu într-unul și același loc”.

Nu trebuie să rămân mereu într-unui și același loc.

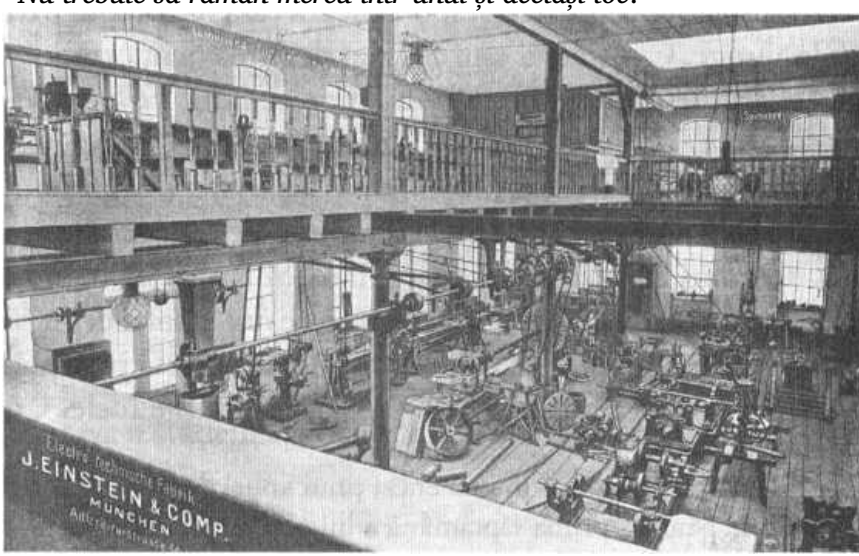

Atelierul de la Elektrotechnische Fabrik J. Einstein & Co., Pavia, 1894

Firma familiei Einstein expune dinamuri, lămpi, chiar și un sistem telefonic, la cea dintâi expoziție internațională de electrotehnică de la Frankfurt. Obține câteva patente.

Numită, de-acum, *Elektrotechnische Fabrik J. Einstein & Co.*, are două sute de angajați; începe să instaleze rețele de iluminat și electrice și încheie contractul pentru instalarea iluminatului electric la *Oktoberfest*[11]. Apoi, firma familiei Einstein cablează orașul Schwabing, de la nord față de München. Dinamurile lui Jakob sunt prezentate la Expoziția Internațională de Aparatură Electrică de la Frankfurt: generează 100 de cai-putere și 75.000 de wați. Un milion de persoane se minunează, alături de *Kaiser*, văzând luminile. Firma familiei Einstein obține contracte pentru instalarea electricității în orașele nord-italiene Varese și Susa.

Din păcate, mai mult de un milion de mărci sunt necesare pentru a concura pe piața emergentă a uzinelor electrice. Clanul Einstein trebuie să facă față unei concurente acerbe din partea firmelor *Deutsche Edison-Gesellschafi* -Societatea Germană Edison – și Siemens.

În disperare de cauză, își ipotechează casa. Capitalul însă nu le ajunge. Contractul este câștigat de firma Schuckert din Nürnberg. În mai puțin de douăsprezece luni, *Elektrotechnische Fabrik J. Einstein & Co*. Dă faliment.

Albert i se confesează Majei într-o scrisoare: "Ghinionul bieților mei părinți, care n-au avut un moment de fericire de atât de mulți ani, mă apasă foarte tare. Sufăr, de asemenea, profund, fiindcă, la vârsta de șaisprezece ani, sunt nevoit să asist pasiv, fără să pot face absolut nimic în această privință. Nu sunt altceva decât o povară pentru neamurile mele. Cu siguranță c-ar fi mai bine dacă n-aș fi existat deloc. Simplul gând că nu-mi îngădui, an după an, o plăcere, o distracție, mă ajută să rezist și trebuie să mă apere, adesea, de disperare."

Frații Einstein se mută în nordul Italiei. Își vând casa de la München și caută să construiască un sistem de alimentare cu energie hidroelectrică pentru orașul Pavia. Odată ajunși acolo, își construiesc un nou cămin într-o casă impunătoare, care-i aparținuse poetului Ugo Foscolo.

Albert se îndrăgostește de Italia. Îi asistă pe tatăl și unchiul său cu proiecte, citește, gândește, pornește la drum de unul singur peste Alpii Ligurici, până la Genova, unde stă la unchiul său, Jakob Koch.

Își petrece vara, în 1895, la Airolo, scriind eseuri și note filosofice, inspirate din Leibniz: „Este greșit să deducem din imperfecțiunile gândirii noastre că obiectele sunt imperfecte".

— Va trebui să-ți câștigi existența, îi spune tatăl său. Apucă-te de ingineria electrică și pregătește-te să preiei afacerea familiei Einstein.

— Nu, tată. Am de gând să dau examenele de admitere la Școala Superioară Tehnică Federală, de la Zürich.

— Acela e doar un colegiu pedagogic. Nu este o universitate, cum sunt cele de la Berlin, Heidelberg sau Göttingen.

— E suficient.

Hermann depune o cerere oficială, în numele lui Albert, pentru renunțarea la cetățenie în landul Württemberg, care este acceptată, după achitarea unei taxe de trei mărci. Albert e scutit astfel de serviciul militar. Nemaifiind cetățean german, va fi student apatrid la ETH – *Eidgenössische Technische Hochschule*,

Sau nu. Directorul colegiului de la Zürich nu privește cu ochi buni cererea de admitere la examen a lui Albert. Tânărul nu deține întru totul calificările necesare și nu a reușit să obțină decât *Matura* – diploma de liceu. Este înștiințat de opinia directorului: „Potrivit experienței mele, nu este indicat ca un elev să fie retras de la instituția de învățământ în care și-a început studiile, chiar dacă se dovedește a fi un așa-numit copil minune". Albert ar face bine să-și încheie studiile generaliste. Chiar și așa, la insistentele familiei Einstein, directorul face o excepție în privința limitei de vârstă și-i permite lui Albert să se prezinte la examenul de admitere, ceea ce el și face.

Dar, vai!, la partea de limbi și la cea de istorie, rezultatele lui sunt atât de slabe, încât e trimis înapoi la școala gimnazială pentru încă un an – la Aarau, un oraș situat la treizeci de minute de Zürich, în cantonul Aargau. Școala cantonală din Aarau are o reputație mai curând liberală, și e specializată în științe.

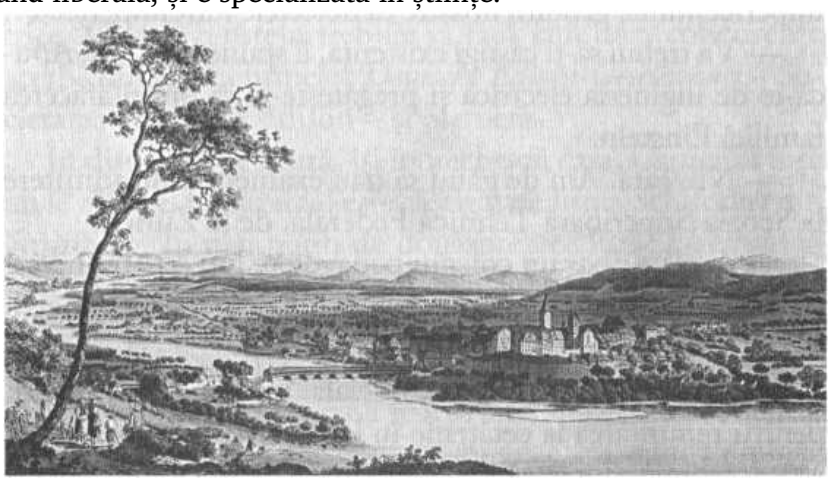

Aarau

La începutul trimestrului de toamnă, Albert merge la Aarau, la patruzeci și cinci de kilometri de Zürich, unde au fost făcute aranjamentele necesare ca să fie primit în gazdă la familia Winteler. Jost Winteler predă istoria și filosofia la *Kantonschule* – Școala Cantonală.

Albert, acum în vârstă de șaisprezece ani, se simte confortabil în casa familiei Winteler, pe care o consideră a doua sa familie. Originar din regiunea Toggenburg din Elveția, Jost Winteler este un fost

jurnalist și ornitolog. Chipeș, liber-cugetător, având convingeri liberale, disprețuiește politica de putere – el și Albert împărtășesc o dezaprobare profundă a militarismului german. Soții Winteler au patru fii și trei fiice. Casa lor dă pe dinafară de cărți, muzică, petreceri și discuții aprinse. Lui Winteler îi place să organizeze drumeții cu înălțat de zmee. Are obiceiul să stea de vorbă cu păsările lui. Pe drumurile de țară, Albert se înfățișează cu o pălărie de fetru cenușie.

Familia îl tratează pe tânărul filosof zâmbitor ca și cum ar face parte din ea. Albert îi spune „Tata" lui Jost Winteler și „Mamerl", sau „Mami numărul 2" soției acestuia, Pauline. Se poartă cu Mamerl ca și cum i-ar fi lui confesoare.

Albert petrece ore în șir, în cămeșoaia lui albastră de noapte, bând cafea cu Paul, unul dintre băieții familiei Winteler, care-i devine prieten apropiat. Se complace în reputația lui de elev subversiv. Le farmecă pe femeile casei, captivându-le cu ochii lui luminoși, părul neîngrijit și minele insolente ale fetei. Le cântă la vioară din Bach și din Mozart. Are un stil puternic și grațios de a cânta. Marie, în vârstă de optsprezece ani, care-l acompaniază la pian, este elevă la colegiul pedagogic din Aarau. Cu fusta ei lungă, amplă, și bluza cu mânecile bufante, este cea mai frumoasă dintre cele trei fiice. Albert se simte puternic atras de ea. Cu chef de joacă, îi citează din *Prinzătorul de șobolani*[12], de Goethe: „Fluieru'-mi revarsă muzica suavă, / Ce-i mână-n șir, ca o magică otravă".

Fără să conteze că Marie nu-i nici pe departe la același nivel intelectual cu Albert, cei doi se îndrăgostesc. Râd întruna, și rar se întâmplă să nu stea unul în raza vizuală a celuilalt. Își dau întâlniri cu prietenii la o *Kaffeehaus* – cafenea – sau alta.

Cele două familii nu obiectează; ba chiar îi tratează pe cei doi tineri ca și cum ar fi logodiți neoficial. Când Albert se întoarce la Pavia, într-o vacanță de primăvară, înțelege din scrisorile de la Marie – după cum el însuși recunoaște față de mama sa – ce e dorul de casă. Îi răspunde iubitei: „Micuța mea rază-de-soare, însemni mai mult pentru sufletul meu decât lumea întreagă până acum".

Fotografia preferată a Mariei

Ea îi spune lui: *geliebter Schatz* – „comoară iubită”.

În scrisorile de la Pavia, pe care i le trimite Mariei, Albert se arată realist în privința poveștii de iubire. Ea recunoaște că nu poate ține pasul cu gândirea lui. Albert este obsedat de natura electromagnetismului. Fantazează despre ce ar vedea dacă ar călători de unul singur pe o rază de lumină. Pentru Marie, nu e deloc romantic.

Gândurile îl poartă la Berlin, unde află că Wilhelm Röntgen a întreprins o serie de studii avansate în domeniul radiației catodice. Această radiație apare atunci când o descărcare electrică are loc între două plăci metalice, plasate în interiorul unui vas de sticlă umplut cu un gaz de joasă densitate. Röntgen vede o slabă lucire pe plăcile fotosensibile: este produsă de un tip de radiație penetrantă, necunoscută până atunci – o numește radiația X.

Albert este împiedicat să meargă la Berlin de antagonismul dintre el, pe de-o parte, și Germania și cultura germană, pe de altă parte. Germania este bântuită de toate felurile posibile de antisemitism. Germanii îi antipatizează pe evrei, care se bucură de atâtea reușite. Se tem ca evreii să nu câștige și mai multă putere. Îi vine greu să înțeleagă lui Albert cum se face că există un contrast atât de straniu între ospitalitatea germanilor și ostilitatea lor.

Vrea, de asemenea, să se elibereze de naționalismul conventional. Își dorește cetățenia elvețiană.

Încearcă s-o liniștească pe Marie: “Dacă ai fi aici, în acest moment, aș sfida orice rațiune, ti-aș da o sărutare, cu titlu de pedeapsă, și mi-aș râde copios de tine, așa cum și meriți, îngerașa mea iubită! Mă întrebi, cumva, dacă voi avea răbdare? Ce altă opțiune am când vine vorba de îngerașa mea iubită și răutăcioasă?”

Relațiile de familie îmbârligate produc legături neașteptate în

timpul șederii lui Albert la Aarau: sora lui, Maja, se atașează romantic de Paul, fratele Mariei, și Anna Winteler devine apropiată de noul prieten cel mai bun al lui Albert, inginerul Michele Angelo Besso.

Anna și Michele

Având cu șase ani mai mult decât Albert, acestui Besso, născut la Riesbach, în Elveția, într-o familie mixtă de italieni și evrei sefarzi[13], îi place instantaneu de Albert – și viceversa. Pentru prima oară, Albert îl întâlnește la o serată muzicală, ținută acasă la Selina Caprotti. Absolvent al colegiului ETH, cu părul negru cârlionțat și privirile nervoase, pătrunzătoare, Besso e mânat de o pasiune filosofică în privința fizicii, echivalentă cu a lui Albert însuși. Are și el o reputație de răzvrătit, de vreme ce a fost exmatriculat din liceu, pentru că s-a plâns de caracterul inadecvat al profesorului de matematici.

Albert este încântat de Besso, care tocmai și-a atras nemulțumirea superiorului său ierarhic: i s-a cerut să se prezinte la o centrală electrică, el a pierdut trenul și, când a sosit acolo, într-un târziu, a descoperit că nu era în stare să-și. Iducă aminte ce anume se aștepta de la el să facă, odată ajuns l. I destinație. Când biroul central a primit o carte poștală de la Besso, care cerea să i se reamintească, șeful său a comentat că tânărul era „totalmente inutil și aproape incompetent".

— Michele, ești un *schlemiel*[14] îngrozitor, zice Albert.

Dar e genul de om care-i place, așa că Albert îi devine devotat:

— Nimeni altcineva nu-mi este atât de apropiat, nimeni nu mă cunoaște atât de bine și nu-mi arată o dispoziție atât de amabilă cum faci tu.

La una dintre acele *soirées* date de Selina Caprotti, Albert îi face cunoștință lui Besso cu Anna Winteler. Cei doi se îndrăgostesc unul de altul.

Trecerea luminii nevăzute, imaginate, este aproape – dacă se poate spune așa – vizibilă.

Un oraș care îi face lui Albert cu ochiul, în locul Berlinului, este

Zürich.

Dar nu înainte ca Albert și prietenii lui să pornească într-o drumeție de trei zile, în iunie, în partea de nord-est a Elveției, pe lângă vârful Säntis, care, la cei peste 2.500 de metri ai săi, este cel mai înalt vârf din regiunea Alpstein. Traseul de creastă este abrupt. Albert e catastrofal de prost echipat pentru o asemenea expediție. Are paltonul strâns pe corp cu fularul. Are pantofii crestați și plesniți. Cu ochii strânși, de cât de tare îi șfichiuie burnița obrajii, își lasă toată greutatea pe bastoanele de sprijin.

Micul grup de colegi de clasă începe să urce dealul către Fälalp, un lac de acumulare situat mai sus, apoi trece peste porțiuni acoperite de zăpadă, către o pantă încă și mai abruptă, printre stânci desprinse, la poalele unui ac de rocă solitar, de pe vârful Rossmad. Se îndreaptă oarecum către vest, în direcția crestei stâncoase dezgolite, care domină ghețarul.

Albert, fascinat, scrutează vârfurile apropiate ale munților Churfirsten, situați la vest față de lacul Zürich, crestele muntoase Vorariberg dinspre est și Bodensee, lacul din apropiere de Kostanz, către nord. Drumul de întoarcere către Schwägalp durează două ceasuri și este, pe alocuri, extrem de anevoios, necesitând o siguranță a pasului cu totul ieșită din comun. Se luptă să-și mențină echilibrul pe creasta subțire ca o lamă de cuțit și alunecă. O ia la vale și se rostogolește către o prăpastie sinistră. Zbiară.

Colegul cel mai apropiat, Adolf Frisch, îi întinde bastonul său de sprijin.

Albert, care-și vede moartea cu ochii, îl apucă, în disperare de cauză, iar Frisch începe să-l tragă înapoi în sus, către vârf și siguranță.

Frisch îl ia în brațe pe Albert, care tremură tot, cu fața năclăită de o sudoare înghețată.

— Bagă-ți capul între genunchi, îi spune Frisch. Acuma stai nemișcat, așa. Dă aerul afară, încet. Respiră adânc.

— Îți mulțumesc, Adolf.

— Pentru nimic.

— Cum, pentru nimic? Mi-ai salvat viața.

— Oricine ar fi făcut la fel.

— Îmi pare rău că sunt o asemenea pacoste.

— Nu ești o pacoste. Dar acuma, cinstit vorbind, nu ești făcut să fii alpinist.

În septembrie 1896, la vârsta de șaptesprezece ani, Albert își ia examenul de maturitate în Elveția cu cele mai mari note la fizică și matematică. În fine, se poate înscrie la politehnică. Studiile universitare la Zürich devin realitate.

Fermitatea voinței de care dă dovadă, dublată de intensitatea

studiilor mentale solitare îl vor ajuta să devină, fără îndoială, cel mai mare om de știință care a trăit vreodată, cu o inteligență care nu e nicidecum normală.

Zürich

Despărțirea de Marie devine atât de inevitabilă, încât e dătătoare de melancolii. Ei i s-a oferit – și a acceptat – un post în învățământ la Olsberg, un orășel izolat din *Hochsauerland*, un district al landului Vestfalia, la o depărtare de 570 de kilometri.

Presimțind unul dintre noile începuturi pe care viața le prilejuiește, Albert, în vârstă acum de șaptesprezece ani, coboară la *Hauptbahnhof* - Gara Centrală – din Zürich, cu pasul încordat, de parcă ar călca pe arcuri. Duce cutia ponosită a viorii într-o mână, valiza în cealaltă, și iese din gară pe *Bahnhofstrasse*.

Dincolo de râul Limmat, vede clădirile în stil neoclasic ale Politehnicii și Universității din Zürich. Munții par să îmbrățișeze vechiul Zürich, bisericile, hotelurile, restaurantele și băncile sale, plus ruinele romane și lacul – *Zürichsee* – dinspre sud-est. Omnibusuri cu trolee se opintesc și troncăne la deal, pe colinele *Zürichberg și Uetliberg*. Orașul Zürich se mândrește cu moștenirea sa calvinistă.

Având o alocație lunară de 100 de franci, asigurată de mătușa Julie Koch, Albert își permite o cameră de închiriat în cartierul studențesc la *Frau* Kägi, pe *Unionstrasse* – Strada Unirii – numărul 4, o străduță care dă în *Baschligplatz* – Piața Baschlig.

Albert savurează fermentul intelectual și artistic al Europei *fin-de-siècle*[15]. Freud, la Viena, se gândește la vise și la isteria sexuală și publică *Interpretarea viselor*. Mallarmé, la Paris, într-o atmosferă dominată de marea noutate care e Turnul Eiffel[16], experimentează cu tăcerea și aleatoriul. Franța e zgâlțâită de afacerea Dreyfus: pe 13 ianuarie 1898, Emile Zola publică o scrisoare deschisă în ziarul *LAurore*, adresată Președintelui Republicii, Félix Faure, în care acuză

guvernul de antisemitism și de încarcerarea ilegală a ofițerului de artilerie Alfred Dreyfus, condamnat la închisoare pe viață pentru spionaj. Zola subliniază erorile judiciare și lipsa de probe și este el însuși urmărit penal și găsit vinovat de calomnie la 23 februarie 1898. Fuge în Anglia și revine în Franța în anul următor. Expoziția Universală de la Paris, din anul 1900, atrage 51 de milioane de vizitatori. În 1901, sunt decernate cele dintâi Premii Nobel. În același an, la München, Kandinsky se numără printre membrii-fondatori ai grupării artistice Falanga.

Stabilitatea și libertatea sunt cele două lucruri pe care orașul Zürich le oferă. Carl Jung, venind la Zürich de la Basel, în 1900, găsește că orașul „se relaționează cu lumea nu prin intelect, ci prin comerț. Dar aerul de aici era liber, ceea ce eu dintotdeauna prețuisem. Aici nu erai tras în jos de pâcla cafenie a secolelor, cu toate că-ți lipsea fundalul bogat al culturii." Marxista Rosa Luxemburg, ulterior întemeietoare a Partidului Comunist din Germania, și cohortele ei locuiau deja în oraș, printre studenți, liber-cugetători și tot felul de indivizi socialmente proscriși. Thomas Mann publică primul său roman, *Familia Buddenbrock*, în 1901. *Art Nouveau* este ultimul răcnet în materie artistică. În 1905, Henri Matisse expune tabloul *Bucuria de a trai*. Doi ani mai târziu, Picasso reinventează pictura cu *Domnișoarele din Avignon*,

ETH – Institutul de Tehnologie Federal elvețian – se înalță lângă universitatea de pe *Rämistrasse*. Ceva mai retras de la stradă, are în mijloc o curticică interioară. Ușile de stejar, deschise, lasă vederii arcade, balcoane, toate luminate vag de luminatoare și ferestre înalte.

Fizica teoretică abia s-a conturat mai clar ca disciplină academică. Pionierii ei, Max Planck la Berlin, Hendrik Lorentz în Olanda și Ludwig Boltzmann la Viena, combină fizica și matematica pentru a sugera teritorii pe care încă le mai au de cercetat experimentaliștii. Matematica urmează a constitui o parte majoră din studiile obligatorii ale lui Albert la școala politehnică.

În ceea ce o privește pe Marie, Albert s-a săturat de relația dintre ei.

Când el îi face o aluzie vicleană că intenționează s-o viziteze la Aarau, Marie este în culmea fericirii. Jură să-l iubească în vecii vecilor. Lui Albert, jurământul i se pare siropos. Marie îi trimite în dar un ceainic.

Albert își dă seama că o asemenea relație unilaterală nu poate continua. Îi spune verde în față Măriei c-ar face mai bine să se abțină fiecare să-i mai scrie celuilalt.

Marie zice că nu-i vine a crede că el chiar asta vrea să spună. Albert abia reușește să-și mascheze iritarea. Gestul de a i se trimite în

dar un ceainic le pune capac la toate. Nu vrea să primească vreun ceainic.

Marie nu se lasă nici ea mai prejos: „Faptul că ți-am trimis prostioara aia de ceainic nu trebuie neapărat să-ți facă plăcere, atâta vreme cât îți pregătești în el un ceai bun. Încetează cu fața aia furioasă, care se uita urât la mine de pe toate laturile și din toate colțurile hârtiei pe care mi-ai scris."

Albert încetează de a-i mai scrie.

Marie, în schimb, îi scrie mamei lui, ca să-i ceară sfatul. „Pungașul s-a făcut de o lenevie înfricoșătoare", îi răspunde Pauline Einstein. „Am așteptat vești de la el degeaba în ultimele trei zile. Când se întoarce aici, o să trebuiască să stau de vorbă cu el foarte serios."

Albert o anunță pe mama Mariei că relația dintre el și fiica ei s-a încheiat. Nu are de gând să vină la Aarau în primăvară:

> *„Ar fi mai mult decât nevrednic din partea mea să-mi îngădui câteva zile de fericire, cu prețul unor noi suferințe, din care și așa i-am provocat destule scumpei copile, numai din vina mea. Îmi creează un soi de satisfacție aparte faptul că am ocazia să gust eu însumi, acum, din durerea pe care i-am pricinuit-o acestei fete dragi, din lipsa mea de chibzuință și de cunoaștere a firii ei delicate. O muncă intelectuală asiduă și o privire constantă către natura lui Dumnezeu sunt îngerii împăciuitori, întăritori și de o neobosită strictețe, care mă vor ghida prin toate vicisitudinile vieții. Măcar de-aș fi capabil să-i dau și bunei copile ceva din toate acestea. Și totuși, ce cale stranie de a înfrunta furtunile vieții – în multe dintre momentele mele de luciditate, mă văd pe mine însumi ca și când aș fi un struț care-și îngroapă capul în nisipul deșertului ca să nu mai perceapă primejdia."*

Marie suferă o depresie acută, în timp ce privirile lui Albert se îndreaptă către altcineva.

Aici este Mileva.

Cinci studenți se înscriu în grupa de matematică și fizică și o singură studentă, Mileva Marie, o sârb-unguroaică zveltă, de douăzeci

de ani. Albert îi admiră seriozitatea. Pare să fie și ea o nechemată, aproape în aceeași măsură în care și el pare să fie. Observă ghetele ortopedice pe care le poartă Mileva. De aceea și merge cu un șchiopătat – fiindcă are un picior mai scurt decât celălalt. Admiră la ea lipsa de afectare cu care-și tratează propriul handicap.

Mileva se împrietenește cu o altă studentă, Hélène Slavic, din Viena. Hélène studiază istoria. Ele două, și încă două sârboaice și două croate, împart camerele unei pensiuni a cărei proprietară este o anume *Fräulein* Engelbrecht, pe *Plattenstrasse* – Strada Plană – numărul 50, nu departe de unde locuiește Albert.

Într-una sau alta dintre multele cafenele din *Baschligplatz*, de la Zürich, își face veacul cu colegul său, Marcel Grossmann, dintr-o veche familie aristocratică din orașul Thalwil.

Albert pufăie din pipa lui cu țeavă lungă. Zice:

— Ascultă-mă pe mine: atomii și mecanica sunt conceptele care vor avea darul de a reduce fenomenele naturale la câteva principii fundamentale, așa cum a putut fi descoperită geometria din câteva axiome și afirmații.

Se întrec în invective la adresa vieților fără noimă ale burghezilor, jurând să nu se lase niciodată prinși în capcana meschinului și a provincialului.

Cei doi prieteni consumă cantități considerabile de cafea, *Bratwurst* – cârnat fript – și tutun. Atât de mari cantități, încât lui Albert i se pătează dinții, care devin cafenii. Serile, cântă la vioară pentru prietenii săi. *Sonata pentru Vioara* în mi minor și *Sonata nr. 6*, K.301, de Mozart. Pe urmă, utilizează telescopul de la *Eidgenössische Sternwarte* – Observatorul Astronomic Federal –, construit de Gottfried Semper, ca să scruteze cerul nopții. Nici urmă de Mileva.

Albert o face pe grozavul în laboratorul de fizică, sperând s-o impresioneze pe Mileva. Ea se uită lung la el o vreme, după care, își mută brusc privirile, de obicei, la ce face ea însăși în momentul respectiv. Munca, înainte de toate. Albert recunoaște în ea o călătoare, la fel ca și el. Îi aruncă priviri la bibliotecă și-i admiră gura lată, plină de senzualitate. O zărește împreună cu prietenele ei la un concert susținut de Theodor Billroth, cu piese de Brahms. Simpla ei vedere, găsește Albert, radiază o senzualitate puternică. Temându-se de o eventuală respingere, se mulțumește să fie un pretendent pasiv, așteptând să facă ea primul gest – pe care Mileva nu-l face.

Heinrich Friedrich Weber

În același timp, Albert își face dușmani. Se rățoiește la decanul Facultății de Fizică, profesorul Heinrich Friedrich Weber, care se arată mândru cu asupra de măsură de noua clădire, după ce l-a convins pe Siemens s-o construiască. Weber are o predilecție pentru istoria fizicii. Albert este pasionat de prezentul și viitorul ei. Weber nici măcar nu-l pomenește pe fizicianul-matematician – și eroul lui Albert – James Clerk Maxwell, ale cărui ecuații de pionierat au descris cu atâta precizie teoria electromagnetismului.

Albert îl tratează pe Weber cu o lipsă obraznică de formalism, numindu-l „domnule Weber", nu „domnule profesor Weber". Acesta e cuprins de o antipatie mocnită față de nerușinarea studentului său.

Dar Albert nu este un leneș. Printre alte cursuri, se înscrie și la cele ținute de Weber: de Fizică, Oscilații, Electromecanică, Teoria Curentului Alternativ și Măsurători Electrice Absolute.

Studiază și singur. Este captivat de o serie de experimente strălucite ale lui Heinrich Hertz, care a descoperit undele radio și a stabilit că teoria electromagnetismului, formulată de James Clerk Maxwell, e corectă. Tot Hertz a descoperit și efectul fotoelectric, furnizând și unul dintre primele indicii ale existentei universului cuantic.

Weber îl ia deoparte.

— Dumneata ești un tânăr foarte inteligent, Einstein.

— Va mulțumesc, domnule Weber.

— Domnule *profesor* Weber. Dar ai un mare defect. Nu vei lăsa niciodată pe nimeni să-ți spună nimic.

Albert interpretează asta ca fiind un compliment.

Pe urmă, îl insultă pe Jean Pernet, un alt profesor de la ETH, trăgând chiulul de la cursul acestuia, intitulat Experimente Fizice pentru începători. Pernet, mic de statură și rotofei, pretinde să i se

aplice lui Albert un *Verweis* – o mustrare oficială aspră, din partea directorului.

Pernet îl convoacă pe Albert la biroul său.

— Munca dumitale, ce-i drept, are o anumită măsură de bunăvoință în ea. Ești suficient de zelos. Dar îți lipsește înzestrarea. De ce nu renunți la fizică? Să studiezi, în schimb, Medicina, Filologia sau Dreptul?

Albert rămâne tăcut.

— Ei, ce zici? — insistă Pernet.

— Pentru că simt că am un anume talent, zice Albert. De ce să nu vreau să urmez fizica?

— Fă ce vrei, Einstein. Fă ce vrei. Te-am avertizat. În interesul dumitale.

Când își face apariția, la următorul curs al lui Pernet, Albert primește un plan de învățare, pe care-l depune, cu gesturi ceremonioase, în coșul de hârtii.

Produce, apoi, senzație în laboratorul lui Pernet. O studentă se luptă să astupe o eprubetă cu un dop de plută. Pernet îi spune că eprubetă se va face țăndări.

— Individul nu e zdravăn, îi spune Albert fetei. Zilele trecute, a leșinat de furie. Și-a pierdut cunoștința dintr-odată, în plină clasă.

Eprubeta se face țăndări. Explozia de cioburi îl rănește și pe Albert la mâna dreaptă. Nu mai poate cânta la vioară timp de câteva săptămâni.

Deși profesorul de matematică, un evreu rus de treizeci de ani, pe nume Hermann Minkowski, îi place, Albert trage chiulul și de la cursurile acestuia. Minkowski îl face „câine puturos”.

Marcel Grossmann

Cel mai apropiat coleg al său, Marcel Grossmann, provine dintr-o veche familie elvețiană de la Zürich. Albert îl admiră pe Grossmann,

care învață repede. Cei doi își fac veacul la *Café Métropole*, de pe malul râului Limmat. Marcel își anunță părinții: „într-o bună zi, acest Einstein va fi un mare om”.

Muzica îi distrage atenția lui Albert de la tot ce nu-i place la ETH. Bach. Schubert. Mozart. La fel și plimbările de unul singur cu vaporașul, pe lacul Zürich.

Albert începe să ia parte la seratele muzicale de la pensiunea ținută de *Fräulein* Engelbrecht pe *Plattenstrasse* numărul 50, unde se duce cu tot cu vioara sa și cărțile de fizică. Mileva cântă la tamburină și la pian.

Albert asistă și la reuniunile sucursalei elvețiene a Societății pentru o Cultură Etică.

Își găsește un mentor politic în Gustav Meier, directorul magazinului universal Brann, o figură cunoscută a scenei științifice și culturale.

Acum, își ia inima în dinți și-i face o invitație Milevei. O invită să-l însoțească într-o *Wanderung* – o drumeție. Să privească amândoi lumea de pe muntele Uetliberg, de lângă Zürich.

Cei doi vilegiaturiști de-o zi iau trenul de la *Hauptbahnhofdm* Zürich, până la Uezgi, fascinați de munții acoperiri de flori și boboci.

— Uite, *Allium ursinum*, zice Albert.

— Ce anume?

— Usturoi sălbatic.

Cu cei 870 de metri înălțime ai săi, Uetliberg domină acoperișurile din Zürich și lacurile de un albastru profund.

Albert o ia cu brațul pe după umeri. Zice:

— Uite, acolo e valea Reppisch. Dincolo, sunt Alpii Bernezi, cu vârfurile Eiger, Mönch și Jungfrau.

O ia de mână. Se uită fix unul în ochii celuilalt.

Albert se apleacă și culege o floare, pe care i-o întinde Milevei.

— Pentru tine.

— Pentru mine?

— Pentru tine.

— Ce este?

— *Myosotis alpestris*. O floare de nu-mă-uita. Îmi promiți?

— Ce anume?

— Să nu mă uiți.

Ea își apropie gura de a lui. Are buzele pline. Are limba jucăușă. El îi mângâie obrajii. Trage pe nări parfumul ei de colonie. Își trece palma încet peste spatele ei, în sus și-n jos. Ea geme șoptit. Stau așa în tăcere, zâmbindu-și unul altuia.

În vacanță, la Milano, mama lui îl găsește schimbat. Toți din familie râd, cântă la pian și la vioară, glumesc.

Albert se cufundă în istoria comunității evreiești milaneze, relativ recentă, avându-și începuturile în prima parte a secolului al XIX-lea. Înainte, sub familiile Sforza și Visconti, evreilor li se permitea să stea în oraș doar câteva zile odată. Pe urmă, în primii ani după 1800, restricțiile au fost ridicate. În 1892, a fost inaugurată Sinagoga Centrală.

Se delectează cu ideea că Milano este unicul oraș din lume

cu o vie chiar în inima lui. O descoperă în curtea Casei lui Atellani, de pe *Corso Magenta*. Ba chiar, și mai bine de-atât, proprietarul viei a fost nimeni altul, odinioară, decât Leonardo da Vinci. Albert se simte ca și cum ar fi făcut saltul înapoi în timp, în 1490, anul în care Leonardo însuși a plantat via.

Se cufundă în lectura scrierilor lui Da Vinci, uneori copiindu-și observațiile și gândurile lui Leonardo, care par să le confirme pe multe dintre ale lui însuși. Notează, în marginea remarcilor lui Leonardo: *Știu că asta-i adevărat*.

"Odată ce-ai gustat zborul, vei păși veșnic pe pământ cu privirile ațintite către cer, pentru că ai fost acolo, și acolo vei tânji întotdeauna să te întorci. Cel care iubește practica, fără o teorie, seamănă cu marinarul care se urcă pe o corabie fără cârmă și fără busolă și nu știe niciodată încotro se îndreaptă.

Sărac este un elev care nu-și depășește profesorul.

Perspectiva luminii e perspectiva mea.

Dacă Domnul – care e lumina tuturor lucrurilor – îmi garantează că mă va lumina, voi studia Lumina; drept care, voi împărți studiul actual în trei Părți… Perspectiva Lineară, Perspectiva Culorii, Perspectiva Dispariției.

Cine îmi va oferi vreodată o simbrie ca să exist? Mă supără foarte mult faptul că trebuie să-mi câștig existența, ceea ce mă obligă să-mi întrerup studiul și să mă ocup de lucruri mărunte."

Albert se gândește la Mileva. Te iubesc. Te iubesc, Mileva Marie.

Nue răspunzătoare gravitația de faptul că oamenii își cad cu tronc unii altora, își spune în sinea lui.

Zice Leonardo: „Actul procreării și tot ce are orice legătură cu el este așa dezgustător, încât ființele umane ar dispărea cu totul dacă n-ar presupune și niște chipuri drăguțe și dispoziții pline de senzualitate".

Ich liebe dich, Mileva. Ich liebe und verehre dich – Te iubesc, Mileva. Te iubesc și te ador.

Se întoarce la Zürich plin de optimism și se duce fără întârziere pe *Plattenstrasse*, unde-l întâmpină o lovitură ca de trăsnet. Îi deschide ușa proprietăreasa Milevei, Johanna Bachtöld.

— Ai venit s-o vezi pe Mileva? — îl întreabă.

— Da.
— A plecat, zice *Fräulein* Bachtöld.
— Ce-a făcut?
— A plecat. A renunțat la studii.
— Unde a plecat?
— Înapoi la ea, în Ungaria, zice *Fräulein* Bachtöld.
— Pentru cât timp?
— Nu știu. De tot, presupun.

Timp de patru săptămâni, Mileva păstrează o tăcere derutantă.

Albert presupune – și pe bună dreptate – că s-a dus, probabil, acasă la Kac, în Ungaria, la circa o mie de kilometri est față de Zürich, la *villa* familiei, zisă „Fleșa”, unde s-a născut Mileva.

Copil fiind, unul strălucit și, pe deasupra, temperamental, a făcut tot posibilul să-și mascheze șoldul dislocat la naștere. A învățat să cânte la pian și a încercat să practice dansul.

Tatăl ei spunea că dansa într-un fel care-i amintea de o pasăre rănită. Educația ei a urmat un curs la fel de sucit ca și a lui Albert. Faptul că tatăl, funcționar public, se muta cu slujba de colo-colo a făcut ca Mileva să urmeze *Volksschule* – școala primară publică – la Ruma; Școala Superioară Sârbă de Fete, la Novi Sad; Școala Reală Medie, la Sremska Mitrovica, plus alte instituții de învățământ la Sabac și Zagreb. A dezvoltat o pasiune pentru matematici, care a condus-o la Zürich, la ETH și la Albert. Și acum? S-a dus înapoi acasă.

Ce a îndemnat-o să plece acasă rămâne un mister – poate chiar pentru ea însăși.

Nu comunică sub nicio formă cu Albert. Albert nu comunică nici el – sau, mai degrabă, nu *poate* să comunice – cu ea.

Mileva pornește, o dată în plus, la drum – călătorește înapoi spre vest, până la Heidelberg, unde-și ia o cameră la hotelul Ritter.

Face cunoștință cu Philipp Lenard, numit profesor de Fizică Teoretică la Universitatea din Heidelberg, care face muncă de pionierat în domeniul dezvoltării tubului catodic, în interiorul căruia radiația catodică produce o imagine luminoasă pe un ecran fluorescent.

Revenit la Zürich, Albert se dedă unei munci detectiviste efemere, dar eficiente, printre prietenele ei și-i descoperă ascunzătoarea.

Îi scrie, rugând-o să ia legătura cu el. Răspunsul ei nu se grăbește să ajungă la el. Când îi parvine totuși, Albert desface plicul, cuprins de o febră a exaltării. Iubita lui a scris:

> *“Aș fi răspuns imediat ca să-ți mulțumesc pentru sacrificiul de a-mi fi scris, răsplătind astfel măcar o mică parte din bucuria pe care mi-ai făcut-o în timpul drumeției noastre în doi, numai că mi-ai spus că nu trebuia să scriu până nu mă plictiseam – iar eu sunt foarte*

ascultătoare (întreab-o numai pe Fräulein Bachtöld). Am așteptat și am tot așteptat să mi se instaleze plictiseala, dar așteptarea, până astăzi, mi-a fost în van, și nu știu foarte bine ce să fac în legătură cu ea. Pe de-o parte, aș putea să aștept până la sfârșitul vremurilor, dar atunci m-ai considera o barbară; pe de altă parte, nici acum nu-ți pot scrie cu conștiința curată.

Așa cum vei fi auzit deja, mă plimb, de la o vreme, pe sub stejarii germani din valea splendidă a Neckar-ului, a cărei înfățișare este acum, din păcate, învelită sfios într-o ceață groasă. Oricât de mult mi-aș încorda privirile, altceva nu văd; e la fel de sterp totul și de cenușiu, ca infinitul.

Tata mi-a dat niște tutun, pe care m-a instruit să ți-l înmânez personal. Abia așteaptă să te vadă nesătul după mica noastră țară de proscriși. I-am povestit și lui tot ce știam despre tine – trebuie neapărat să vii cu mine aici într-o bună zi –, voi doi ați avea, cu siguranță, o mulțime de lucruri de vorbit! Dar va trebui să joc eu rolul interpretului.

Nu pot să-ți expediez tutunul, fiindcă va trebui, probabil, să plătești vamă pentru el, și atunci ne-ai blestema și pe mine, și cadoul de la mine.

A fost realmente plăcut ieri la cursul profesorului Lenard – ne vorbește acum despre teoria energiei cinetice a gazelor. Pare-se că moleculele de oxigen se deplasează cu o viteză de peste 400 de metri pe secundă, și, după ce a calculat și iar a calculat, profesorul a stabilit ecuații derivate, integrate, substituite, și a sfârșit prin a demonstra că moleculele respective chiar se deplasează cu o asemenea viteză, doar că deplasarea lor nu depășește a suta parte din grosimea unui fir de păr.

Cu cele mai bune gânduri, a ta, Mileva."

Mileva se gândește să se întoarcă la Zürich.

Singura îndoială a tatălui ei în legătură cu această decizie are de-a face cu tânărul acela de optsprezece ani, Albert: „Știu că te amuză faptul că nu e deloc interesat de cum îi stau hainele sau părul. Că-și rătăcește mereu cheile și-și uită valiza în tren. Dar tu ești cu patru ani mai mare decât el. O asemenea diferență de vârstă e mare."

„Poate că ai dreptate", zice ea. „Dar e la fel ca mine. Este o persoană cu care pot vorbi. Și are și el aceeași părere despre mine."

„Ce perspective are să-și găsească o slujbă?"

„O să-și găsească de lucru ca profesor pe undeva, tata. Familia lui are și ea ceva bani."

„II iubești, Mileva?"

„Da, tata. Îl iubesc."

„Se vede. Se vede."

Albert îi scrie Milevei ca și cum i-ar fi doar prietenă: *Liebes Fräulein* – „Dragă domnișoară". Apoi, pe un ton glumeț, o numește: *Liebes*

Doxerl – „Dragă Păpușico”. Ea i se adresează lui spunându-i *Johanzel*- „Ionicel”, cum ar veni.

„Fără tine, îmi lipsesc încrederea în mine însumi – îi scrie Albert –, pasiunea pentru lucru și bucuria în fața vieții. Pe scurt, fără tine, viața mea nu e viață. Măcar de-ai putea fi aici, cu mine, o vreme! Ne înțelegem atât de bine unul celuilalt sufletele negre.”

Apoi, Mileva îl înștiințează că suferă de gușă, o creștere anormală a glandei tiroide, care-i produce o umflătură mare în partea dinainte a gâtului.

Vestea îi îngrozește pe părinții lui Albert. Mileva este, în mod evident, o arătare handicapată. Insultele pe care le proferează ai lui îl ofensează pe Albert.

Mileva își petrece timpul cu plimbări solitare pe malurile râului și prin păduri. Este profund amuzată de *Un vagabond în străinătate*, cartea lui Mark Twain, primită din partea lui Albert, care punctează o situație:

> *“În limba germană, o domnișoară nu aparține unui sex anume, nu este nici ea, nici el, o plantă precum napul, în schimb, da – este o ea cât se poate de clară. Numai când mă gândesc la ce reverență sofisticată i se arată napului, și ce crasă lipsă de respect – domnișoarei. Iată cum se prezintă această situație textual – traduc, în continuare, dintr-un dialog publicat într-unul dintre manualele de germană pentru școlile de duminică:*
>
> *Gretchen: Wilhelm, unde e napul?*
>
> *Wilhelm: Ea s-a dus la bucătărie.*
>
> *Gretchen: Dar tânăra englezoaică frumoasă și împlinită unde este?*
>
> *Wilhelm: S-a dus la operă.”*[17]

Mileva, singură, asistă la cursuri, studiază la bibliotecă sau vizitează Muzeul de Artă și Arheologie[18], din Palais Morass.

Solitudinea se dovedește prea mult pentru ea, distanța care o desparte de Albert – prea mare. De dorul lui, se ofilește. Așa că se întoarce la Zürich.

Pentru disertațiile lor finale de la ETH, Albert și Mileva optează deopotrivă pentru lucrări pe tema conductorilor de căldură. Albert primește 4,5 puncte din 6; Mileva – 4. El reușește la examenul final, ieșind al patrulea din cinci. Mileva pică și plănuiește să reia examinarea după douăsprezece luni. Calificarea din școala politehnică îi îngăduie lui Albert să predea matematicile și știința la școala medie – dacă dorește; iar el nu dorește. Se orientează către o slujbă. Weber îl blochează, și relația dintre ei se strică. Și relațiile dintre Albert și mama lui devin tensionate. Pauline îi scrie: „Ai face bine să-ți iei o nevastă. Până când ajungi tu la treizeci de ani, ea o să fie deja hoașcă bătrână. Dacă rămâne gravidă, atunci o să dai cu adevărat de belea.”

Albert îi răspunde că nu au „trăit în păcat”.

Banii li se împuținează. Încep să dea meditații particulare, pentru a-și spori veniturile. Albert depune cereri pentru diferite posturi la Viena, Leiden și Berlin. La cele mai multe scrisori, nu primește niciun răspuns.

Albert e convins că Weber este cel care-i blochează lui orice avansare în carieră. Îi spune Milevei:

— N-are niciun rost să le mai trimit scrisori tuturor profesorilor.

— Ba trebuie, zice ea.

— Weber o să le trimită mereu altă și altă recomandare negativă. Nu mai e mult și-o să-i fi onorat pe toți fizicienii Europei, de la Marea Nordului până-n capătul sudic al Italiei, cu propunerile mele de a fi primit să lucrez în facultățile lor.

Mileva devine retrasă, deprimarea ei și proasta dispoziție fiind observate cu îngrijorare de prietenii lor – de Albert, înaintea tuturor. O complimentează pentru felul cum se îmbracă, pentru cum își aranjează părul. Cântă din Mozart, special pentru ea. În zadar. Este obsedată de munca ei, de adevărul științific.

Albert îi propune să schimbe decorul. Îi sugerează c-ar putea s-o ducă într-o vacanță secretă, idilică.

— Nu știu ce să zic, îi răspunde ea, privindu-l cu solemnitate. Am de lucru. Și tu ai. Și la Como… toate femeile-alea cu slujnice, care strâng pe ele corsetele cu întăriturile de os până simt că se sufocă.

— Nu ne obligă nimeni să avem de-a face cu ele. O să-ți placă bucătăria.

— De unde știi?

— Tu mi-ai spus că-ți place peștele.

— Ți-am spus eu așa ceva?

— Mi-ai spus că-ți place bibanul.

Mileva îi zâmbește.

— O să mâncăm un fel traditional de acolo – *risotto al pesce per sic o*, îi spune, adică orez cu biban, preparat cu vin alb, ceapă, unt și orez. O să ne putem lua cina cu stil, pe fundalul unor vârfuri cu niște glugi albe de zăpadă.

— Ți-ai pus în minte să mă duci acolo?

— Da.

Como

— Foarte bine.

Como

Pe 5 mai 1901, într-o duminică, dis-de-dimineață, Albert o așteaptă la Stazione di Como San Giovanni, într-o stare de anticipare febrilă. O întreabă când ajung pe malul lacului Bellagio:

— Care este cartea ta preferată?

— *Cea dintâi matematică în limba sârbă*, de Vasilie Damianovici[19].

— Și eroul?

— Alexandru Macedon.

— Alexandru Macedon?

— Pentru că iubea cercetarea științifică și medicina. Dar locul tău preferat care este? — întreabă și Mileva.

— Calea Lactee. Spațiul cerurilor. Spațiul meu.

Odată ajunși amândoi la Como, se poate și el, în sfârșit, elibera de frică.

Cercetează împreună ultima catedrală gotică din Italia, *Duomo di Como* – Domul din Como. Se plimbă uimiți, brat la brat, prin grădinile de la *Villa* Carlotta, printre rododendroni, azalee și plante tropicale: cedri, arbori *sequoia* și platani uriași.

Se îmbrățișează în fața copiei lui Tadolini după sculptura lui Canova, *Eros și Psyché*, după care petrec noaptea împreună într-un hotel mic, iar a doua zi închiriază o sanie și călătoresc, bine înfofoliți în paltoane și pleduri, până în munți.

Albert acceptă un post de preceptor particular la Schaffhausen, în partea de nord a Elveției.

Mileva trăiește singură la Stein am Rhein, la o distanță de vreo nouăsprezece kilometri. Albert o vizitează în orășelul acela o dată pe săptămână. O găsește în suferință – din cauza încordărilor emoționale, pe care i le provoacă despărțirile dintre ei, și a opoziției familiei lui față de relația lor. Mama lui declară în continuare, cu obstinație, că nu vrea să aibă nimic de-a face cu Mileva.

Albert i se alătură Milevei, într-o zi ploioasă de vară, într-o cafenea cu ferestrele îndreptate spre Rin. O găsește fericită ca niciodată și nu mai contenește s-o complimenteze.

— Arăți așa de bine și de fericită, îi spune.

— Așa și sunt.»

— Iar eu sunt atât de norocos c-am dat peste tine, așa o ființă care-mi este egală din toate punctele de vedere.

Mileva întinde mâna după mâna lui. Zice:

— Albert, pipăie-mi pântecul. O să fim trei în curând.

Albert se îndreaptă brusc de spate, pe scaun. Radiază tot. Cuvintele i se opresc în gâtlej. Pe urmă, se ridică în picioare, clătinându-se, o îmbrățișează pe Mileva și lăcrimează.

— Copilul nostru va fi precis fată, zice.

— Nu știi asta.

— Ba știu. Îi spunem Lieserl. Și-o ținem secretă.

— Asta vreau și eu. O să mă duc să nasc la Novi Sad, acasă.

Se țin de mână și zâmbesc amândoi, printre lacrimi de bucurie.

Odată ce obține cetățenia elvețiană, Albert își găsește o slujbă de profesor suplinitor la *Technikum Winterthur*, un liceu tehnic situat la șaisprezece kilometri de centrul orașului respectiv. De însărcinările de acolo se achită dimineața, în doar șase ore. Tot restul timpului, lucrează acasă. La scurt (imp după aceea, schimbă foaia, în sensul că răspunde ofertei dintr-o revistă pentru profesori, de a medita un student de la *Jakob Nüesch Realschule* – școala reală medie – din Schaffhausen. Începe să realizeze, de-acum, că nu-i va da nimeni vreo slujbă.

— Cine știe, zice, poate că va trebui să cânt la vioară pe străzi și să trăiesc din mila trecătorilor.

Berna

În 1902, Michael Grossmann vine cu vești bune. Îl convinge pe Albert, acum în vârstă de douăzeci și trei de ani, să accepte o slujbă la Oficiul Național Elvețian de Patente, situat la Berna, ca expert tehnic, clasa a 3-a. Salariul anual e satisfăcător - 3.500 de franci. Programul de lucru pe care trebuie să-l respecte Albert, lucrând în clădirea Poștei și Telegrafului din Berna, este de la orele 8.00 dimineața la 4.00 după-amiaza.

„Nu mai încape îndoială", îi scrie Albert Milevei. „în curând, vei fi soțioara mea fericită, stai numai să vezi. De-acum, necazurile noastre s-au terminat. Și numai acum, când nu mai am de purtat pe umeri această povară teribilă, îmi dau seama de cât de mult și de sincer te iubesc. În curând, voi putea să te iau în brațe și să declar în fața lumii întregi că ești Păpușica mea. Vom lucra în domeniul științei împreună, ca să nu devenim niște filistini bătrâni."

Nici nu apucă bine să-și găsească o locuință, că veștile proaste dau buzna peste el, de la Milano. Tatăl său are o sănătate din ce în ce mai șubredă.

Albert îl găsește pe Hermann, care are cincizeci și șase de ani, pe moarte, din cauza maladiei de inimă de care suferă.

Îi cere tatălui să consimtă la căsătoria lui cu Mileva. Nu e nici pe departe încrezător că Hermann va fi de acord. Dincolo de orice alte considerente, ar fi pentru prima dată când oricine din clanul Einstein s-ar căsători cu cineva dintre neamuri[20]. Și totuși, Hermann își dă consimțământul cu doar trei zile înainte să moară. Le cere tuturor membrilor familiei să iasă din camera lui, ca să poată muri singur.

Albert resimte o teribilă vinovăție, legată de faptul că nu era lângă tatăl său când acesta s-a prăpădit.

Tatăl Milevei, Milos Maric, ofițer în armata sârbă și judecător, găsește că nu e deloc bine-venită condiția fiicei sale – asta eufemistic vorbind. Copilul ar putea fi trimis la țară, să He crescut de niște rude oarecare, sau ar putea fi dat spre adopție. Elveția, la schimbarea secolelor, nu vede cu ochi buni un copil din flori. Albert își dă seama – ca și Mileva, de altfel – că sorții nu sunt de partea lor. La ETH, reputația lui este una de aroganță, proastă-creștere și lipsă de respect. Și-a înstrăinat sprijinitorii de care ar avea nevoie. Mileva e de origine slavă. El este evreu. Să se mai adauge și un copil din Hori la tot acest amalgam – chiar c-ar fi picătura care ar face să dea pe dinafară paharul tuturor așteptărilor lui. Având ambele familii împotriva lor, Albert și Mileva se trezesc, dintr-odată, împreună, dar izolați.

Berna, în sine, îi oferă o anumită consolare lui Albert. Râul Aare înconjoară orașul. Este și acum, în bună măsură, un oraș de secol XV, cu arcade, străzi pietruite și fântâni. Albert îi spune: „Un oraș străvechi, extraordinar de plăcut, în care se trăiește ca la Zürich –

exact la fel”.

Își găsește o cameră în partea veche a orașului, pe *Gerechtigkeitsgasse* – Aleea Justiției –, care, împreună cu *Kramgasse* – Aleea Gloatei –, din centrul orașului, sunt vegheate de sculptura lui Hans Gieng, de pe *Gerechtigkeitsbrunnen* – Fântâna Justiției –, care o înfățișează pe Justiția stăpână. Statuia legată la ochi, care ține în mâna dreaptă sabia justiției, îi dă lui Albert sentimentul că e mărunt, la cei 1 metru și 72 de centimetri ai lui.

— Îți place statuia? — întreabă Mileva.

— Câtă vreme iubește justiția la fel de mult cum ne iubim noi doi, zice Albert.

De la tatăl ei, Albert primește vestea cea mare: Mileva tocmai a născut o fetiță – pe Lieserl.

„E sănătoasă?”, îi scrie Albert lui Milos. „Cum are ochii? Cu care dintre noi seamănă mai mult? Cine o alăptează? E pofticioasă? Trebuie să fie complet cheală. O iubesc atât de mult și nici n-o cunosc deocamdată!”

Dar Albert rămâne la Berna. Despre Lieserl, copila pe care o iubește atât de mult, după cum singur afirmă, nu pomenește nimănui nimic.

Mileva îi trimite un mesaj criptic lui Albert: „Cred că nu trebuie să spunem nimic despre Lieserl deocamdată”.

El are alte proiecte, așa că nu obiectează.

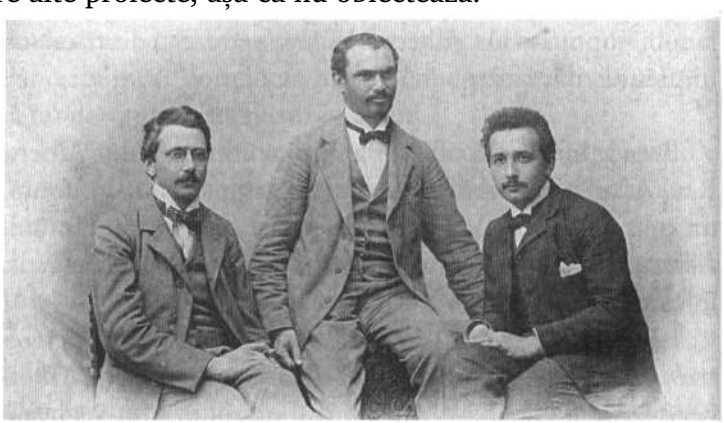

Solovine, Habicht și Albert

Cu Maurice Solovine, care e student la Filosofie, și Conrad Habicht, fiul unui bancher, Albert discută despre filosofia științei. Își spun lor înșiși: Academia Olympia.

Citesc împreună *Don Quijote* de Cervantes, *Antigona* lui Sofocle, *Tratatul* lui Hume *despre natura umana*. *Știința mecanicii* și *Analiza senzațiilor*, ale lui Ernst Mach, *Etica* lui Spinoza și tratatul lui Poincaré, *Știință și ipoteză*. Acestea erau sursele filosofiei stiintei a lui Albert însuși.

Cei trei devin prietenii cei mai buni. Când lui Solovine i se întâmplă să nu poată participa la o reuniune planificată la el acasă, pentru că decide să meargă, în schimb, la un concert, le lasă de mâncare lui Albert și Habicht, iar alături – un bilet: „Iubiți prieteni, ouă fierte tari și salutări”. Dacă văd așa, ceilalți doi se apucă și redecorează camera: mută mobilele, cărțile, farfuriile, ceștile, cuțitele, furculițele și lingurile. Umplu tot locul de fum de tutun și lasă un mesaj: „Iubite prieten, fum gros și salutări”. Tuturor li se pare foarte amuzantă gluma.

Solovine și Habicht fac speculații în privința copilului Milevei. Nu le vine prea greu să pună lucrurile cap la cap. Nu trebuie decât să fie atenți la ce văd: e clar că ea tocmai a născut. Dar de ce nu s-a dus Albert în Serbia să vadă copilul? Să fi fost dat spre adopție? Să fi fost răpus de scarlatina devenită epidemie? Dacă da, cel mai probabil, fie Albert, fie Mileva spunea ceva.

Nici lui Solovine și nici lui Habicht nu li se pare potrivit să-i chestioneze pe Albert și Mileva în acest sens. La urma urmei, ce-ar putea face, oricare dintre ei, ca să primească vreun răspuns?

Își amintesc de ce-a spus Pitagora: „E mai bine ori să taci, ori să spui lucruri care să valoreze mai mult decât tăcerea” – drept care decid să nu abordeze subiectul.

La mai bine de șase ani după ce s-au cunoscut și la un an de când s-a născut Lieserl, în ziua de marți, 6 ianuarie 1903, aceiași Solovine și Habicht convoacă în sesiune specială Academia Olympia pentru a putea fi de față la căsătoria dintre Albert și Mileva, la Oficiul Stării Civile de la Berna. Pauline lipsește. Albert este primul Einstein care-și ia o soție ne-evreică. Toată ceremonia durează puțin.

Albert, Mileva, Solovine și Habicht își petrec restul acelei zile în baruri și cafenele bând vin, mâncând cârnați, *Gruyère* și înghețată. Albert le cântă la vioară celorlalți trei.

Herr Einstein și *Frau* Einstein se întorc la locuința lor din podul unei case de pe liniștita stradă *Tillierstrasse*, numărul 18, de pe malul stâng al râului Aare, unde constată că Albert a pierdut cheia, drept care se văd nevoiți să deranjeze un alt locatar ca să poată intra.

Luna următoare, cad amândoi victime ale epidemiei de gripă, care strânge toată Elveția ca într-o gheară. Numai la Berna, 18.000 de oameni s-au îmbolnăvit.

Albert i se confesează lui Besso: „De-acum, sunt un bărbat însurat și duc o viață foarte plăcută, foarte liniștită, alături de soția mea, care se îngrijește perfect de toate, gătește bine și este întotdeauna veselă”.

Mileva îi scrie unei prietene: „Dacă se poate așa ceva, sunt mai atașată acum de scumpul meu soț decât eram deja pe vremea când locuiam la Zürich. Este singurul care îmi ține companie, singura mea

societate, și sunt cea mai fericită când este alături de mine”.

Albert încearcă să accepte uzanțele vieții burgheze, dar nu reușește.

La sugestia doctorului Josef Sauter, un coleg de la Oficiul de Patente, Albert își găsește refugiul în Societatea de Istorie Naturală de la Berna, care își tine reuniunile la hotelul Storchen, de pe *Spitalgasse* – Aleea Spitalului –, numărul 21. Lui Albert îi plac atmosfera de acolo și discuțiile și dezbaterile societății. În minutele din ziua de 2 mai, secretarul notează că: „Se aprobă calitatea de membru a d-lui Alb. Einstein, matematician în cadrul Oficiului de Patente”.

Pe 5 decembrie 1903, Albert ține prima sa conferință în fața societății, despre teoria undelor electromagnetice.

Mileva, Hans Albert și Albert, 1904

După o sarcină cu dificultăți, Mileva dă naștere primului lor băiat, Hans Albert, în ziua de 14 mai 1904, pe *Kramgasse*, numărul 49. Și ea, și Albert se topesc după copil. Albert se lasă cuprins și el de râsul fiului său și se joacă de zor cu el când e vremea să i se facă baie. Mileva se adaptează rutinei zilnice a vieții de casă.

Albert devine un angajat simpatizat și prețuit al Oficiului de Patente. Este numit definitiv pe post și leagă o strânsă prietenie cu Michele Besso. Amândoi se bucură de concepția pe care o împărtășesc, și anume că oamenii care înțeleg fizica știu că distincția dintre timpurile trecut, prezent și viitor este o iluzie. Energia și încrederea în sine ale lui Albert parcă renasc.

La Mileva, se întâmplă exact pe dos. Ea e din ce în ce mai prost dispusă, iar munca lui o face invidioasă. Mirosul urât al scutecelor și fumul scos de focul din șemineu umplu tot apartamentul – iarna e friguros, vara este încins și puturos. Albert îi construiește vehicule de jucărie lui Alberdi, din cutii de chibrituri și sfoară. Îl răsfață pe copil cu povești și-i cântă la vioară cântece de leagăn. Cu o mână îl ține pe Alberdi în echilibru pe genunchiul său, iar cu cealaltă scrie. Mileva nu

mai este asociata lui științifică secretă. Treaba ei, în principal, este să gătească și să fie doică pentru copil. O sperie singurătatea vieții pe care o duce, lipsa cuiva care să-i țină companie, starea de izolare. Tânjește după cineva cu care să stea și ea de vorbă.

Stă la fereastra camerei de la etajul doi, de unde contemplă venirile și plecările de pe *Kramgasse* și clienții mulțumiți ai restaurantului *Zum unteren Junker* – „La *Junkerx*[21]-ul de jos” – de la parter. Timpul trece foarte încet, marcat de bătăile clopotului din turnul cu ceas, care e situat la o depărtare de 200 de metri.

TREI

1905
Annus Mirabilis[22]

„Cu o privire de ștrengar în ochii săi apoși, Albert mi-a spus că, pe vremea când el și Mileva s-au mutat în apartamentul acela înghesuit, de la etajul al doilea, de pe Kramgasse, numărul 49, din centrul vechi al orașului Berna, el unul efectiv nu avea cum să prevadă faptul că 1905 avea să fie anul cel mai ieșit din comun al vieții pentru el. După cum nici prietenii lui, niște obscuri funcționari publici, nu aveau cum să prevadă."

Mimi Beaufort, Princeton, 1955

În liniștea Oficiului de Patente de la Berna, în vârstă acum de douăzeci și șase de ani, Albert se urcă în picioare pe taburetul său, claia de păr încadrându-i capul mare și facându-l să pară și mai mare. Jacheta și pantalonii ponosiți, de *tweed*, sunt prea scurte pentru el. Șosete nu poartă. Norul de fum, de la trabucul ieftin, marca Villiger, plutește în aer. Își ocupă timpul scriind recenzii și articole pentru cea mai prestigioasă revistă de fizică în limba germană, *Annalen der Physik – Analele de Fizică*.

În martie 1905, formulează ideea că lumina constă din particule microscopice, pe care le denumește „fotoni", și că universul e constituit din calupuri de materie și energie distincte.

În luna următoare și în mai, publică două articole în *Annalen der Physik*.

Mișcarea atomilor și a moleculelor dă naștere unor dezbateri științifice aprinse. Profesorii Ernst Mach și Wilhelm Ostwald se numără printre cei care minimalizează ideile lui Albert. Ostwald, în mod special, se face avocatul viziunii potrivit căreia termodinamica se ocupă doar cu energia și cu felul în care se transformă aceasta în lumea cotidiană. Alături de Mach, el susține că legile termodinamicii nu trebuie neapărat să aibă la bază mecanica, disciplina care dictează existenta atomilor invizibili în mișcare.

Albert nu se împiedică de nimic din toate astea. Pasul următor, pentru el, este să descrie o nouă metodă pentru numărarea și determinarea dimensiunii atomilor sau moleculelor într-un spațiu dat. În articolul următor, aplică teoria moleculară a căldurii la lichide, ca să explice așa-numita enigmă a mișcării browniene. În 1827, botanistul scoțian Robert Brown a introdus polen în suspensie în apă și a observat că polenul se mișca neregulat, în vârtejuri.

Albert susține că, dacă niște particule minuscule, dar totuși vizibile, se află în suspensie într-un lichid, atomii de lichid, care sunt

invizibili, bombardează particulele aflate în suspensie și le fac să danseze haotic. El explică foarte amănunțit fenomenul cu pricina și prezice mișcările neregulate, aleatorii, ale particulelor sub microscop.

În luna mai, îi scrie lui Conrad Habicht, care a primit un post de profesor de matematică și fizică la Institutul Pedagogic

Protestant de la Schiers, din Elveția. Promite să-i trimită lui Habicht patru lucrări de-a dreptul revoluționare:

> *„Prima se referă la radiație și la proprietățile energetice ale luminii și este foarte revoluționară… A doua lucrare este o determinare a dimensiunilor adevărate ale atomilor… A treia demonstrează că acele corpuri ale căror dimensiuni sunt de ordinul a 1/1000 mm, suspendate în lichide, nu pot să nu efectueze o mișcare aleatorie observabilă, care este produsă de mișcarea termală. O asemenea mișcare… a fost observată deja de fiziologi, care o numesc «mișcare moleculară browniană». A patra lucrare este numai la stadiul de schiță, și aceea provizorie, și se referă la electrodinamica unor corpuri în mișcare, utilizând o modificare a teoriei spațiului și timpului."*

Acea „foarte revoluționară" lucrare din iunie prezintă un ghid al argumentelor lui Albert. Din ce este format universul, din atomi, din electroni? Spațiul și timpul sunt misterioase – dacă nu chiar intangibile.

„Potrivit premisei de avut în vedere aici, când o rază de lumină se propagă dintr-un punct, energia nu se distribuie în mod continuu, într-un spațiu din ce în ce mai mare, ci constă dintr-un număr finit de cuante de energie, care sunt localizate în anumite puncte ale spațiului și care pot fi produse și absorbite numai ca unități complete."

Nu se așteaptă, propriu-zis, ca lumea să-i priceapă argumentele.

„Vreau să știu cum a creat Dumnezeu această lume… restul sunt amănunte. Ceea ce mă interesează cu adevărat este să știu dacă Dumnezeu ar fi putut face lumea în alt mod; sau, altfel spus, dacă necesitatea simplității logice îngăduie vreo libertate cât de mică."

De-acum, lucrează frenetic. Aplică relativitatea la producerea ecuației sale dintre masă și energie – *m*, respectiv *E*. Simplu spus, descoperă că, atunci când un obiect se apropie de viteza luminii – notată cu *c* –, masa obiectului creste. Cu cât obiectul călătorește cu o viteză mai mare, cu atât devine mai greu. Presupunând că s-ar deplasa cu viteza luminii (lucru imposibil), atunci masa și energia lui ar ajunge infinite.

În fine, lucrarea cu numărul cinci, care este și disertația sa doctorală, se intitulează: *O nouă determinare a dimensiunilor moleculare*.

Cu ecuația $E = mc^2$, Albert este cel dintâi care avansează ideea echivalenței dintre masă și energie ca principiu general și ca rezultat al simetriilor spațiului și timpului.

Mileva nu e singura care întreabă:

— Ce se întâmplă dacă teoria relativității asta a ta e respinsă?

— În cazul ăsta, o să-mi pară foarte rău pentru Dumnezeu, fiindcă teoria mea e corectă.

Albert, Mileva și Hans Albert se mută într-un apartament mai mare din Berna, pe *Besenscheuerweg*, numărul 28, nu departe de muntele Gurten.

Timp de o lună și mai bine, Albert lucrează frenetic la Oficiul de Patente și acasă, la lumina unei lămpi cu gaz. Nu are timp să înregistreze progresele propriei gândiri, excepție făcând, bineînțeles, probele cercetării sale.

Bucurându-se din plin de ce studiază – natura materiei, a energiei, a mișcării, a timpului și spațiului –, pare să nu fie conștient de ce oră este în fiecare moment al zilei, de ce zi a săptămânii sau dată a lunii. Zice:

— Când fac un lucru de care mă bucur pe de-a întregul, nu mai observ că timpul trece.

— Ăsta-i motivul pentru care întârzii mereu acasă? — îl întreabă Mileva.

— Ei, nu întotdeauna.

— Ba întotdeauna.

Se hotărăște să-i înainteze disertația lui de doctorat lui Alfred Kleiner, profesor de Fizică Experimentală la Universitatea din Zürich. Kleiner este impresionat:, Argumentele și calculele care se cer făcute sunt printre cele mai dificile din hidrodinamică". La fel se declară și profesorul de matematici, Heinrich Burkhardt: "Modul de tratare a temei demonstrează o stăpânire fundamentală a metodelor matematice relevante. Din ce am verificat până acum, totul s-a dovedit a fi corect – fără excepție." Kleiner însă găsește că disertația e prea scurtă. Albert adaugă o singură propoziție, o supune din nou atenției profesorului, care, de astă-dată, o acceptă. De-acum, Albert își poate spune: "Doctor Einstein".

În acea vară, proaspătul doctor și *Frau* Einstein, cu Hans Albert după ei, se deplasează la Novi Sad.

Albert vizitează Matica Srpska, cea mai veche instituție literară, culturală și științifică sârbă, întemeiată la Pesta în 1826 și mutată la Novi Sad în 1864. Biblioteca de la Matica Srpska („Matca Sârbă") adăpostește circa trei milioane de publicații, iar galeria de artă de acolo este cea mai mare și mai respectată din Novi Sad. Albert e fascinat.

Familia Milevei, spre surprinderea și desfătarea lui Albert, este primitoare la modul călduros. Cu toții se simt mișcați de faptul că Albert o tratează ca pe o egală a sa intelectuală.

Albert își poartă pe umeri fiul, pe străzi, iar copilul hohotește întruna de râs – ai zice că tocmai a câștigat un trofeu. Ignorându-le – așa tratează anxietățile privitoare la soarta copilei sale pierdute, Lieserl. Oare a murit de scarlatină, și trupul i-a fost incinerat, ca oricărei alte victime a molimei? Sau este în viață pe undeva și victimă a cine știe cărui handicap tragic? Albert păstrează tăcerea. Misterul sorții pe care a avut-o fata persistă.

La întoarcerea sa la Berna, doctor Albert este promovat, în cadrul Oficiului de Patente, la rangul de expert tehnic, clasa a 2-a. I se mărește și salariul, la 4.500 de franci pe an. Drept care, Albert și ai lui se mută din nou, de astă-dată într-o casă cu structură de lemn de pe așa-numita *Aegertenstrasse*, o arteră străjuită de copaci, de unde se vede râul Aare.

Îi scrie lui Maurice Solovine, aflat la Paris, căruia îi simte lipsa foarte mult: „Sunt un pișă-cerneală federal, cânt la vioară și-mi călăresc poneiul fizico-matematic”.

Duminicile, Albert și Mileva organizează reuniuni fără pretenții la ei acasă, avându-i musafiri pe Michele Besso cu soția lui, Anna, și pe Maja, sora lui Albert, aflată acum la Berna, unde-și pregătește propriul doctorat.

Pe Albert încă-l mai încearcă nostalgia vremurilor de la Aarau, deși este în egală măsură chinuit de un sentiment de vinovăție cu privire la Marie, care i-a oferit atâta bunătate, în timp ce el nu i-a provocat ei decât amărăciune și durere.

Dorul și reveriile după fostele iubite și profesorii dispăruți de mult din viața lui îl excită mai mult decât Mileva, care-i arată în prezent iubire și afecțiune, dar pe care el o ține întruna la depărtare de un braț. Demonstrațiile de iubire nu-i sunt pe plac. I se par niște capcane în egală măsură, dacă nu cumva chiar mai mult decât banalitățile burgheze, pe care le disprețuiește. Undeva, în străfundurile psihicului său, pândește frica de nebunie.

Vestea că Julius, fratele lui Paul Winterer, s-a întors din America și, cum era cu mințile duse, și-a împușcat și omorât mama și cumnatul, după care s-a sinucis, nu face decât să i-o exacerbeze.

Se gândește și la Michele Besso, al cărui frate, Marco, și-a pus capăt zilelor la vârsta de optsprezece ani.

Albert e de părere că: „Dacă vrei să duci o viață fericită, leagă-ți-o de un scop oarecare, nu de oameni sau de lucruri”.

Asta nu-l ajută să digere ultimele vești despre Marie: o depresie acută și o serie de inconsecvențe mentale au pus stăpânire pe ea, ca urmare a rupturii survenite între ei. Doctorii o internează la Clinica Waldau din Berna.

Dr. Gottlieb Burckhardt

Albert se interesează de clinica respectivă și descoperă că un anume doctor Gottlieb Burckhardt se dedă la experimente chirurgicale acolo, la Waldau – mai exact, lobotomie, o procedură psiho-chirurgicală menită să înlăture consecințele schizofreniei. Burckhardt a efectuat deja lobotomii unui număr de șase pacienți, procentul de reușită fiind la nivelul a 50%. Albert se roagă să nu cadă și Marie pe mâinile doctorului.

Se refugiază în munca lui, scriind mereu alte articole și recenzii. Se joacă obsesiv cu Albertli acasă, făcând să se învârtă un titirez, și niște ursuleți de pluș, să danseze.

Jocurile îl fascinează pe Albert, la fel de mult ca pe Albertli. Tată și fiu nu se mai satură de spectacolele cu lanterne magice. Albert cumpără un proiector „Gloria", făcut de Ernst Planck la Nürnberg, și devine un operator abil: spre deliciul copilului, dacă mută diapozitivele destul de repede, imaginile proiectate pe ecran par să se miște.

Alfred Kleiner

Îi revine lui Alfred Kleiner, profesor de Fizică Experimentală la Universitatea din Zürich, sarcina de a-l recomanda oficial pe Albert, pentru a fi cooptat la universitate.

Kleiner nu se îndoiește câtuși de puțin de capacitățile lui Albert: „Einstein se numără printre cei mai importanți fizicieni teoretici, fiind recunoscut ca atare încă de la cercetările sale în legătură cu principiul relativității".

Kleiner simte că antisemitii vor bloca numirea lui Albert. Comitetul de conducere al corpului profesoral stabilește că:

> *„Formulările colegului nostru, Kleiner, bazate pe un contact personal de mai mulți ani, s-au dovedit cu atât mai valoroase pentru acest comitet, ca și pentru corpul profesoral în întregime, de vreme ce Herr Doktor Einstein este israelit, și tocmai israeliților, dintre savanți, le pot fi atribuite (în multe cazuri, nu pe de-a întregul fără o justă cauză) tot felul de particularități dezagreabile de caracter, precum faptul că sunt băgăreți, nerușinați și au o mentalitate de prăvăliași în felul în care-și percep statutul academic. Trebuie totuși remarcat că există, în rândurile acelorași israeliți, oameni care nu prezintă nici urmă de aceste calități neplăcute, motiv pentru care nu se cuvine ca un om să fie descalificat numai pentru faptul că este, întâmplător, evreu. Ba chiar, se găsesc uneori, chiar și printre savanții ne-evrei, unii care, în privința unei percepții și utilizări negustorești a profesiei lor academice, dezvoltă anumite calități, considerate, în mod obișnuit, ca fiind caracteristice evreilor. Prin urmare, nici comitetul, nici corpul profesoral în ansamblu nu au considerat că ar fi fost compatibil cu demnitatea lor să adopte antisemitismul ca politică în tratarea cazului de față."*

Albert se întreabă ce va fi spus comitetul. Află că membrii acestuia au votat în favoarea sprijinirii candidaturii lui – zece voturi pentru și o abținere.

Și totuși, simte curentul antisemit, care se manifestă sub nivelul de suprafață al vieții academice și sociale. Când află că salariul pe care i-l oferă universitatea nu e nici măcar egal cu cel pe care-l primește la Oficiul de Patente, refuză oferta.

Cei de la Zürich revin, propunându-i o sumă mai mare. De astă-dată, acceptă. „Și astfel – îi spune fizicianului polonez Jakob Laub, cu care corespondează –, am ajuns oficial să fac parte din breasla curvelor."

La Zürich, bugetul familiei este întins la maximum. Așa că Mileva ia chiriași.

Cel mai important este că Albert a intrat în mediul academic de-acum. Stabilitatea este la ordinea zilei.

Faima i se răspândește. Cine ar fi bănuit că viitorul imediat avea să

difere atât de mult – că, în următorii cinci ani, Albert va schimba trei universități în tot atâtea țări, plus ETH?

„Nici nu pot să-ți spun – îi scrie Mileva unei prietene – cât suntem de fericiți de această schimbare, care-l va scuti pe Albert de cele opt ore zilnice de lucru la Oficiu, permițându-i, de-acum, să se dedice iubitei lui științe, și *numai* științei." După care, continuă: „Mai mult decât atât, este considerat acum cel mai bun dintre fizicienii vorbitori de limbă germană și primește o mulțime de onoruri. Reușita lui mă umple de fericire, pentru că o și merită cu prisosință; atâta îmi doresc și sper: celebritatea să nu aibă un efect negativ asupra umanității lui."

Corespondența purtată de Albert se amplifică. De prin toată Europa, este căutat de colegii săi fizicieni.

Conferințele pe care le ține au succes. Vorbește fără notițe, plin de umor, lipsit de formalisme, cu un aer donquijotesc. Își invită auditoriile, altfel de mici dimensiuni, să-l întrerupă dacă nu înțeleg vreo chestiune. Ba chiar, se întrerupe el însuși.

Îi place să fie cetățean elvețian. Îi place în Elveția. Nu cere altceva decât liniște ca să poată gândi. Un creion și niște hârtie. Să se plimbe puțin cu barca pe un lac din apropiere. Viața i se răsucește mai ceva ca titirezul lui Albertli.

Societatea pentru Științele Naturii – *Naturforschende Gesellschaft* – din Zürich și-l alege membru. Pe lângă fizică, este interesată și de istoria naturală, și de matematici.

Pe urmă, i se oferă și acceptă un post la Praga, la Universitatea Germană. Catedra de Fizică Teoretică de acolo a rămas fără șef. Asta înseamnă că este profesor plin, cu salariul corespunzător.

Iar Mileva rămâne însărcinată – a treia oară.

Eduard Einstein se naște la 28 iulie 1910. Nașterea este una dificilă. Mileva e slăbită și nu se simte bine. Doctorul ei îl informează pe Albert că trebuie să facă rost de bani cu care să plătească o servitoare. Urmează un schimb de replici, în care Mileva îi ține partea lui Albert:

— Nu vedeți că soțul meu muncește până la epuizare?

— Ai nevoie de ajutor, i-o întoarce doctorul.

Se ajunge la un compromis. E chemată de la Novi Sad mama Milevei ca să-și facă de treabă prin casa fiicei.

Starea de spirit a Milevei se deteriorează.

I se confesează lui Albert: „Știi, eu tânjesc după iubire, și atât de tare m-aș bucura dac-aș auzi un răspuns afirmativ la ceea ce mai că-mi vine să cred, că de vină este afurisita de știință, încât accept cu seninătate zâmbetul tău în sensul ăsta".

E dureros de conștientă de ce a pierdut. Cariera ei de fiziciană s-a încheiat; Lieserl s-a dus. O fi fost dată spre adopție copila? Nu știe

nimeni unde se află – nici vie, nici moartă. Albert refuză și pe față, și în sinea lui, să-și pună întrebarea. Soarta fetei a devenit un coșmar cu care nu vrea să aibă de-a face. Noroc de micul Albertli, care e veselia întruchipată. Și-acum, cel puțin, mai e și „Tete”.

Albert îi scrie mamei lui, la Berlin: „Faptul că întoarcem pe toate fețele niște lucruri care ne deprimă sau ne supără nu ne ajută să le depășim. Trebuie să le punem capac noi singuri. Cel mai probabil este că mi se va oferi un post de profesor plin la o universitate de calibru, cu un salariu semnificativ mai bun decât am acum.”

A căpătat un adevărat apetit pentru călătoritul neîntrerupt. Ca să și-l satisfacă, decide să-și viziteze doi dintre eroi – pe Hendrik Lorentz și Ernst Mach. Lorentz a împărțit Premiul Nobel pe anul 1902 cu Pieter Zeeman, conaționalul său olandez, pentru descoperirea efectului Zeeman: „întru recunoașterea contribuției extraordinare a cercetărilor acestora în privința influenței magnetismului asupra fenomenului radiației”. Ernst Mach este primul fizician care a studiat mișcarea la viteze supersonice, iar felul în care a criticat și respins concepția lui Newton asupra timpului și spațiului a reprezentat una dintre sursele de inspirație ale lui Albert în abordarea teoriei relativității.

Îl vizitează pe Mach la Viena, în 1911. Mach, de-acum, e practic izolat: are peste șaptezeci de ani, este semiparalizat și aproape complet surd.

— Să presupunem, îi strigă Albert, că, luând ca premisă existența de atomi într-un gaz, am putea prezice o proprietate observabilă a gazului respectiv, care nu putea fi prezisă pe baza teoriei non-atomice – ați accepta, în cazul acesta, o asemenea ipoteză?

— Ar putea fi o ipoteză economică, îi răspunde Mach, iar Albert ia răspunsul acestuia ca pe o confirmare.

Cu Hendrik Lorentz

Albert îl admiră de mult și profund pe Hendrik Lorentz. Fizicienii teoretici de peste tot din lume îl privesc pe liber-cugetătorul olandez drept spiritul diriguitor al fizicii. Lorentz este cel care bătătorește drumul receptării pozitive a teoriei cuantice. Albert s-a folosit de multe dintre instrumentele matematice, conceptele și rezultatele lui Lorentz când a produs teoria relativității restrânse. „II admir pe omul ăsta mai mult decât pe oricine altcineva", îi spune lui Laub. „Aș merge până acolo, încât să spun că-l iubesc." Albert și Mileva îl vizitează pe Lorentz la Leiden, unde locuiesc în casa lui și a soției sale, Aletta.

Lorentz îl ademenește cu șarmul și ospitalitatea sa pe Albert, pentru care devine o figură paternă – lucid, generos, gata să-i dea sfaturi, să-l corecteze în cele mai mici detalii. Albert consideră că Lorentz are o minte „la fel de frumoasă ca o minunată operă de artă".

Propria lui minte răsucește pe toate fețele diversele oportunități care i se înfățișează. Decide să-și asume postul de la Universitatea pragheză Carol-Ferdinand, însă descoperă imediat că, la Zürich, corpul profesoral ține morțiș să-l păstreze. Se lansează chiar o petiție în acest sens: „Profesorul Einstein are un talent uimitor de a prezenta chiar și cele mai dificile probleme ale fizicii teoretice atât de clar și de inteligibil, încât este o mare bucurie pentru noi să-i urmărim cursurile, plus că se pricepe atât de bine să stabilească raporturi perfecte cu auditoriul".

I se propune și o majorare a salariului cu 1.000 de franci, ofertă ispititoare, pe care el însă o refuză, drept care toată familia se mută la Praga.

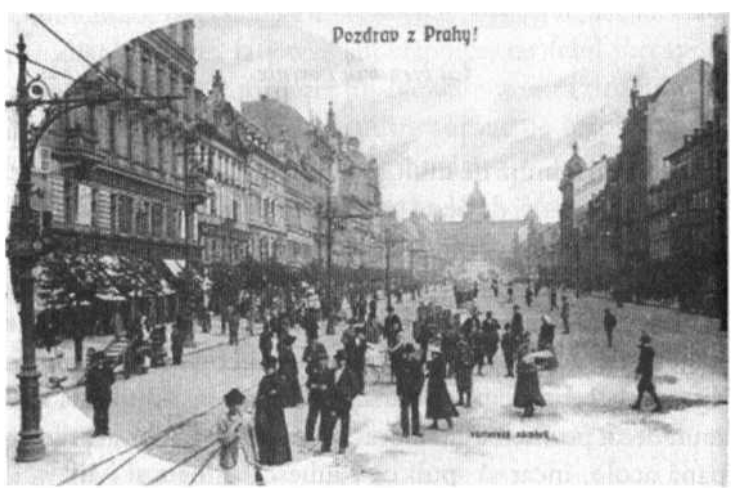

Praga

Ocupă un apartament nou în cartierul Smichov, pe strada Tfebizskeho, numărul 1215, pe malul stâng al fluviului denumit de germani Moldau – Vltava, pentru cehi. Face drumul până la serviciu pe jos, în douăzeci de minute.

„Am aici un institut splendid, în care lucrez confortabil”, îi scrie lui Besso. „Doar că oamenii îmi sunt atât de străini…” Îi detestă pe birocrații teutoni. Angajații stau cu capetele plecate și trudesc. De la ferestrele biroului său, vede Azilul Districtual Regal de Boli Mintale. Le spune celor care-l vizitează: „Acolo se află nebunii care nu sunt preocupați de teoria cuantică”. Izolat cum este, scrie diverse lucrări.

Apartamentul din Smichov are și electricitate; iar, ca supliment, o fată în casă locuiește într-o cameră de serviciu.

Devine client regulat la *Café Louvre* – o cafenea în stilul *Art Nouveau*, de pe *Narodni Trida* („Șoseaua Națiunii”) –, unde îi întâlnește pe Max Brod și Kafka; dacă nu acolo, merge la salonul Bertei Fanta din Piața Orașului Vechi, unde cântă la vioară pentru elita intelectuală, inclusiv pentru filosofii Rudolf Steiner și Hugo Bergmann.

Albert leagă rapid prietenii cu asemenea gânditori și oameni de știință, oameni având gusturi similare cu ale lui. Unul dintre aceștia este un tânăr fizician evreu de la Viena, Paul Ehrenfest. El și Mileva se obișnuiesc să-l primească în casa lor.

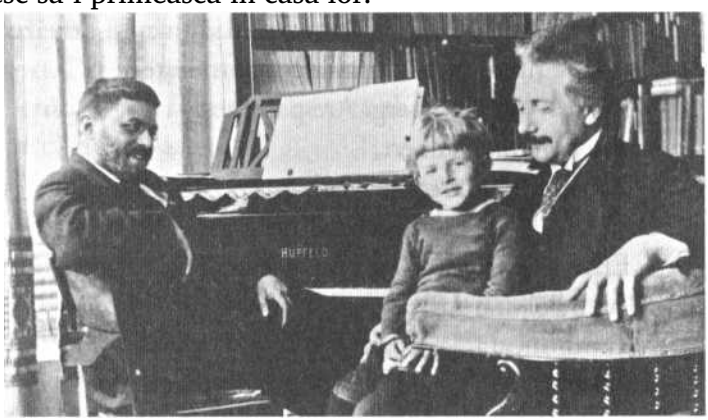

Paul Ehrenfest, cu Albert și Hans Albert

Ehrenfest îl acompaniază pe Albert, care cântă la vioară piese de Brahms, iar Hans Albert le ține isonul vocal.

Ehrenfest povestește câte ceva despre viața lui:

— Tatăl meu, Sigmund, a muncit ca un sclav într-o fabrică de dărăcit lână de la Loschwitz, în Moravia. După ce s-au căsătorit, el și mama mea s-au mutat la Viena, unde și-au deschis o băcănie. Localnicii erau antisemiti. Eu sunt ultimul dintre cei cinci băieți ai lor. Am fost un copil bolnăvicios.

— Mă întreb adeseori, zice Albert, dacă nu cumva tine de soarta oamenilor de știință faptul c-au fost bolnăvicioși în copilărie.

— Ba nu, e tocmai pe dos, intervine Mileva. Copiii bolnăvicioși au șanse mai mari să devină oameni de știință.

— Iată o dilemă interesantă – e vorba de cum pui problema, zice Albert. Câți ani aveai, Paul, când ai deprins cititul, scrisul și socotitul?

— Șase.

— Eu, mai puțini.

— Nu te lăuda, zice Mileva.

— Mama mea a murit de cancer la sân acum douăzeci de ani, zice Ehrenfest. A dumitale mai trăiește?

— Da. În Württemberg. Are patruzeci și opt de ani.

— Are cincizeci, Albert.

— Zău așa? Cincizeci… Mă bazez pe tine, draga mea, să faci calculele… De tatăl dumitale ce s-a ales?

— Ei… s-a recăsătorit cu o femeie de aceeași vârstă cu fratele meu cel mai mare.

— Și dumneata, la școală?

— Nu eram bun la nimic. Greu am obținut un loc la *Technische Hochschule* – Școala Tehnică Superioară – de la Viena, în octombrie 1899, și am asistat la cursurile lui Boltzmann despre teoria mecanică a căldurii, în anii 1899 și 1900. După doi ani, m-am mutat la Göttingen, unde am cunoscut o tânără studentă la matematică, rusoaică, pe nume Tatiana Alexeievna Afanasieva, din Kiev. De ce nu venea și ea la reuniunile clubului de matematicieni?

— Pentru că nu i se permitea, zice Mileva.

— Exact. Așa c-am protestat. Am făcut în așa fel, încât să fie schimbate regulile. Și m-am căsătorit cu Tatiana. $E = mc^2$.

Albert râde.

— Am stat cuminte la Viena, fără să am un post. M-am întors la Göttingen în septembrie 1906, cu speranța c-ar putea exista un post disponibil – dar nu era niciunul. Și am aflat – oribil a fost – că Boltzmann tocmai se sinucisese, pe 6 septembrie. I-am scris necrologul. S-a spânzurat.

— Cum s-a întâmplat, de fapt? — vrea să știe Albert.

— Era în vacanță, cu soția și cu fiica lor cea mică, Elsa, la hotelul Ples din satul italian Duino, lângă Trieste, la Marea Adriatică. Era programat să revină la Viena chiar a doua zi, ca să înceapă o nouă serie de cursuri de Fizică Teoretică. Nu le putea suferi. *Frau* Boltzmann și Elsa făceau baie în mare. El rămăsese la hotel, unde a găsit un cordon de draperie și s-a spânzurat în camera lui. Elsa l-a descoperit așa, mort. Pare-se că suferea de neurastenie. Dar până acolo, să se spânzure… Elsa nici nu vrea să audă, nicidecum să vorbească despre asta.

Lui Albert i se preling lacrimi pe obraji.

Mileva caută să schimbe subiectul:

— La Sankt-Petersburg ai fost?

— În 1907, zice Ehrenfest. Aveam sentimente împărțite în materie de antisemitism. Am scris, în colaborare cu Tatiana, un articol despre mecanica statistică. Ne-a luat ceva timp. Am luat la rând universitățile din lumea vorbitoare de limbă germană, în speranța de a-mi găsi un

post.

— La fel am făcut și eu, zice Albert.

— M-am întâlnit cu Planck la Berlin, cu Herglotz la Leipzig, cu Sommerfeld la München. Am fost la Zürich. La Viena, unde am auzit că Poincaré scrisese un articol despre teoria cuantică, în care ajungea la rezultate similare cu ale mele din materialul publicat în *Annalen der Physik*, Pe urmă, Sommerfeld m-a recomandat lui Lorentz, ca să-i preiau catedra de la Leiden – și Ehrenfest scoate o hârtie, pe care i-o întinde lui Albert.

Albert citește cu voce tare: „Conferențiază ca un maestru. N-am auzit, practic niciodată, pe nimeni care să cuvânteze cu asemenea fascinație și strălucire. Frazele pline de semnificație, argumentele spirituale și dialectica – pe toate le mânuiește într-un mod extraordinar… Știe cum să procedeze pentru a face ca lucrurile cele mai dificile să devină inteligibile și clare la modul intuitiv. Traduce argumentele matematice în tablouri ușor de înțeles” – apoi comentează:

— Putea să fie vorba și despre mine.

— Mai încet, Albert, cu vorbitul despre tine, zice Mileva, ridicându-se anevoie, după care pleacă și-i lasă pe cei doi bărbați singuri.

Albert îi vorbește pe lung și pe larg lui Ehrenfest despre cum se străduiește el să-și generalizeze teoria relativității. Conlocutorul se dovedește a fi o placă de rezonanță perfectă.

După ce pleacă Ehrenfest, Albert își îndreaptă gândurile și ambițiile către Berlin. Se luptă cu îndoielile pe care i le stârnește locul acela. Viitorul fizicii pare să depindă, cumva, de Berlin. Deocamdată, își mută gândurile către un angajament mai important: cea dintâi Conferință Solvay, de la Bruxelles.

Cea dintâi Conferință Solvay

Desfășurată în intervalul 30 octombrie – 3 noiembrie 1911, sub patronajul industriașului Ernest Solvay, este prima conferință internațională din istoria științei. Îi adună laolaltă pe fizicienii de frunte ai Europei, pentru discuții pe marginea radiației și a cuantelor. Fiecare primește câte 1.000 de franci pentru prezență. Albert este cuprins de o imensă mândrie pentru faptul de a fi fost invitat. Savanții se deplasează la Bruxelles cu trenurile, în vagoane luxoase, capitonate la greu, dinspre Berlin, Leiden, Göttingen, Zürich, Paris, Viena.

Pentru Albert, Conferința Solvay, prezidată de Hendrik Lorentz, marchează debutul pe scena științifică internațională. Delegații, vorbitori de olandeză, germană și franceză, se adună să discute subiectul din cele două perspective: a fizicii clasice și a teoriei cuantice. Albert, la cei treizeci și doi de ani ai lui, nu este chiar cel mai tânăr fizician prezent; mai tânăr decât el este numai Frederick Lindemann, care are douăzeci și cinci. Printre ceilalți, se numără Marie Sklodowska-Curie și Henri Poincaré.

Aceste faruri călăuzitoare nu-l intimidează pe Albert, care numește conferința, în derâdere, „Sabatul vrăjitoarelor de la Bruxelles". Ceilalți fizicieni recunosc în el steaua cea nouă a profesiunii lor. *Madame* Curie îi laudă lui Albert claritatea minții, amploarea documentației și profunzimea cunoașterii. Poincaré îl declară pe Albert „unul dintre cei mai originali gânditori pe care i-am cunoscut vreodată. Ceea ce trebuie admirat la el, dincolo de toate, este ușurința cu care se adaptează la noile concepte și cum știe să extragă din ele fiecare concluzie posibilă." Frederick Lindemann și Louis de Broglie împărtășesc opinia după care, „dintre toți cei de față, Einstein și Poincaré au avansat într-o clasă care e numai a lor".

După toate procedurile formale, dezbaterea se axează pe relativitate. Albert găsește că Poincaré n-o pricepe. Ceilalți francezi, pe de altă parte, o pricep.

Dintre toți delegații, cea mai înțelegătoare i se pare triada fizicienilor francezi mai tineri: Paul Langevin, Jean Perrin și Marie Sklodowska-Curie.

Îi scrie lui Besso: „N-am realizat alte progrese în teoria electronilor". Și-i spune, aceluiași Besso, că reuniunea „seamănă foarte bine cu jeluirea de la ruinele Ierusalimului". Nimic pozitiv nu rezultă din ea. „Felul în care am tratat fluctuațiile a trezit un mare interes, dar nu a provocat nicio obiecție serioasă. N-am profitat cine știe ce, de vreme ce n-am auzit nimic din ce nu știam deja."

Totuși, în scrisoarea de politeți adresată lui Ernest Solvay, Albert spune că: „Vă mulțumesc sincer pentru săptămâna extrem de frumoasă, pe care ne-ați oferit-o la Bruxelles, precum și pentru ospitalitatea pe care ne-ați arătat-o. Conferința Solvay va rămâne una

dintre cele mai frumoase amintiri ale mele, pentru totdeauna.”

Și asta, nu numai datorită discuțiilor oficiale și neoficiale despre fizică purtate acolo, ci și pentru că este cât uimit, cât intrigat de scandalul pe care-l provoacă doi dintre noii săi prieteni francezi.

Maria Sldodowska și Pierre Curie s-au cunoscut la Paris, în 1894, și s-au căsătorit după numai un an, Maria optând pentru scrierea franceză a numelui ei de botez.

Marie Curie

Paul Langevin

Soții Curie lucrau împreună pe teme de radioactivitate și dezvoltau lucrările lui Röntgen și Henri Becquerel. În iulie 1898, au anunțat că descoperiseră un nou element chimic, poloniul, iar pe 20 decembrie, același an, că descoperiseră încă unul, radiul, elementul radioactiv esențial pentru dezvoltarea domeniului radiologiei și a tot ce ținea de radiația X.

Cei doi soți, împreună cu Becquerel, au fost recompensați cu Premiul Nobel pentru Fizică pe anul 1903. Marie Curie a fost cea dintâi femeie laureată Nobel.

După numai trei ani, Pierre a fost călcat de o trăsură cu cai lângă Pont-Neuf și omorât. Marie a rămas cu două fetițe, în vârstă de nouă și de doi ani. A preluat postul de profesor al soțului ei, fiind prima femeie care a predat vreodată la Sorbona, și s-a dedicat mai departe muncii pe care o începuseră împreună. În 1911, i s-a decernat al doilea Premiu Nobel, de astă-dată pentru Chimie, anunțul venind chiar în timpul Conferinței Solvay.

Albert realizează pe deplin că Marie a devenit o figură controversată în Franța și că beneficiază de atenția nedorită a presei franceze. Când se propune ca ea să fie primită, nici mai mult, nici mai

puțin, decât în *Académie des Sciences*, jurnaliștii lansează atacuri împotriva ei, condimentate cu antisemitism, xenofobie, misoginism și adversitate față de știință și oamenii de știință în general. Cele mai înverșunate atacuri apar în gazeta *LAction Française*, antisemită, condusă de Léon Daudet, fiul romancierului Alphonse Daudet, în ciuda faptului că Marie, formal vorbind, e catolică.

Toate acestea îi prilejuiesc lui Albert o percepție clară asupra personalității și tăriei necesare unei victime a ultrajului public. Este înțelegător, intrigat și, într-o măsură deloc neglijabilă, încântat de curajul ei.

Și Langevin îl încântă. Impunătorul fizician, cu mustața lui precum ghidonul de bicicletă, cu aerul său militarist și silueta înaltă și zveltă, a publicat chiar atunci, în 1911, o explicație în termeni populari a radioactivității în *Scientia*, sub titlul: *L'Evolution de F espace et du temps – Evoluția spațiului și a timpului*.

La Conferința Solvay, Albert află că Marie Curie s-a încurcat într-o poveste amoroasă cu Langevin, care e cu cinci ani mai tânăr decât ea, căsătorit și are patru copii. Soția lui, Jeanne, care bănuia de mult existenta unei relații între soțul ei și Marie, a pus un detectiv să-i cerceteze lui Langevin biroul de la Sorbona. Detectivul a descoperit o serie de scrisori de dragoste adresate acestuia de către Marie, iar Jeanne le-a pus la dispoziția gazetei *L'Action Française*. Presa franceză, așadar, publică fragmente din scrisorile respective.

Jeanne pregătește o acțiune în justiție pentru obținerea custodiei unice asupra tuturor celor patru copii. Scandalul se răspândește în toată Franța.

Academia suedeză îi cere Mariei să nu meargă la Stockholm, la înmânarea premiului, dar ea răspunde: „Nu cred că există vreo legătură între munca mea științifică și faptele vieții mele particulare".

Albert adoptă o poziție optimistă: „Este o persoană cinstită, ne prefăcută, cu o inteligență sclipitoare. Cu toată firea ei pătimașă, nu e suficient de atrăgătoare ca să reprezinte vreun pericol pentru cineva."

La început de noiembrie, delegații la Conferința Solvay o iau fiecare pe drumul său.

Albert îi scrie Mariei Curie:

Mult-stimată Doamnă Curie,

Nu râdeți de mine că vă scriu fără să am nimic inteligent a vă spune. Dar sunt atât de furios pe maniera josnică în care publicul îndrăznește, în prezent, să se bage în viața Dumneavoastră, încât mă simt absolut obligat să-mi exprim acest sentiment- Sunt însă convins că Dumneavoastră disprețuiți ferm această mizerie umană, fie că vă revarsă cu servilism respectul ei la picioare, fie că încearcă să-și potolească foamea de senzaționalism! Eu mă simt obligat să spun cât de mult vă admir intelectul, chemarea, onestitatea – și că mă consider

norocos de a fi făcut personal cunoștință cu Dumneavoastră la Bruxelles. Oricine, care nu se numără printre aceste reptile, cu siguranță se bucură și acum, ca și până acum, că avem printre noi caractere cum sunteți Dumneavoastră, cum este și Langevin, oameni adevărați, cu care te simți privilegiat să menții legătura. Dacă vulgul continuă să se bage în viața Dumneavoastră, pur și simplu, numai citiți asemenea mizerii, ci, mai degrabă, lăsați-le reptilei pentru care au fost pregătite.

Cu cele mai cordiale gânduri pentru Dumneavoastră, pentru Langevin și Perrin, al vostru sincer,

A. Einstein.

P. S. Am determinat legea statistică a mișcării moleculei diatomice în câmpul de radiație al lui Planck, apelând la o remarcă și spirituală, și comică, dar, firește, cu condiția ca mișcarea structurii respective să urmeze legea mecanicii standard. Speranța mea ca legea cu pricina să fie valabilă și în realitate este foarte fragilă, totuși.

Albert e și fascinat, și flatat, văzând câte instituții îl abordează, propunându-i întâlniri și oferindu-i posibilități de a conferenția. Când revine la Praga, el și Mileva decid să călătorească la Zürich, pentru a verifica dacă și ETH îi rezervă o asemenea întâlnire. Când află însă că oficialitățile din domeniul educației de la Zürich au declarat că angajarea unui profesor de fizică teoretică ar constitui o extravaganță, rămân șocati amândoi.

Heinrich Zangger susține cauza lui Albert: „Nu este un bun profesor pentru domnii cu mintea leneșă, care nu vor altceva decât să umple un caiet și, după aceea, pentru examen, să învețe pe dinafară ce au scris în el; nu este un vorbitor comod, însă oricine dorește să învețe în mod cinstit cum să dezvolte ideile sale din domeniul fizicii de o manieră onestă, din tot sufletul, cum să cerceteze cu atenție o premisă și să observe capcanele și dificultățile din reflecțiile sale va descoperi că Einstein este un profesor de înaltă clasă, date fiind toate cele exprimate în conferințele sale, care forțează auditoriul să gândească odată cu el.”

Zangger este ultragiat de tragerile de sfori de la Zürich.

Albert îi scrie: „Las-o încolo, Politehnica, printre căile încurcate ale Domnului”.

Dar el însuși nu renunță. Îi recrutează pe Marie Curie și Poincaré să-i scrie recomandări. Asta se dovedește a fi soluția: cei de la ETH îl angajează profesor de Fizică Teoretică. Albert, Mileva și copiii sunt fericiți de ocazia ivită și se întorc la Zürich.

Ziarele pragheze nu primesc bine vestea plecării lui Albert, sugerând că antisemitismul l-ar fi determinat să plece. Albert neagă public o asemenea premisă. Luptă să țină alegația sub control.

Totuși, până la urmă, familia își face bagajele și pornește la drumul

de 640 de kilometri, pe care ajunge înapoi la Zürich.

Acolo, se mută într-un apartament de șase camere, a cincea locuință a lui Albert la Zürich. Acesta își reia întâlnirile obișnuite cu Zangger și Grossmann. Însoțit de Mileva și de băieți, ia parte la seratele muzicale pe care le organizează matematicianul Adolf Hurwitz la el acasă, duminica. Se cântă Mozart și, spre deliciul Milevei, Schumann.

Poate că Albert este în elementul său. Dar nu trece neobservat pentru nimeni – și cu atât mai puțin pentru el – că starea fizică și cea psihică ale Milevei sunt în declin. Și iarna câinoasă nu-i aduce nicio consolare.

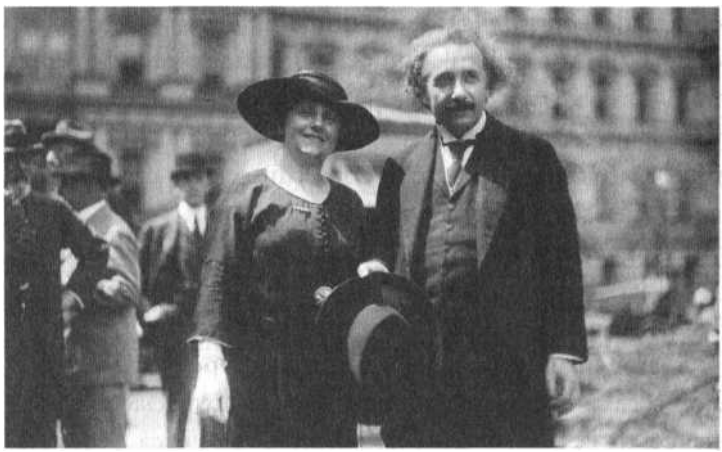

Albert și iubita sa Elsa

Solicitat, parcă mai mult ca niciodată, să răspundă la întrebări, Albert călătorește la Berlin să discute cu Emil Gabriel Warburg, de la *Physikalisch-Technische Reichsanstalt* - Institutul Imperial Fizico-Tehnic – despre fotochimia cuantică. Walther Nernst e nerăbdător să discute chestiuni care presupun o căldură specifică: volumul de căldură pe unitatea de masă, necesar pentru a ridica temperatura cu un grad Celsius; iar Fritz Haber vrea să-i pună lui Albert întrebări despre chimia cuantică.

Locuiește acasă la Warburg și-și revede propria familie: pe mătușa Fanny și pe unchiul Rudolf, care este fiul lui Raphael Einstein, un frate al bunicului dinspre tată al lui Albert. Elsa, fiica lui Fanny și verișoara de gradul doi a lui Albert, este și ea la Berlin și locuiește cu părinții ei la Schöneberg, la periferia de sud a metropolei.

La vederea Eisei, Albert își aduce aminte de zilele de demult, de la München. Mai mare decât el cu trei ani, Eisa este acum divorțată de negustorul de textile Max Löwenthal, de la care a rămas cu două fete: una roșinoasă, Margot, în vârstă de unsprezece ani, și alta încăpățânată, lise, de nouă ani. Cu părul blond și fin, cu ochii de un albastru plin de culoare și miopi, Eisa e sufletistă și, după ce a revenit la numele de familie Einstein, a devenit un fel de figură în cercurile

artistice, politice și științifice.

Iau amândoi trenul suburban către *Grosser Wahnsee* și *Kleiner Wahnsee* – lacurile de pe râul Havel. Își cumpără șerbet și privesc bărcile cu pânze, alunecând încoace și încolo pe oglinda sclipitoare a apei.

— Sunt atât de însingurat. Mă simt neiubit. Nu-mi doresc decât pe cineva în care să pot avea încredere. Care să priceapă tot ce este în inima și-n mintea mea – dacă înțelegi ce vreau să spun.

— Înțeleg, Albert, scumpule.

Trag amândoi la hotelul Bonverde.

Albert se apleacă și culege o floare, pe care i-o întinde Elsei.

— Pentru tine.

— Pentru mine?

— Pentru tine.

— Ce este?

— *Myosotis alpestris*. O floare de nu-mă-uita. Îmi promiți?

— Ce anume?

— Să nu mă uiți.

Ea îi trage gura către a ei. Se sărută.

Albert parcă revede chipul Milevei din urmă cu șaisprezece ani.

— Mă vrei pentru totdeauna? — vrea să știe Elsa.

— Da.

Parfumul ei îl excită.

— Sunt aici, cu tine, îl încurajează ea, șoptindu-i la ureche.

— „Apunând, soarele aprinde stelele pe cer deasupra mea”, zice el.

— E frumos, îi răspunde ea. Te-ai gândit acum la ele, pentru micuța ta Elsa cea obraznică?

— M-am gândit. Goethe a scris. Suntem niște bieți damnați amândoi. Înlănțuiri de îndatoriri nemiloase. Aș fi foarte fericit să umblu așa, câțiva pași lângă tine, sau să găsesc plăcerea oricum altfel, în prezența ta.

Albert se simte neajutorat. De vină e confuzia din mintea lui.

După două săptămâni, se răzgândește și-i scrie de la Zürich Elsei: „Îți scriu astăzi pentru ultima oară. Mă supun inevitabilului, și tu va trebui să faci la fel. Știi că nu duritatea sufletului, nici lipsa oricărui sentiment mă fac să vorbesc așa, pentru că știi că și eu, ca și tine, îmi port crucea fără nicio speranță. Dacă te afli vreodată în dificultate sau dacă simți, în vreun fel sau altul, nevoia să te lași în grija cuiva, ține minte că ai un văr, care e gata să fie alături de tine, indiferent care ar fi situația.”

Elsa pricepe corect mesajul. Ea este cea de care Albert are nevoie pe post de confidentă.

Cumpără o carte poștală și o stropește cu *Kölnisch Wasser* – apă de

colonie –, știind că parfumul îi va reaminti de ea însăși în același pat cu el.

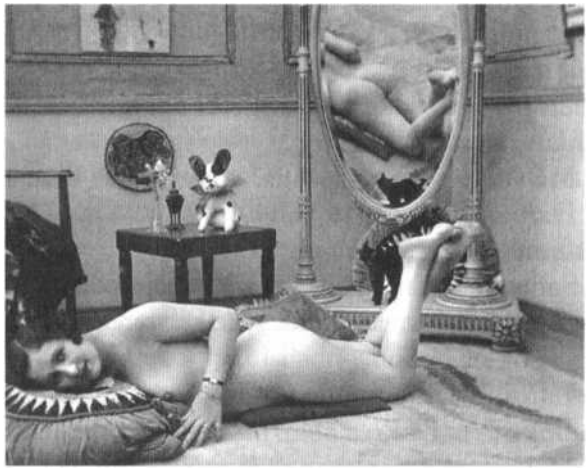

Cartea poștală a Elsei

Separat, pe o coală de hârtie, îi transcrie caligrafic poezia de dragoste a lui Goethe:

Apropierea persoanei iubite[23]

La tine mă gândesc, când valu-n soare,
pe mări sclipește,
când licărul de lună, în izvoare
se oglindește.

Te văd pe tine, când în drum, sub zare,
colb se ridică,
în bezne, când drumețul pe cărare
e prins de frică.

Te-aud pe ține-n vâjâire-adâncă
de val, în ropot.
Adesea merg s-ascult, când stins, în luncă,
e orice șopot.

Cu tine sunt; de-ai fi cât de departe,
sunt lângă tine.
Apune; stelele-n curând vor arde.
De-ai fi la mine!

Max Planck *Walther Nernst*

Albert își petrece vara la Zürich, într-o clădire grandioasă de pe *Hofstrasse* – Strada Curții –, numărul 116, cu vedere către lac și către Alpi. Familia face plimbări cu vaporul cu zbaturi *Stadt Rapperswil*, construit de firma Escher, Wyss & Co., pentru *Zürcher Schiffahrtsgesellschaft* – Societatea de Navigație din Zürich. Se uită lung la fumul care se înalță din coșul ca o pâlnie încovoiată al vasului, de parcă ar ieși din pipa lui.

Se simte reconfortat de vestea că tocmai a primit o rară onoare, depășită numai de Premiul Nobel, de a fi fost ales membru al Academiei de Științe a Prusiei. Încă și mai onorat este când Max Planck și Walther Nernst sosesc la Zürich, cu misiunea de a-l convinge pe el, pe Albert, să se mute la Berlin. Sunt la curent amândoi cu îndoielile lui în privința Germaniei. Nu le va fi ușor să-l convingă să le accepte invitația.

Albert îi întâmpină pe Planck și Nernst la *Hauptbahnhof* din Zürich și-i conduce la ETH.

Se așază la biroul său și începe să pufăie din pipă.

Nernst își aprinde o țigară și anunță, cu gravitate prusacă:

— Fără să vreau să mă laud – cu toate că tocmai asta face –, am același auz muzical pe care-l are și *Kaiser*-ul. Amândoi recunoaștem că știința și tehnologia sunt necesare pentru a însufleți economia națiunii. *Kaiser*-ul și-a dat acordul cu entuziasm pentru întemeierea mai multor institute de cercetări, sub oblăduirea Fundației *Kaiser* Wilhelm pentru Progresul Științei. Germania și-a fixat scopul de a deveni o putere economică mondială, în folosul națiunii germane.

— În folosul națiunii…, îl întrerupe Albert. Nu vreți să spuneți, mai curând, în folosul monarhului însuși?

Nernst se repliază:

— N-aș pune problema chiar într-o asemenea lumină.

— Spuneți-mi, vă rog, zice Albert, cine vor fi luminile călăuzitoare ale Fundației *Kaiser* Wilhelm pentru Progresul Stiintei?

Intervine, pe un ton melodios, Planck cel înalt și uscățiv:

— Ministrul prusac pentru afacerile religioase, educaționale și

medicale, August Bodo Wilhelm Clemens Paul von Trott zu Solz – el va fi președinte.

— Veți avea nevoie de un scaun mare, nu glumă, pe care să se poată așeza cineva cu o asemenea enormitate de nume.

— Trott zu Solz provine dintr-o familie nobilă, face parte din *Uradel*[24]-ul protestant din landul Hesse și din Vechiul Ordin al Cavalerilor de Hesse, cu origini în secolul al XIII-lea. La Solz este locul de baștină al familiei, care are un castel la Imshausen – o familie de baroni imperiali.

— Familia Einstein, în schimb, nu are nevoie de un loc de baștină, zice Albert. Eu vorbesc în același fel cu toată lumea.

Cei doi vizitatori pufnesc într-un râs găunos.

— Trott zu Solz a prezidat deja prima reuniune, la care au luat parte optzeci și trei de membri votanți, inclusiv Gustav Krupp von Bohlen und Halbach, bancherul Ludwig Delbrück sau industriașul Henry Theodore von Böttinger. Era de față și Fritz Haber. Îl cunoașteți pe Haber?

— Mare ambitiös, zice Albert.

— Mda. Wilhelm II i-a înmânat președintelui societății, Adolf von Harnack, colanul răsunător al funcției. Ați auzit de Von Harnack?

— Am auzit de biblioteca de la Berlin.

— Știți și ce valori conține?

— Fragmentul *Quedlinburg Itala*[25] din secolul V. O biblie de-a lui Gutenberg[26]. Scrisorile lui Goethe. Cea mai mare colecție de manuscrise ale lui Johann Sebastian Bach și ale iubitului meu Mozart.

— Și partitura originală a *Simfoniei* IXa lui Beethoven.

— Știu. Pe mine Mozart mă interesează mai mult.

— E realmente minunată, zice Nernst, jovial.

— Ce anume, partitura lui Beethoven? — verifică Albert.

— Și aceea, da, zice Nernst. Membrii Fundației își leagă butonierele cu funde care au portretul *Kaiser*-ului brodat în mătase oranj. Membrii Senatului asistă la ceremonii în robe verzi, ample, cu gulerele roșii, împodobite cu butoni și medalii aurii.

— Plin de culoare, în tot cazul, comentează Albert.

— Prima noastră ofertă către dumneavoastră, zice Planck, este un post de profesor-cercetător la Universitatea din Berlin, finanțat de *Geheimrat* – Consilierul Particular – Léopold Koppel, întreprinzătorul care a pus bazele casei bancare private *Koppel und Co.*, de firmele industriale *Auergesellschaft* și OSRAM, precum și de *Koppel Stiftung*, fundația filantropică.

— Ce frumos din partea lor, zice Albert.

— A doua ofertă este funcția de director al unui nou Institut *Kaiser* Wilhelm dedicat fizicii, care se va înființa curând. Ce părere aveți?

— Sună foarte flatant, domnilor. Vă mulțumesc.

— Climatul intelectual este perfect, zice Nernst.

— Salariul este bun și el, adaugă Planck.

— Nu veți avea de ținut conferințe, zice Nernst.

— Ce părere aveți despe viitor? — vrea să știe Planck.

— Nu mă gândesc niciodată la viitor, zice Albert. Vine și așa prea curând. Mă voi consulta cu soția. Și vă comunic decizia mea.

Acuma, dacă era vorba ca Mileva să rămână la Zürich, o avea pe Eisa la Berlin. Jonglatul cu principii este punctul lui forte. Jonglatul cu femeile, nici pe departe. Această problemă și-o face singur.

— Tu detesti Prusia, zice Mileva.

— Da, dar vom fi, măcar atâta, eliberați de orice griji financiare.

— Chiar vom fi?

— Iar eu voi fi eliberat de îndatoriri administrative.

— Chiar vei fi?

— Voi fi liber să lucrez.

— Și eu? — întreabă Mileva.

— Tu vei fi fericită la Berlin.

— De unde știi?

— Vei fi prețuită ca soție a mea.

— Albert, poate nu înțelegi ce spun – vreau să fiu prețuită ca Mileva Marie.

— Și atunci, de ce să nu mergi la Berlin și să alegi un apartament, care să fie realmente minunat pentru noi toți – o locuință care să fie spre cinstea și onoarea Milevei Marie?

— Ce onoare mi-a mai rămas? — întreabă retoric Mileva. Sunt *Frau* Einstein acum. Nu mai sunt Mileva Marie. O lume întreagă știe cine ești tu. Și eu?

Albert nu zice nimic. Își aprinde pipa.

— Și eu? — insistă Mileva. Eu cine sunt?

— Știu eu cine ești, zice Albert, și risipește cu palma norul de fum care se ridică din pipă.

— Nu-i suficient, țipă Mileva. Și e momentul să-mi spui adevărul.

— Despre ce anume?

— Despre metresa ta.

Albert își răsucește pipa între degete, în tăcere.

— Îmi eviți privirea, zice Mileva.

El își lasă capul pe spate și clipește din ochi.

— Ai de gând să-mi spui?

Albert trage fumul din pipă încet și adânc.

— De ce taci, dintr-odată?

El stă nemișcat, în timp ce fumul de pipă i se răsucește fuior din gura deschisă.

— Deci?

— Te iubesc, zice Albert. Te iubesc.

— Și cealaltă femeie?

El își acoperă gura cu palma și-și încrucișează picioarele.

Mileva desface o hârtie mototolită. I-o întinde lui Albert și zice:

— Uite, citește.

Albert își citește propriul scris de mână: „Cum am putut să trăiesc singur până acum, scumpa mea comoară? Fără tine, îmi lipsesc încrederea în mine însumi, pasiunea pentru lucru și bucuria în fața vieții. Pe scurt, fără tine, viața mea nu e viață."

— E adevărat, zice.

— Și Elsa?»

— Ce-i cu ea?

— O iubești?

— Nu.

— Te-ai culcat cu ea?

Albert nu zice nimic.

— Elsa! — strigă brusc Mileva. Ce nenorocită!

Albert îi scrie Elsei:

„Trebuie să am pe cineva de iubit, altfel viața e jalnică. Și acel cineva tu ești; nu ai de ales, pentru că nu-ți cer permisiunea. Sunt stăpânul absolut al infernului imaginației mele – sau, cel puțin, asta îmi place să cred. Ce frumos ar fi dacă am putea împărți o căsuță boemă, numai noi doi. Soția mi se plânge fără încetare și în privința Berlinului, și de teama ei de rude. Se simte persecutată și se teme că sfârșitul de martie va însemna și ultimele zile de liniște pentru ea. Mă rog, există o fărâmă de adevăr în asta. Mama mea e bună la suflet, altminteri, dar este realmente o soacră haină. Când vine să stea la noi, dinamita parcă ar pluti prin aer."

Frica nu e niciodată departe:

„Mă cutremur la gândul că v-aș putea vedea împreună, pe ea și pe tine. E în stare să se zvârcolească, precum un vierme, dacă te-ar vedea, fie și de departe! Pe soția mea o tratez ca și cum ar fi un angajat pe care nu pot să-l concediez. Am propriul meu dormitor și evit să rămân singur cu ea. S-a făcut o creatură neprietenoasă și lipsită de umor, care nu mai știe ce înseamnă viața și le sugrumă și celorlalți bucuria vieții, prin simpla ei prezență."

Cu ajutorul răbdător al familiei Haber, Mileva își găsește un apartament convenabil, situat la intersecția dintre *Ehrenbergstrasse*, numărul 33, și *Rudeloffiveg*, nu departe de Institut.

În ciuda oricăror obiecții latente pe care le va fi avut în privința Berlinului, Albert se duce acolo în martie. Mileva îi duce pe copii la o stațiune balneară din Elveția – la Ticino.

Nerăbdător și cu sentimentul însingurării, Albert stă la unchiul său, Jakob, pe *Wilmersdorferstrasse*, unde mama lui are grijă de treburile

casnice. Elsa îl așteaptă.

— Trebuie să hotărăști ce aștepți de la ea, îi spune, cu ochii ei albaștri, numai un zâmbet.

Drept care, Albert urmează sfatul Elsei și formulează o listă de condiții, pe care Mileva trebuie să le îndeplinească dacă vrea ca ei doi să trăiască în continuare ca soț și soție:

"A. Vei avea grijă:

1. Ca hainele și lenjeria mea să fie menținute în ordine și într-o stare bună.

2. Să primesc trei mese pe zi, în mod regulat, în camera mea.

3. Ca dormitorul și camera mea de lucru să fie întotdeauna ordonate, cu precizarea că la masa mea de lucru am acces numai eu,

B. Vei renunța la toate relațiile personale cu mine, în măsura în care menținerea lor nu este absolut necesară, din motive de păstrare a aparențelor. În mod specific, te vei mulțumi și fără:

1. Să stau acasă cu tine.

2. Să ies în oraș ori să călătoresc împreună cu tine.

C. În raporturile tale cu mine, te vei angaja în mod explicit să respecți următoarele puncte:

1. Să nu te aștepți la relații de natură intimă cu mine și să nu-mi faci niciun fel de reproșuri.

2. Să încetezi imediat să mi te adresezi, dacă îți cer acest lucru.

3. Să părăsești dormitorul sau camera mea de lucru imediat, fără să protestezi, dacă îți cer acest lucru.

D. Te vei angaja să nu mă discreditezi nici prin vorbe, nici prin fapte, în fața copiilor mei."

— Deci?

Mileva îl fixează cu privirile, în tăcere.

Albert își răsucește pipa între degete.

— Mă interesează numai Albertli și Tete, copiii mei.

— Așa le spui, copiii *tăi* – urlă Mileva.

— *Sunt* băieții mei, zice Albert, cu jumătate de gură.

— Ba, sunt băieții *mei*! Tete nu e bine. Are nevoie de un tată adevărat.

— Mă are pe mine.

— Eu sunt mama lui. Cum poți să-mi pui în față, așa, nitam-nisam – lista asta?

— Ca să ne repare căsnicia.

— Nu ne repară nimic.

— Atunci, trebuie să ne despărțim, zice Albert.

— Și eu din ce o să trăiesc?

— Din 5.600 de mărci pe an, zice Albert. Jumătate din venitul

meu.

— Am înțeles, Albert, zice Mileva, furibundă. Dacă asta vrei…

— Așa să fie.»

— E crud ce faci, Albert. Ești un om crud. Peste închipuire de crud.

Albert îi însoțește pe Mileva și pe băieți, Albertli și Tete, la *Anhalter Bahnhof* și-i conduce la trenul de Zürich.

Acolo, își pierde stăpânirea de sine și plânge, fără să se poată opri.

— Comiți o asemenea crimă împotriva copiilor noștri, în schimb te smiorcăi ca un bebeluș, zice Mileva.

— Nu vrei să te răzgândești? — o imploră Albert.

— Nu.

— În asemenea momente, vedem din ce specie mizerabilă de vite facem parte.

Mileva se uită urât la el, dar tace.

Plângând în continuare, Albert părăsește gara pe intrarea ei principală – un arc de triumf –, cu sentimentul înfrângerii; iese pe nou-construita *Bahnhofstrasse*, cu ochi injectați.

Căsătoria lor a durat unsprezece ani, iar ca pereche, au trăit optsprezece ani. Relația dintre ei, precum castelul construit de Albert cel mic din cărți de joc, s-a prăbușit acum într-un morman dezordonat. Un simbol rău-prevestitor, în timp ce Europa se dezintegrează.

Sarajevo

La Sarajevo, un sârb de nouăsprezece ani, originar din Bosnia, pe nume Gavrilo Princip, bolnav de tuberculoză, plănuiește să-l asasineze pe arhiducele Franz-Ferdinand, prințul-moștenitor al tronului Imperiului Austro-Ungar.

Coloana de mașini imperială, formată din șase automobile decapotabile, se apropie de primărie. În mașina din frunte, se află primarul orașului Sarajevo și comisarul-șef al Poliției municipale. Franz-Ferdinand și soția lui, Sophie, ducesă de Hohenberg, sunt în cea

de-a doua mașină, împreună cu Oskar Potiorek, guvernatorul Bosniei și Herțegovinei, inspector-general al armatei austro-ungare, și contele Franz von Harrach, care merge în picioare pe treapta de fugă a automobilului, pe post de gardă de corp. O primă împușcătură nu nimerește ținta. Princip intră în panică și fuge. Un al doilea terorist aruncă o bombă în direcția coloanei de mașini. Bomba explodează și rănește oamenii din mulțime. Franz-Ferdinand scapă nevătămat, coloana de mașini pleacă în mare viteză, iar polițiștii îl reține pe aruncătorul bombei.

După recepția de la primărie, generalul Potiorek îl imploră pe Franz-Ferdinand să părăsească orașul. Arhiducele e furios, de bună seamă, din cauza tentativei de asasinat. Insistă să-i viziteze pe răniți.

Oficialitățile, până la urmă, îl conving pe prinț s-o ia pe calea cea mai scurtă de ieșire din oraș. Coloana de mașini cotește brusc pe podul de peste râul Miljacka, încetinind puțin, cât să ia curba în siguranță. Gavrilo Princip așteaptă chiar acolo, cu pistolul său Browning semiautomat, model FN 1910, cu absorbție a reculului, de proveniență belgiană, de la *Fabrique Nationale*. Coboară de pe trotuar, își scoate pistolul de sub haină și trage două focuri de la o distanță de doi metri.

Primul glonț o lovește în burtă pe Sophie, arhiducesa însărcinată.

Arhiducele răcnește: „Sophie, Sophie, nu muri! Trăiește, pentru copiii mei!”

Al doilea glonț îl nimerește pe arhiducele însuși, în apropierea inimii.

Potsdamer Platz – Piața Potsdam – reprezintă nucleul social pentru Berlin, unde Albert și Elsa bârfesc la câte o cafea la hotelul Esplanade, la hotelul Excelsior sau la hotelul Picadilly, acum redenumit *Cafe Vaterland*- „Patria” –, după doar două săptămâni de când a izbucnit războiul. Doamne cu pălării uriașe, cu pene, se plimbă braț-la-braț. Șicul și ponositul clevetesc și râd.

Albert și Elsa citesc ziarul lor preferat, *Berliner Tageblatt – Cotidianul berlinez*. Starea de spirit a lui Albert este una sumbră:

— Ce-i cu această predilecție dementă a germanilor pentru cuceririle teritoriale?

— Se termină totul în câteva săptămâni, zice Elsa.

— Apetitul Germaniei pentru cuceriri teritoriale e destul de alarmant, în schimb reputația ei în materie de brutalitate și violență este condamnabilă – nici mai mult, nici mai puțin. Palmaresul extern al *Reich*-lui de sub actualul *Kaiser* este unul inuman, chiar și după standardele contemporane.

Se plimbă împreună pe străzi, având grijă să evite platformele cu butoaie de bere, trase de cai, și limuzinele Maybach.

— Europa, nebună cum este, se înhamă la ceva incredibil de scandalos, propovăduiește Albert. Nu simt altceva decât milă și dezgust.

— Nu putem face nimic, zice Elsa.

Kottbusser Strasse îi duce către canal și au șansa de a explora tarabele pieței de pe *Maybachufer* – Malul Maybach. Cumpără varză roșie, untură de capră și heringi afumați. Sticluțe cu esență de liliac de vale.

Fac schimb de glume cu italianul care vinde statuete din gips la podul de peste Canalul Landwehr. Se tocmesc la preț cu vânzătorii de cărți la mâna a doua din *Scheunenviertel* -

Cartierul Șoproanelor.

— Nernst are cincizeci de ani. S-a oferit voluntar să conducă ambulante.

— Un gest nobil din partea lui, zice Elsa.

— Și Planck – Doamne, iartă-mă! — zice: „Este un sentiment înălțător să te poți numi german”.

— Tu ești elvețian.

— Slavă Domnului! — zice Albert. Și se poate și mai rău de-atât. Într-un acces de febră naționalistă, Planck li s-a alăturat lui Nernst, Röntgen și Wien, care au semnat un Apel către Lumea Culturii. Uită-te și tu – e publicat în *Berliner Tageblatt*.

Îi citește cu voce tare:

> *“Ca reprezentanți ai Științei și Artei germane, protestăm către lumea civilizată, pe această cale, față de minciunile și calomniile prin care dușmanii noștri se străduiesc să păteze onoarea Germaniei, în lupta ei aprigă pentru existență – o luptă care i-a fost impusă.*
>
> Nu este adevărat *că Germania se face vinovată de a fi provocat acest război. Poporul, Guvernul, Kaiser-\A – nimeni nu a vrut războiul. Germania s-a dat peste cap să-l prevină; pentru această afirmație, lumea întreagă deține probe doveditoare. De nenumărate ori, de-a lungul domniei sale de douăzeci și șase de ani de până azi, Wilhelm II s-a dovedit a fi apărătorul păcii, și acest fapt a fost adesea recunoscut de adversarii noștri. Mai mult decât atât, Kai- 5ˆr-ul însuși, pe care acum îndrăznesc să-l numească un Attila, a fost ridiculizat, ani de-a rândul, de respectivii dușmani, pentru strădaniile sale neobosite de menținere a unei păci universale. Abia când forțe ce se bucurau de superioritate numerică și care stătuseră în așteptare la frontierele noastre ne-au luat cu asalt, întreaga națiune s-a ridicat ca un singur om.*
>
> Nu este adevărat *că am încălcat neutralitatea Belgiei. S-a dovedit că Franța și Anglia luaseră deja hotărârea unei asemenea încălcări, după cum s-a dovedit și că Belgia se declarase de acord ca ele să*

procedeze astfel. Prin urmare, ar fi fost o sinucidere din partea noastră dacă nu le-am fi luat-o înainte.

Nu este adevărat *că viața și proprietatea unui singur cetățean belgian au fost vătămate de soldații noștri, cu excepția cazului în care autoapărarea de ultimă instanță a făcut necesar acest lucru; pentru că iar și iar, în ciuda repetatelor amenințări, cetățenii au provocat ambuscade, au tras în trupele noastre, stând adăpostiți în case, i-au mutilat pe răniți și ucis cu sânge rece cadrele medicale, în timp ce acestea își îndeplineau sarcinile samaritene. Nu poate fi un abuz mai josnic decât să reprimi asemenea delicte, cu scopul de a-i face pe germani să pară niște criminali ei înșiși, singurul motiv fiind acela că i-au pedepsit pe acești asasini, pe bună dreptate, pentru faptele lor ticăloase.*

Nu este adevărat *că trupele noastre au tratat cu brutalitate orașul Louvain. De vreme ce locuitorii furioși i-au atacat cu perfidie în propriile lor cazărmi, soldații noștri, cu inimile îndurerate, s-au văzut obligați să incendieze o parte a orașului ca represalii. Cea mai mare parte din Louvain a fost păstrată neatinsă. Celebra ei Primărie se află și acum unde era, nevătămată – pentru că soldații noștri, dovedind un mare sacrificiu de sine, au salvat-o de la distrugerea prin foc. Fiecare german ar suferi profund, bineînțeles, dacă vreo lucrare de artă va fi fost deja ori va fi distrusă pe parcursul acestui război, într-un viitor previzibil, dar, întrucât nicio altă națiune nu ne poate depăși în privința iubirii noastre pentru artă, în egală măsură va trebui să refuzăm hotărât orice tentativă de cumpărare a unei eventuale înfrângeri a Germaniei, cu prețul salvării unei opere de artă.*

Nu este adevărat *că războiul purtat de noi calcă în picioare legislația internațională. El e străin de orice cruzime produsă de lipsa disciplinei. În Răsărit însă pământul e saturat de sângele femeilor și copiilor măcelăriți fără milă de trupele de sălbatici ruși, iar în Apus, gloanțele dum-dum sfâșie piepturile soldaților noștri. Cei care le-au devenit aliați rușilor și sârbilor, și care prezintă lumii o scenă atât de rușinoasă, cum este aceea de a-i atâta pe mongoli și pe negri împotriva rasei albe, nu au absolut niciun drept să se numească susținători ai civilizației.*

Nu este adevărat *că lupta împotriva pretinsului nostru militarism nu este o luptă împotriva civilizației noastre, cum pretind adversarii noștri, în ipocrizia lor. Dacă nu ar fi existat militarismul german, civilizația germană ar fi fost deja de mult excizată din lume. Pentru protecția ei s-a ridicat acesta, într-o țară care, timp de secole, fusese însângerată de hoardele de jefuitori, cum nicio altă țară nu a suferit. Armata germană și poporul german sunt azi unul, iar această conștiință face ca șaptezeci de milioane de germani de toate rangurile, toate orientările și toate partidele să fraternizeze, ca o singură ființă.*

Nu le putem smulge din mâini dușmanilor noștri arma cea mai otrăvită – minciuna. Tot ce putem face este să proclamăm, înaintea lumii întregi, că dușmanii noștri dau mărturii mincinoase împotriva noastră. Pe voi, cei care ne cunoașteți, care ați apărat, alături de noi, cele mai binecuvântate posesiuni ale omului, vă chemăm să aveți încredere în noi! Să credeți că vom purta războiul acesta până la ultima suflare a unei națiuni civilizate, pentru care moștenirea unui Goethe, a unui Beethoven și a unui Kant sunt la fel de sacre ca și propriile ei vetre și cămine.

Pentru acest lucru, noi, semnatarii, ne punem chezășie numele și onoarea."

Elsa îl ascultă pe Albert încordată cum dă glas grandilocventei.

Explorează amândoi împrejurimile zise Kiez, Miljöh, și tot Berlinul vechi, cel autentic.

— Tot ce-i aici va fi șters de pe fața pământului, zice Albert. Uite. Cartierul ăsta, de-aici, este al nostru, al evreilor, al polonezilor și rușilor din Est, care se bucură de cultura evreiască a străzii. Ascultă muzica radiourilor și gramofoanelor, a flașnetelor și muzicanților ambulanți. Oare toate astea să fie distruse de nebunia unora?

Georg Friedrich Nicolai

Albert descoperă curând un protestatar cu aceleași idei ca și ale lui în fiziologul pacifist Georg Friedrich Nicolai, prietenul-doctor al Elsei.

Nicolai este un egocentric, un prădător sexual. A fost dat afară din școlile și colegiile cu internat prin care a trecut, pentru c-a provocat încăierări, s-a duelat și a făcut copii din flori. A locuit când la Paris, când la Leipzig, unde a fost critic dramatic, a călătorit în Asia și a lucrat la Sankt-Petersburg cu fiziologul Ivan Pavlov, care a obținut Premiul Nobel pentru Medicină pe anul 1904, astfel devenind cel dintâi laureat Nobel rus. Nicolai a fost numit director medical al celei de-a Doua Clinici Medicale a Spitalului *Charité* de la Berlin. În 1910, împreună cu superiorul său, Friedrich Kraus, a publicat un manual

fundamental de electrocardiografie. Acum, este cardiologul familiei regale și lucrează la un spital militar.

Nicolai realizează că armamentele de tot felul vor ajunge să însemne mult mai mult decât curajul sau știința militară. Scrie un „Manifest adresat europenilor", care marchează începuturile carierei de activist politic major a lui Albert.

"Manifest adresat europenilor

Prin tehnologie, lumea s-a făcut mai mică\ statele marii peninsule care este Europa sunt astăzi parcă la fel de apropiate între ele cum păreau, în vremurile mai vechi, orașele fiecărei mici peninsule mediteraneene. Prin nevoile și experiențele fiecărui individ, bazate pe felul în care acesta conștientizează diversitatea relațiilor, Europa – dacă nu chiar întreaga lume – se conturează deja ca un element de unitate.

Prin urmare, ar fi de datoria europenilor educați și bine intenționați să facă măcar o încercare de a preveni ca Europa – dată fiind organizarea ei deficientă ca întreg – să sufere aceeași tragică soartă precum cea de odinioară a Greciei antice. Oare să se consume și Europa, încet-încet, și să piară de pe urma războiului fratricid?

Confruntarea sălbatică de astăzi nu va conduce, mai mult ca sigur, la victoria nici unuia dintre combatanți; nu va lăsa, probabil, în urma ei, decât învinși. Iată de ce se pare că ar fi nu numai bine, ci și profund necesar, ca oamenii educați din toate națiunile să-și canalizeze influența în așa fel, încât – oricare s-ar dovedi, până la urmă, a fi sfârșitul deocamdată nesigur al războiului – termenii păcii să nu se constituie în declanșatori de războaie viitoare. Faptul evident că, prin acest război, toate condițiile relaționale europene au alunecat către o stare instabilă și fluidizată ar trebui utilizat, mai degrabă, pentru crearea unui întreg organic european. Condițiile intelectuale și tehnologice necesare există… a sosit momentul ca Europa să acționeze ca un tot unitar pentru a-și proteja solul, locuitorii și cultura.

În acest scop, apare drept o necesitate, în primul rând, ca toți cei care poartă în inimile lor cultura și civilizația europene, cu alte cuvinte, ca toți aceia care pot fi numiți buni europeni, după formula profetică a lui Goethe, să vină laolaltă. În acest scop, nu facem altceva decât să îndemnăm și să chemăm; iar cei care simt la fel ca noi, cei care sunt, în aceeași mentalitate, hotărâți să-i ofere Europei rezonanța cea mai departe-răzbătătoare cu putință, sunt chemați și rugați să ne trimită semnăturile lor de sprijin."

Spre crunta dezamăgire a lui Albert și Nicolai, dintre cei o sută de intelectuali cărora li se adresează, numai doi aleg să se declare cosemnatari ai Manifestului: astronomul Wilhelm Julius Foerster și filosoful Otto Buek.

Nimeni nu vrea, la Berlin, să publice Manifestul. Așa încât, Nicolai

și-l răspândește clandestin și recurge la soluția de a ține prelegeri antirăzboinice la cursurile sale. Publicul ignoră „Manifestul adresat europenilor". Când află și cei de la putere despre el, Nicolai este concediat din postul său de cardiolog al familiei regale, lăsat fără catedra de profesor la Universitatea din Berlin și fără funcția de la Spitalul *Charité*, fiind expediat ca doctor de garnizoană la Grudziˆdz, la sud față de Gdansk. Acolo, își petrece timpul vânând vulpi, alături de comandantul unității.

În august 1915, Albert primește o invitație care-i va extinde cercul de protestatari pacifiști. Politicianul liberal Walther Schücking îl invită să se alăture Asociației Noua Patrie – *Bund Neues Vaterland*, Aceasta are cinci scopuri principale: „Edificarea înțelegerii între națiuni; abolirea dominației de putere bazate pe clasă; cooperarea în realizarea socialismului; dezvoltarea unei culturi a personalității; educarea tineretului în spiritul pacifismului".

— Iată ceva cu care pot fi de acord, îi spune Albert Elsei. Guvernarea nu-i poate ignora pe acești oameni.

— Cine sunt? — întreabă Elsa.

Albert îi citează, cu din ce în ce mai multă încântare, numele personalităților pacifiste:

— Kurt von Tepper-Laski este cavaler și jurnalist. Hugo Simon a contribuit la întemeierea băncii Bett, Carsh, Simon & Co. Împreună cu soția lui, Gertrud, și-a transformat casa de pe *Drakestrasse* într-un adevărat centru de artă și cultură, frecventat de scriitori, de intelectuali, precum Heinrich și Thomas Mann, René Schikele, Stefan Zweig, Harry Kessler, Walther Rathenau, Kurt Tucholsky, Jakob Wassermann, maestrul-dirijor Bruno Walter, Walter Benjamin – și de artiști ai avangardei.

— Dar e minunat, Albert. Până la urmă, tot iese și ceva bun din război.

— Nu iese nimic bun, Elsa. Nimic bun.

Nici nu sunt ignorați de guvernare toți acești luminați. Cu o naivitate surprinzătoare, membrii Asociației încep să cultive legături în *Reichstag*- Dieta Imperială. Rezultatul este acela că poliția organizează acțiuni de supraveghere împotriva lor.

Înaltul Comandament al Sigiliilor Oficiale amenință că le va închide Asociația.

Secretara Lilli Jannasch este arestată. După o demonstrație împotriva războiului, ținută la Berlin, Karl Liebknecht este condamnat la doi ani și jumătate de închisoare pentru înaltă trădare. În sala de tribunal, acesta strigă: *Nieder mit dem Krieg*! *Nieder mit der Regierung*! — „Jos războiul! Jos guvernul!" Sentința este majorată ulterior la

patru ani și o lună.

Dacă suflă vântul afară, dacă ți se clatină castelul din cărți de joc, atunci fă bine și închide obloanele și consolidează fundația castelului. Cam asta, în linii mari, este filosofia după care se ghidează Albert.

„Duc o viață foarte retrasă și totuși nu sunt însingurat", îi scrie lui Zangger, aflat la Zürich. „Mulțumită grijii iubitoare a verisoarei mele, care m-a și făcut să vin la Berlin de la bun început, bineînțeles. Nu voi renunța niciodată la starea de a trăi singur, care s-a manifestat ca o binecuvântare de nedescris."

Apartamentul său cu trei camere se află pe *Wittelsbacherstrasse*, la numărul 13, într-un cartier cu stare de lângă Piața Fehrbelliner. Are și un număr de telefon: Berlin 2807. E gol apartamentul, doar cu niște rafturi de cărți pline-ochi și care mai dau și pe dinafară. Aici lucrează ore îndelungate, singur, la teoria relativității generale. Îi scrie lui Zangger: „Contactele mele umane și profesionale sunt puține, dar foarte armonioase și reconfortante; viața mea publică e simplă și sporadică. Trebuie să spun că-mi par, mie însumi, una dintre cele mai fericite persoane."

În ceea ce o privește pe Elsa, îi scrie lui Besso despre „o relație extrem de agreabilă, realmente frumoasă, cu verișoara mea, natura ei permanentă fiind garantată de renunțarea la ideea căsătoriei". Și asta, în ciuda faptului că i-a spus deja că are de gând s-o ia de nevastă.

Anul acesta. Sau anul viitor. Cândva. Când o fi.

Dincolo de obloanele trase ale apartamentului de pe *Wittelsbacherstrasse*, lucrează fără încetare, până la limita puterilor sale fizice și mentale. Munca îl epuizează. Se pricopsește cu dureri de burtă, se îmbolnăvește de icter, de ulcer stomacal, apoi de calculi la vezica biliară. Durerea e constantă și e cea mai chinuitoare când merge la toaletă, când are gaze intestinale sau când vomită. Îl apucă atunci când mănâncă lucruri grase, și în orice moment – îl trezește chiar și în toiul nopții.

În două luni, slăbește douăzeci și cinci de kilograme.

Încă una dintre cărțile poștale fanteziste ale Elsei

Elsa îl convinge să se mute într-un apartament spațios de la etajul al treilea, de pe *Haberlandstrasse*, numărul 5, aproape de unde locuiește ea însăși. Îl hrănește, face dragoste cu el – într-un cuvânt, îl îngrijește, până când el își recâștigă puterile pierdute.

Îi arată noul costum pe care și l-a cumpărat. Zice:

— Vino la mama să te facă fericit.

Albert o informează pe Elsa despre avertismentul primit de la Haber:

— Trebuie să fim teribil de atenți ca nu cumva să devenim – *tu*, de fapt, să nu devii – obiect de bârfa. Să nu ieși în oraș de una singură. Haber îl va informa pe Planck, astfel încât colegii mei cei mai apropiați să nu afle pentru prima oară din zvonuri despre acest subiect. Va trebui să realizezi minuni de tact și reținere ca să nu fii privită ca un fel de ucigașă; aparențele sunt rău de tot împotriva noastră.

Acum, dacă este partenera lui constantă și dacă l-a sprijinit să revină la sănătatea dinainte, Elsa vrea să-i confere un caracter mai statornic relației dintre ea și el.

Tete, Mileva și Hans Albert

Hans Albert păstrează o corespondență regulată cu tatăl său.

Îi spune că Tete visează că tata e cu ei doi. Îi descrie propriile lui progrese în materie de învățat să cânte la pian: sonate de Haydn și Mozart. Îi trimite lui Albert schița machetei unei ambarcațiuni, pe care o cioplește în lemn.

Albert îi răspunde:

Dragul meu Albert cel mic,

Ieri am primit scumpa ta scrisoare, care m-a bucurat foarte mult. Mă temeam foarte tare că nu-mi vei mai scrie niciodată. Mi-ai spus, când am fost la Zürich, că te simți stânjenit atunci când eu vin la Zürich. De aceea, cred c-ar fi mai bine să ne întâlnim în altă parte, unde nimeni nu va influența felul în care ne simțim. Eu, în tot cazul, voi susține ca, în fiecare an, să petrecem o lună întreagă împreună, ca să vezi că ai un tată care te apreciază și te iubește. Plus că poți învăța o mulțime de lucruri bune și frumoase de la mine, pe care altul nu ți le poate oferi cu aceeași ușurință. Ceea ce am realizat printr-o muncă atât de asiduă nu va fi doar la dispoziția unor străini, ci în primul rând a iubiților mei băieți. Zilele acestea din urmă, tocmai am desăvârșit una dintre cele mai frumoase lucrări din viața mea; când vei mai crește, îți voi povesti despre ea.

Mă bucur foarte tare că-ți place să cânți la pian. Aceasta, și lucrul în lemn, după părerea mea, sunt cele mai bune ocupații pentru vârsta ta – poate chiar mai bune decât școala. Pentru că sunt lucruri care se potrivesc foarte bine unui tânăr, așa cum ești tu. Cel mai bine este să cânți la pian piesele care-ți fac plăcere, chiar dacă profesorul nu ți le recomandă pe acelea. În modul acesta, înveți cel mai mult – când faci un lucru cu atâta bucurie, încât nici nu observi cum trece timpul. Și eu sunt atât de cufundat în ce lucrez, uneori, încât mi se întâmplă să uit de masa de prânz…

Pe tine și pe Tete, vă pupă Tatăl vostru.

La scurt timp după aceea, Mileva suferă o cădere nervoasă și este internată la *Theodosianum Parkseite Klinik* -

Clinica Teodosiană de lângă Parc – din Zürich. Băieții sunt plasați în grija unei menajere.

Banii le parvin cu dificultate pentru că plățile trimise de Albert, prin transfer bancar, în Elveția sunt adeseori întârziate.

Hans Albert este lăsat să se descurce de unul singur atunci când Mileva și Tete sunt internați amândoi la Clinica Bethanien din Zürich – Mileva, cu apăsare cronică asupra nervilor la nivelul șirei spinării, iar Tete, cu inflamație pulmonară. Hans Albert ajunge el însuși la spital, moment în care este luat în grijă de către familia Zangger. Albert e deprimat. Se teme pentru starea lor fizică și mentală – a tuturor. Propriul sanctuar este munca.

Elsa îl imploră s-o lase mai ușor. El nu vrea. Se gândește să formuleze o cerere publică pentru împărțirea și subjugarea Germaniei, după care să urmeze distrugerea ei. Cu mare greutate, se abține. Elsa, mirată, se întreabă despre ce vorbește. Albert recunoaște că nici el nu e foarte sigur câteodată.

La începutul lui noiembrie 1915, a strâns material suficient pentru prima dintre cele patru conferințe ale sale pe marginea teoriei generale a relativității, cu care se luptă deja de opt ani.

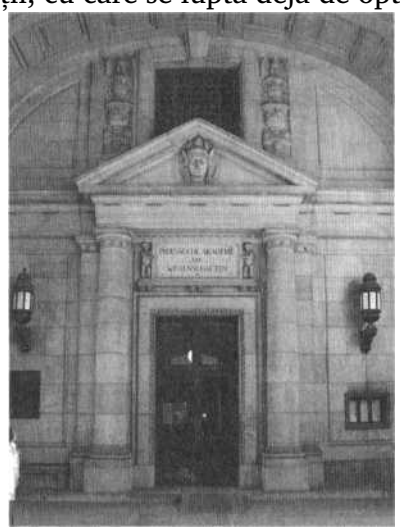

Intrarea în Marea Sala de Conferințe

Pe 25 noiembrie 1915, în Marea Sală de Conferințe din Academia de Științe a Prusiei, de pe bulevardul *Unter den Linden* – „Pe sub tei" –, numărul 8, la Berlin, Albert se întreabă:

> *"Avem nevoie de o nouă teorie a gravitației de vreme ce fizica newtoniană s-a dovedit atât de folositoare, timp de două sute cincizeci de ani, și pare să explice totul?*
>
> *Gravitația lui Newton este acțiune la distanță. Două corpuri, de*

exemplu Pământul și Luna, sunt legate între ele parcă printr-o rețea nevăzută de fire. Care e mecanismul prin care forța se transmite? Formulele lui Newton dau de înțeles că forța gravitației ajunge la un alt corp instantaneu – oricât de îndepărtat ar fi el. Acest lucru este contrazis de teoria mea privitoare la relativitatea restrânsă. În continuare, susțin că niciun efect fizic nu se poate răspândi cu o viteză mai mare decât viteza luminii.

Gravitația e diferită. Este o proprietate a spațiului și timpului. Materia curbează spațiul. Spațiul forțează materia să efectueze anumite mișcări specifice. Luna orbitează în jurul Pământului, pentru că Pământul și Luna distorsionează spațiul. Gravitația este o proprietate unică a geometriei spațiu-timpului. Alte forțe naturale acționează în interiorul spațiului și timpului. Gravitația ce este, așadar? Este spațiu și timp. Iată care e teoria mea generală a relativității. Prin urmare, teoria generală a relativității, ca edificiu logic, a fost, până la urmă, desăvârșită."

Max von Laue, sceptic odinioară, scrie acum că spațiul curbat „nu e nicidecum un construct matematic, este o realitate inerentă în toate procesele fizice. Această descoperire constituie realizarea cea mai mare a lui Albert Einstein." Max Born o descrie ca fiind „cea mai mare ispravă a gândirii umane despre natură, cea mai uluitoare combinație între pătrunderea filosofică, intuiția fizică și abilitatea matematică".

Albert a descoperit cum face Soarele ca să exercite o atracție invizibilă asupra Pământului de la o distanță de 150 de milioane de kilometri prin spațiul gol. Singurul lucru care poate să exercite atracția propriu-zisă este și singurul lucru care există între cele două corpuri cerești – spațiul însuși. Materia reprezentată de Soare și de Pământ face ca spațiul să se deformeze. Și timpul poate să se deformeze. Cu cât un ceas e mai aproape de un corp masiv, cum e Pământul, cu atât el ticăie mai încet. Spațiul și timpul sunt împletite într-un continuu numit spațiu-timp. Evenimentele care au loc într-un anumit moment, pentru o persoană, pot avea loc într-un moment diferit, pentru altă persoană.

Albert este euforic. Le declară prietenilor săi că teoria se dovedește a fi de o „incomparabilă frumusețe". Îi spune lui Sommerfeld că este „cea mai fantastică descoperire pe care am făcu t-o în viața mea".

Euforia însă i se risipește curând, fiindcă problemele de familie, haotice cum sunt, ajung să-l cuprindă cu totul.

Albert a plănuit să-l vadă pe Hans Albert. Fiul său, acum în vârstă de unsprezece ani, zice că nu vrea să-și întâlnească tatăl. „Tonul dezagreabil al scrisorii tale mi-a displăcut foarte mult", îi spune acesta lui Albertli. „Din câte înțeleg, vizita mea ți-ar produce prea puțină bucurie, drept care, cred c-ar fi o greșeală din partea mea să petrec două ore și douăzeci de minute în tren."

A existat o discuție neplăcută în privința cadoului de Crăciun pentru Hans Albert și a contribuției tatălui său. Mileva i-a cumpărat băiatului schiuri, care au costat 70 de franci. Hans Albert i-a spus tatălui său că Mileva îi cumpărase acele schiuri, cu condiția ca și Albert să contribuie la achiziționarea lor, la care acesta i-a răspuns: „Eu consider că un cadou de lux, care să coste 70 de franci, nu este în concordanță cu posibilitățile noastre modeste".

În cele din urmă, Albert se hotărăște să meargă totuși la Zürich. Îi spune Milevei: „Sunt șanse mici ca venirea mea să-i producă vreo plăcere lui Albert cel mic".

Nu sunt semne imediate că Albert și-ar fi revenit întru totul din starea de epuizare. Și asta, și dificultățile de a trece frontiera germană îi zădărnicesc planurile în privința vizitei de Crăciun. Promite să le facă o vizită cu ocazia Pastelui următor.

„Rolul de soție a unui geniu nu e niciodată unul simplu", îi scrie Besso lui Albert. Îl îndeamnă să-și aducă aminte că Mileva „nu numai răutate manifestă, ci și bunătate".

Înainte să-și pună în aplicare planul de a-și vedea copiii, Albert încearcă s-o convingă pe Mileva să fie de acord cu divorțul. O lămurește că reputația Elsei are de suferit din pricina zvonurilor c-ar întreține o relație cu el. „Este ceva ce mă împovărează – îi spune Milevei – și s-ar cuveni reparat printr-o căsătorie formalizată. Încearcă, măcar o dată, să te imaginezi în poziția mea."

Se duce la Zürich, se întâlnește cu Hans Albert, dar nu și cu Mileva, care îi trântește ușa în față. După câteva luni, ajunge țintuită la pat, bolnavă de inimă.

Besso și Zangger întreprind, o dată în plus, diligențe pentru liniștirea lucrurilor. La care, Albert le răspunde că Mileva îi duce de nas: „Habar n-aveți voi de ce viclenie naturală sălășluiește într-o asemenea femeie".

Besso, de bună seamă, găsește inacceptabile remarcile lui Albert. Un efect este acela că Hans Albert încetează de a-i mai scrie tatălui său.

Inevitabil, Albert își găsește consolarea în munca lui științifică, publicând *Relativitatea. Teoria restrânsă și teoria generală*. Îi citește din ea lui Margot, fiica Elsei, care dă semne că, pur și simplu, nu pricepe o iotă din ce aude.

O abordează pe Mileva din nou în privința divorțului, oferindu-i mai mulți bani și sugerându-i, în mod cu totul excepțional, că, dacă el va primi vreodată Premiul Nobel, banii vor ajunge la ea. Suma respectivă ar fi de 135.000 de coroane suedeze. Inițial, Mileva respinge ideea. Pe urmă, se răzgândește. E bolnavă și slăbită. Plus că Tete este internat într-un sanatoriu. Sora Milevei este și ea internată

într-un azil. Fratele ei tocmai a căzut prizonier la ruși.

Albert încearcă, dar nu reușește, să răspundă la întrebarea: ce se va sfârși mai întâi, războiul sau mariajul său?

Războiul este una. Războiul cu Mileva este alta. Și mai e ceva: un antisemitism crescând, în lumea științifică germană, care-i umbrește viața și-i reduce din entuziasm.

Așa-numita *Reichshammerbund* - Liga Ciocanul Imperial – îi provoacă dezgust. Întemeiată de Theodor Fritsch, aceasta declară că evreii au contaminat Germania. Declarațiile membrilor Ligii, susțin chiar aceștia, își au rădăcinile în biologie. Ei caută să adune laolaltă organizațiile antisemite pentru a reînnoi felul de viață german. Însemnul Ligii este zvastica. Fritsch pune bazele unei rețele de antisemiți mai degrabă secrete, așa-numitul *Germanenorden* – Ordinul Germanilor –, format din ocultiști și francmasoni. Liga Ciocanul Imperial și Ordinul Germanilor salută războiul ca pe un prilej de a scăpa Germania, odată pentru totdeauna, de slăbiciune și de a restabili disciplina și militarismul, pretinzând ca Germania să se concentreze pe *Deutsche Physik* – fizica germană, și nu pe fizica evreiască.

Pierderea în greutate, care se vede limpede la Albert, o tulbură pe Elsa. Este chemat doctorul, care le recomandă un regim alimentar cu paste făinoase, orez și pesmeți îndulciți – de exemplu, pâine prăjită Melba.

Elsa găsește pentru el ouă, unt și lapte de capră – toate, în ciuda înăspririi lipsurilor de alimente. Are prieteni bogați, care au avut grijă să-și umple grădinile cu păsări și să planteze legume. În absența cartofilor, fierbe napi, dându-le un gust oarecare cu câte o măsură de zahăr economisit la sânge. Reușește, indiferent de ce zice doctorul, să cumpere câte o gâscă, din când în când – un lux aproape imposibil de obținut. Albert este încântat de felul ei de a găti și de priceperea cu care se îngrijește de casă discret, în așa fel încât să nu-l deranjeze pe el. Cât de tare se deosebește de Mileva!

Nenorocirile alimentare ale națiunii sunt un subiect inepuizabil de discuție printre prietenii Elsei.

— Toată lumea dă vina pe evrei, îl informează ea pe Albert. Se dă vina pe afluxul de evrei dinspre Răsărit. Ne văd ca pe niște samsari: *Geschäftsjude* – evrei afaceriști.

— Suntem de vină pentru tot și toate? — zice Albert.

— Așa spun oamenii ăștia.

— Eu sunt german, zice Albert. Și tu ești germană. Limba mea numărul unu e germana. Locuim la Berlin. Statul de care aparțin cu cetățenia nu joacă nici cel mai vag rol în viața mea emoțională. Consider că relațiile unei persoane cu statul sunt ca o afacere, mai degrabă ca relațiile pe care le stabilești cu o companie de asigurări de viață.

— Dar de ce – de ce ne urăsc atât de tare?

— Fiindcă evreii sunt țapul ispășitor[27] perfect pentru orice țară care trece prin dificultăți extreme de ordin social, economic și politic. Motivul este unul dublu. În primul rând, practic nu există țară de pe glob, a cărei populație să nu conțină un procent oarecare de evrei. În al doilea rând, evreii, oriunde trăiesc, reprezintă o minoritate în rândurile populației – de fapt, o minoritate de mici dimensiuni –, așa încât nu au destulă putere să se apere ei înșiși împotriva unui atac în masă. Le vine foarte ușor guvernelor să distragă atenția populației de la propriile greșeli, învinovățindu-i pe evrei pentru cutare sau cutare teorie politică, de pildă pentru comunism ori socialism.

— L-am auzit pe unul care ne acuza pe noi c-am fi declanșat războiul. *Y*

— Nu-i nimic nou în asta. Pe tot parcursul istoriei, evreii au fost acuzați de tot felul de trădări, de la otrăvirea surselor de apă la uciderea de copii, ca sacrificii religioase. O mare parte pot fi puse pe seama invidiei, pentru că, deși evreii au fost întotdeauna puțini, în comparație cu totalul populației dintr-o țară sau alta, au avut întotdeauna figuri publice remarcabile, într-un număr disproporționat de mare.

— Sunt speriată, Albertli.

— Te apăr eu, scumpa mea. Germania, pentru mine, este cel mai bun loc în care să trăiesc și să lucrez.

— Și Elveția nu este?

— Adică să ne întoarcem la Zürich, unde să fim aproape de Mileva?

— Rămâi pacifist?

— Rămân pacifist.

Ceea ce-i vine destul de greu să facă, odată ce află despre *Zyklon B*[28].

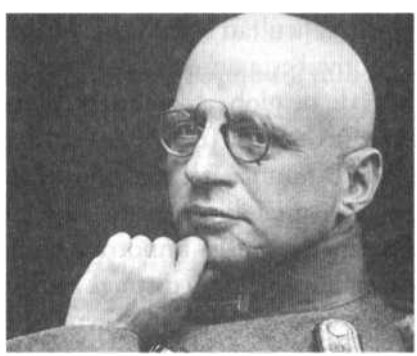

Fritz Haber

Haber, prietenul lui Albert, directorul Institutului *Kaiser* Wilhelm de Chimie Fizică, asigură că laboratorul său va servi, fără ezitare, interesele *Reich*-lui german și ale *Kaiser*-lui.

Șeful Marelui Stat-Major, generalul Erich von Falkenhayn, ordonă

demararea experimentelor cu arme chimice.

Îmbrăcat în uniformă și cu trabucul pufăind, Haber se deplasează pe front, la Ypres, ca să calculeze timpii unui atac letal cu gaz. Mii de cilindri de oțel cu gaz clorinat sunt pregătiți deja în zona pozițiilor germane. După săptămâni întregi de așteptare a celor mai bune condiții de vânt în Belgia, pentru ca, odată eliberat, gazul să se îndepărteze de trupele proprii, germanii, supervizați de Haber în persoană, dau drumul în atmosferă la peste 168 de tone de gaz clorinat, din aproape 6.000 de recipiente. Norul gălbui, otrăvitor, asfixiază cinci mii de soldați francezi și belgieni. Haber triumfa.

— Ce-i împinge pe oameni să se omoare, să se mutileze unii pe alții cu atâta sălbăticie? — vrea să știe Albert de la Heinrich Zangger. Cred că e vorba de sexualitatea masculului – ea conduce la răbufniri atât de brutale.

Clara Haber

Întors la Berlin, Haber se apucă repede să organizeze o petrecere grandioasă, care să celebreze succesul marcat de promovarea sa la gradul de căpitan.

Soția lui pacifistă, Clara, în vârstă de patruzeci și patru de ani, este absolventă *magna cum laude* a Universității din Breslau și are deja un doctorat în Chimie – prima femeie din Germania care a obținut un asemenea grad științific. Un ziar a relatat momentul în care Clara Haber a rostit jurământul ca „niciodată, prin ce voi spune sau scrie, să nu propovăduiesc nimic din ce este contrar convingerilor mele. Să urmăresc adevărul și să promovez demnitatea științei, până la înălțimile pe care le merită.” Clara este revoltată de ceea ce a făcut soțul ei. A și protestat public față de munca lui. Declară că e vorba de „o pervertire a idealurilor științei. Un semn de barbarism, o corupere a însăși disciplinei, care ar trebui să aducă perspective noi asupra vieții.” Mândria și încântarea cu care privește soțul ei războiul chimic

îi provoacă repulsie. Clara pledează pe lângă Fritz Haber să înceteze de a mai lucra la gaze de luptă. El îi răspunde – și oricui vrea să asculte – că face afirmații trădătoare față de Patrie.

Într-o scrisoare către prietenul și mentorul ei, Richard Abegg, cel care i-a fost *Privatdozent* – conferențiar extern – la Universitatea de Știință și Tehnologie de la Wroclaw, Clara Haber se plânge de câștigul soțului ei, Fritz, care a fost pierderea ei.

După ce se termină petrecerea, în toiul nopții, Clara ia pistolul de serviciu al soțului ei, se duce afară, în grădină, și se împușcă.

Fiul ei de treisprezece ani, Hermann, aude împușcătura și-și alertează tatăl. Clara moare în brațele băiatului.

A doua zi dimineață, Fritz Haber își lasă fiul, pe Hermann, să se descurce cu tot și toate, iar el pleacă pe Frontul de Est, ca să organizeze primul atac împotriva rușilor, cu gaz de luptă. Suicidul Clarei rămâne secret până într-a șasea zi care i-a urmat, când gazeta locală, *Grünewald Zeitung*, relatează că „soția doctorului Haber din Dahlem, aflat pe front în momentul de față, și-a pus capăt zilelor cu ajutorul unei arme de foc. Motivele gestului acestei femei nefericite nu se cunosc."

Albert urmărește în ziar cea de-a doua bătălie pentru Ypres. După bombardamentul de artilerie împotriva liniilor inamicului, apărătorii aliați așteaptă asaltul primului val de trupe terestre germane. Gazul clorinat al lui Haber e dus de vânt peste „tărâmul nimănui", până în tranșeele lor, unde lichidează două divizii de trupe coloniale franceze și algeriene.

Sălbăticia științei pervertite a lui Haber nu cunoaște limite.

În ultimele câteva luni de război, americanii se revarsă peste Frontul de Vest. Imperiul Austro-Ungar, aliatul cel mai apropiat al Germaniei, începe să se dezmembreze: Cehoslovacia, Polonia și Ungaria își doresc independența.

Kaiser-ul se confruntă cu generalul Ludendorff, care-l sfătuiește să ceară pace. Prințul Maximilian Alexander Friedrich Wilhelm, margraf de Baden, formează un alt cabinet. Pacifiștii, membri ai Asociației Noua Patrie, pretind ca prizonierii politici să fie puși în libertate.

Germania pierde lupta în Franța, iar marina militară germană se revoltă.

Kaiser-ul pleacă în exil în Țările de Jos pe 9 noiembrie 1918.

După două zile, Germania semnează armistițiul dinainte pregătit de Marea Britanie și Franța, și armele tac.

Războiul cel Mare ia sfârsit la ora 11 dimineața, în a 11-a zi a celei de-a 11-a luni.

În schimb, războiul dintre Albert și Mileva se târăște mai departe.

Ambele părți dau vina pe boală. Ea spune că nu vrea să-i blocheze lui drumul spre fericire. Îi spune să-și pună avocatul să ia legătura cu avocatul ei. Exasperat, Albert acceptă, în cele din urmă, să dea o depoziție la Berlin, care să fie prezentată în fața tribunalului de divorțuri de la Zürich și în care să admită că se face vinovat de adulter.

La începutul anului următor, Albert ține o serie de conferințe în Elveția; cu exact o lună înaintea zilei lui de naștere, de Sfântul Valentin, divorțul este finalizat. Și totuși, în contextul imediat al tendinței postbelice de a pune capăt oricărui război, o stare de tulburare familială urmează aranjamentului de divorț, în consonanță cu haosul politic din Germania. Mileva și copiii ei solicită să le fie puse la dispoziție tratamente medicale scumpe în sanatorii și spitale, precum și îngrijire la domiciliu.

Tete cade victimă epidemiei de gripă – nu o dată, ci de două ori.

— Ce poți face tu? — întreabă Elsa.

— În privința copiilor? — zice Albert. Întotdeauna sunt ca flașnetarul care nu are nimic altceva de făcut decât să dea și să dea la manivelă… Vrei să-ți recit o poezioară de-a mea?

Elsa îi zâmbește.

“Sunt, cum am fost mereu, flașnetarul acela,
Care nimic nu poate face, doar să-nvârtă roata,
Până când și vrabia de pe streașină-i preia,
Și ultimul om de nimic pricepe-i cântecul.”

„Ultimul om de nimic” nu reușește să-și țină secretă pasiunea pentru o altă femeie – nimeni alta decât Ilse, cea de-a doua fiică, de douăzeci și unu de ani, a viitoarei sale mirese.

Ilse îi spune lui Georg Nicolai: „S-a pus problema ieri, dintr-odată, dacă A. Vrea să se însoare cu mama sau cu mine… Albert nici nu se gândește să se hotărască; el, unul, e gata să se însoare fie cu mine, fie cu mama. Știu că A. Mă iubește foarte mult, poate mai mult decât mă va iubi vreodată orice alt bărbat – așa mi-a spus chiar el, tot ieri… Nu mi-am dorit niciodată, nici n-am avut cea mai vagă pornire de a mă apropia de el fizic. La el, situația e cu totul alta – cel puțin de curând. Mi-a recunoscut el însuși cât de greu îi vine să-și abțină…”

Albert, apoi, o invită pe Ilse să devină secretara lui.

— De ce? — vrea să știe fata.

— Motiv: păstrarea și, eventual, amplificarea farmecelor tale feminine. Sunt pe cale să plec într-o călătorie în Norvegia. O voi lua ori pe Elsa, ori pe tine, Ilse. Tu ești mai potrivită, pentru că ești mai sănătoasă și ai un spirit mai practic.

O altă carte poștală primită de la Elsa

— Vino la culcare, Albertli, zice Elsa, dezbrăcându-se.

— Îți pui cămășuța specială, mămico?

Elsa își pune cămașa de noapte.

Albert i-o ridică până deasupra mijlocului; ea îl apucă strâns și-l trage, practic, înăuntrul ei.

Odată eliberat, se rostogolește alături de ea, suspinând:

— Te iubesc, Ilse. Ilse… dragostea mea.

— Cum anume… mi-ai spus? — întreabă Elsa, pe un ton încordat.

— Dragostea mea.

— Mi-ai spus lise. Faci amor cu mine, și-mi spui pe numele fetei mele.

— Nu știu despre ce vorbești.

— Așa, vasăzică. Ești obsedat de Ilse.

— Mi-a scăpat de pe limbă.

— Ți-ai băgat limba în gura mea. Ți-ai băgat mădularul în găoaza mea. Și cu Ilse faci la fel?

— Nu, nu fac așa ceva.

— O iubești?

— Nu, n-o iubesc.

— Gata cu Ilse, îi spune Elsa. Nu vreau să-i mai aud numele.

— Gata cu Ilse, îi spune Albert. Nu-i mai pomenesc numele.

— Vrei să-ți fiu nevastă?

— Știi foarte bine că asta vreau – mai mult decât orice altceva pe lume.

— Cum dovedești asta, Albertli?

— Cu o ecuație.

— Cu o ecuație? N-am ce face c-o ecuație. Pe tine te vreau.

— Bine. Atunci: $A + E = E + A$. Ia-o ca pe-un dar al meu către tine.

— Am și eu pentru tine un dar, Albertli.

— Ce anume?

— O să am grijă să devii celebru în lumea întreagă.

„Bărbații le iau în căsătorie pe femei, sperând că nu se vor schimba niciodată. Femeile se mărită cu bărbații, sperând că se vor schimba. În mod invariabil, și unii, și altele ajung să fie dezamăgiți.”

Albert Einstein

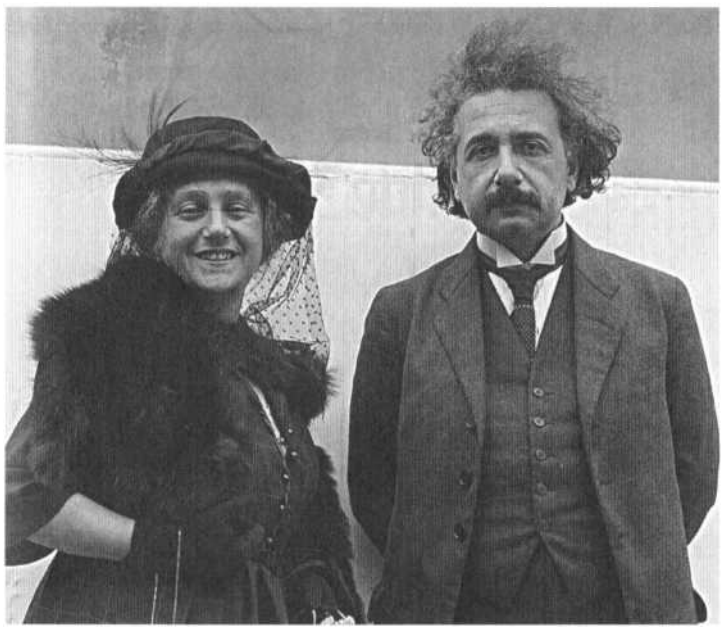

Elsa și Albert, 2 iunie 1919

Responsabilitatea ridicării lui Albert la rangul de celebritate la nivel mondial nu-i aparține însă Elsei. Presa internațională este cea care-l transformă într-un fenomen.

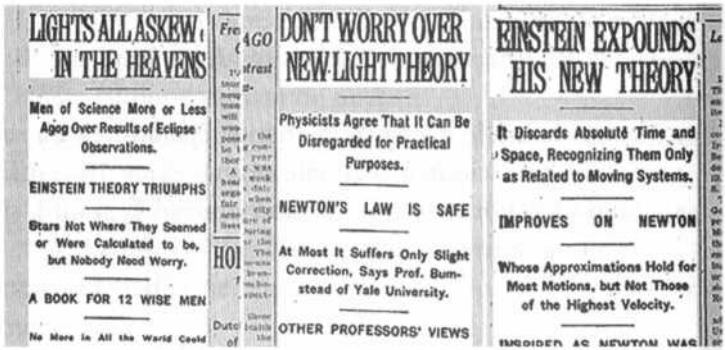

LIGHTS ALL ASKEW IN THE HEAVENS

Men of Science More or Less Agog Over Results of Eclipse Observations.

EINSTEIN THEORY TRIUMPHS

Stars Not Where They Seemed or Were Calculated to be, but Nobody Need Worry.

A BOOK FOR 12 WISE MEN

No More in All the World Could

DON'T WORRY OVER NEW LIGHT THEORY

Physicists Agree That It Can Be Disregarded for Practical Purposes.

NEWTON'S LAW IS SAFE

At Most It Suffers Only Slight Correction, Says Prof. Bumstead of Yale University.

OTHER PROFESSORS' VIEWS

EINSTEIN EXPOUNDS HIS NEW THEORY

It Discards Absolute Time and Space, Recognizing Them Only as Related to Moving Systems.

IMPROVES ON NEWTON

Whose Approximations Hold for Most Motions, but Not Those of the Highest Velocity.

The New York Times, *10 noiembrie, 16 noiembrie și 3 decembrie 1919*

O nouă eminența în istoria lumii: Albert Einstein, ale cărui cercetări semnifică o revoluție completă la nivelul înțelegerii noastre asupra naturii și ale cărui revelații se ridică la importanța celor ale unor Copernic, Kepler și Newton.

Doi ani mai târziu, în 1921, pentru a marca prima vizită a lui Albert în Statele Unite, William Carlos Williams compune poemul *Sfântul Francisc Einstein al narciselor*.

"… în aprilie, Einstein,
peste apele sprintene,
rebel cum este, râzând
la brațul țeapăn al Libertății,
a sosit printre narcise,
răcnind că florile și oamenii

au fost creați relativ egali.
Cunoașterea cea veche moare
sub arborii grei de piersici, înfloriți…

Pauline Einstein, în ultimele ei zile de viața

În timpul unei vizite la fiica ei, Maja, și la ginerele Paul, la Lucerna, Pauline, acum în vârstă de șaizeci și doi de ani, e diagnosticată cu cancer stomacal în fază terminală și fără întârziere internată la sanatoriul de la Rosenau.

Albert o aduce pe *Haberlandstrasse* numărul 5, unde el și Elsa o îngrijesc. În ultimele ei zile de viață, Albert încearcă să-i amelioreze starea de spirit, recitându-i pomelnicul de vești legate de succesele lui.

După moartea mamei sale, Albert îi spune Elsei:

— Acuma știu cum este să-ți vezi propria mamă în agonia morții și să nu poți face nimic s-o ajuți; nu există consolare. Cu toții avem de suportat asemenea poveri copleșitoare, pentru că sunt legate în mod inevitabil de viață.

Albert îi spune lui Paul Ehrenfest că politica l-a deziluzionat.

— În timpul războiului, mă gândeam că victoria obținută de Aliați avea să fie răul de departe cel mai mic. Mi se pare acum că nu e decât răul mai mic.

— Ce vrei să spui cu asta? — îl întreabă Ehrenfest.

— Uită-te la politica internă, esențialmente lipsită de onoare: toți reacționarii, cu toate faptele lor, una mai rușinoasă decât alta, pe care și le prezintă sub o mască respingătoare, pretins revoluționară. Nu știi încotro să te uiți ca să mai găsești vreo plăcere în fața sforțărilor omenești.

— Chiar nu găsești nicio plăcere în felul în care merg lucrurile?

— Cel mai fericit aș fi dacă s-ar face un stat evreiesc în Palestina. Frații noștri sunt realmente mai simpatici, sau măcar mai puțin brutali în comparație cu acești europeni îngrozitori. Poate că lucrurile nici nu

pot sta mai bine, decât dacă supraviețuiesc numai chinezii, care-i consideră pe toți europenii, luați în bloc, niște „bandiți”.

Kurt Blumenfeld

Kurt Blumenfeld, un sionist de origine germană din Margrabbowa, în Prusia de Est, secretarul-general al Organizației Sioniste Mondiale, îl vizitează pe Albert la Berlin și-l întreabă direct ce părere are despre sionism.

— Sunt împotriva naționalismului, dar în favoarea sionismului, îi răspunde Albert. Când un om are amândouă brațele, dar spune mereu că are un braț drept, se cheamă șovinism. În schimb, dacă brațul drept îi lipsește, atunci trebuie să întreprindă ceva ca să compenseze lipsa unui membru.

— Te opui sionismului?

— Nu. Ca ființă umană, sunt un oponent al naționalismului. Dar, ca evreu, sprijin efortul sionist evreiesc. Am foarte la inimă cauza sionistă. Sunt foarte încrezător în evoluția fericită a coloniei evreiești și mă bucur că există o fărâmă de loc pe acest pământ în care membrii tribului nostru nu sunt străini. Poți foarte bine să gândești internaționalist fără să abandonezi interesele camarazilor tăi de trib. Îi voi oferi sprijinul meu lui Chaim Weizmann. Am primit numeroase invitații de a conferenția în America. Weizmann îmi propune să-l însoțesc și să fac întâlniri cu publicul din orașele mari de pe Coasta de Est. Pe lângă asta, mai am de ținut conferințe la Princeton. Mă gândesc atent la propunerea lui Weizmann.

Albert nu scapă din vedere nici faptul că turneul american îl va face să câștige niște bani într-o valută stabilă, cu care să aibă grijă de Mileva în Elveția.

— Le-am cerut 15.000 de dolari celor de la Princeton și din Wisconsin, îi spune lui Ehrenfest. O să se sperie, probabil, și-o să dea înapoi. Dar, dacă mușcă momeala, îmi voi cumpăra independența financiară – lucru la care merită să te gândești serios.

Dar universitățile americane refuză să plătească.

— Pretențiile mele au fost prea mari, îi spune lui Ehrenfest.

Așa încât, își face planuri să prezinte o lucrare la cea de-a treia Conferință Solvay de la Bruxelles și să conferențieze pentru Ehrenfest la Leiden.

Și totuși, când este invitat să li se adreseze celor de la *Centralverein* – Clubul Central –, Organizația Germanilor de Credință Iudaică, Albert le spune că „eforturile asimilaționiștilor evrei de a pune deoparte orice este evreiesc i se par, într-o oarecare măsură, comice unui ne-evreu, pentru că evreii sunt oricum un popor aparte. Rădăcinile psihologice ale antisemitismului rezidă în aceea că evreii sunt un grup de oameni orientați către sine. Evreitatea lor se vede în aparența lor fizică, iar moștenirea lor evreiască se poate observa în munca lor intelectuală."

Atunci, Chaim Weizmann îi aduce lui Albert o telegramă din partea Organizației Sioniste Mondiale, invitându-l, împreună cu Elsa, într-un turneu american, în cursul căruia să fie adunate fonduri pentru înființarea unei universități la Ierusalim.

Albert acceptă: „Nu sunt deloc nerăbdător să merg în America, dar fac lucrul acesta în interesul sioniștilor, care nu obțin, decât milogindu-se, dolarii necesari construirii la Ierusalim a unor instituții educaționale. Pentru ei, voi acționa în calitate de mare preot și agent de influență… Fac tot ce pot pentru a-i ajuta pe cei de același trib ca și mine, care sunt așa de rău tratați peste tot."

Se bate palma.

Albert îi spune lui Zangger:

— Sâmbătă, plec în America – nu ca să vorbesc la universități, deși probabil că voi face și asta, colateral, ci, mai degrabă, ca să ajut la punerea bazelor Universității Iudaice de la Ierusalim. Simt o profundă nevoie de a face și eu măcar ceva pentru această cauză.

Eisa este în culmea fericirii.

— Poți să-mi servești și tu interesele la nevoie, îi spune Albert.

— Le spun americanilor totul despre Albert al meu, zice ea.

— Perfect, zice Albert. E perfect.

Chaim Weizmann

O persoană cuprinsă de furie la aflarea deciziei luate de Albert e Fritz Haber, care a renunțat la iudaism pentru a părea un prusac desăvârșit. Haber susține că Albert, vizitându-i pe dușmanii din timpul războiului, în numele unei organizații sioniste, nu va face decât să sublinieze ideea că evreii nu sunt buni germani.

Haber a fost încântat, în schimb, că Albert urma să ia parte la Conferința Solvay de la Bruxelles. „Oamenii din țara noastră vor vedea în asta o dovadă a lipsei de loialitate a evreilor", scrie acesta când află că Albert are de gând să viziteze America.

Albert se declară în dezacord cu felul lui Haber de a-i vedea pe evrei drept oameni de credință iudaică. „în ciuda concepțiilor mele internaționaliste apăsate – zice el –, m-am simțit obligat întotdeauna să le iau apărarea camarazilor mei de trib, care sunt persecutați și oprimați moralmente. Perspectiva edificării unei universități evreiești mă umple de o bucurie cu totul aparte, mai ales din moment ce am văzut recent nenumărate situații în care niște tineri evrei minunați au avut parte de un tratament perfid și lipsit de generozitate, în încercarea de a-i priva de șansele unei educații corespunzătoare."

Albert și Elsa se îmbarcă pe vaporul SS Rotterdam în Olanda, urmând să traverseze Atlanticul într-o călătorie de nouă zile.

La New York

La sosirea lor în Portul New York, primarul John Hylan îi întâmpină pe Albert Einstein și Chaim Weizmann cu distincția „Libertatea Orașului”

Pe parcursul unei procesiuni organizate pentru ei de la Parcul Battery până la hotelul Commodore, mii de sioniști, care poartă drapelele Sionului, cu dungi albe și albastre și cu steaua lui David în mijloc, stau aliniați pe străzi, pentru a-și zări liderul măcar pentru o clipă. Albert este primit cu salutări tumultuoase. Comitetul de întâmpinare al primarului Hylan le cere oaspeților de la hotel să-i escorteze pe cei doi până la Primărie. Când părăsește hotelul, Albert este ridicat pe umerii colegilor săi din automobil, care trece prin mijlocul maselor într-o procesiune triumfală.

Primarul salută sosirea cortegiului în Sala de Recepții a Primăriei. Albert se mișcă de colo-colo, într-o pereche de pantaloni uzați și un pulover, cu o mină distantă și uimită, care-i determină pe membrii

delegației să-i dea câte un cot, din când în când, ca să-i aducă aminte să le strângă mâinile devotaților săi admiratori. Pentru că sunt atât de mulți cei care vor să audă luările de cuvânt, acestea se desfășoară pe treptele clădirii.

Presa nu se mai satură de el.

Corespondentul de la *City News* întreabă:

— Vreți să fiți atât de amabil și să ne spuneți, într-o singură frază, care anume este, mai precis, teoria relativității a dumneavoastră?

— Toată viața mea, îi răspunde Albert în limba germană, m-am străduit s-o fac să încapă într-o carte. Și dumneavoastră vreți acum s-o exprim într-o singură frază.

Cel de la *Tribune* întreabă:

— Domnule profesor, ce credeți despre America?

— Iertați-mă, dar n-am sosit încă în America.

— Ce credeți despre femeile americane?

— Iertați-mă, dar n-am cunoscut încă nicio americancă.

— Domnule profesor, cu ce-i va folosi teoria dumneavoastră omului simplu de pe stradă? — vrea să știe omul de la *The New York Times*.

Albert se uită în jur, descumpănit, și părăsește încăperea prin mijlocul unei îngrămădeli, urmat de Elsa, care-și pierde lornieta de aur. Primarul oferă o recompensă pentru cine i-o restituie. Fără niciun rezultat.

Se organizează o recepție oficială sionistă la Opera Metropolitană, ticsită, de la intersecția dintre Broadway și Strada 39.

Publicul aplaudă frenetic și aclamă când își fac apariția pe scenă vizitatorii. Se cântă *Hatikvah*[29]

“Speranța noastră nu s-a pierdut cu totul,
Speranța veche de două mii de ani,
De a fi o națiune liberă pe pământul nostru,
Pământul Sionului și al Ierusalimului”.

Albert se adresează unui auditoriu de mii de oameni, reuniți în sala de pe bulevardul Lexington, unde-și are sediul Arsenalul Regimentului 69. Președintele Warren G. Harding expediază prin telegraf un mesaj de salut:, Această vizită este menită să le reamintească oamenilor de marile servicii aduse umanității de neamul evreiesc”.

Marion Weinstein, de la gazeta *American Hebrew* (*Evreul american*) o intervievează pe Elsa, care citește apoi fragmente cu voce tare, să știe și Albert: „Are o frumusețe de tablou pictat de un maestru. Este genul de femeie pe care bărbații o iubesc pentru feminitatea ei înnăscută, pe care și-o aleg artiștii pentru «Madone»-le pe care le pictează, iar evreii, ca să ilustreze chipul ideal de «mamă a Israelului». Doamna Einstein purta o fustă simplă de stofa și o bluză vișinie de mătase, brodată elegant. Îți venea s-o asociezi cu iazurile adânci,

înviorătoare, și cu lumina soarelui îmbălsămată. Ochii ei albaștri minunați și dinții de un alb splendid parcă radiază când râde și când îți povestește câte o experiență *amuzantă*, pe care i-a rezervat-o până acum trecerea ca un vârtej prin America."

— Nici tu n-ai fi putut scrie mai bine despre tine, zice Albert.

— Eu, ca eu, dar nici tu n-ai fi putut, i-o întoarce Elsa.

Se îndreaptă amândoi spre Washington, D.C., unde Albert are de ținut o conferință în fața Academiei Nationale de Științe.

Președintele Harding nu e deloc entuziasmat de perspectiva de a-i primi pe Albert și Elsa la Casa Albă, dar îi primește oricum, spunând că el unul nu pricepe relativitatea.

Albert ține la Princeton cinci conferințe pe tema relativității, fiind recompensat cu titlul de doctor onorific.

Pe urmă, pleacă la Harvard și la Boston, împreună cu Weizmann. La Boston, îi întâmpină o formație de alămuri. Seara, primarul Andrew J. Peters oferă un banchet cușer[30], la care spune: „Nu multi dintre noi îl putem urmări pe profesorul Einstein când vorbește pe tema proprietăților matematice ale spațiului; dar cu toții îi putem înțelege refuzul de a semna manifestul acela care justifica invadarea Belgiei".

De acolo, pleacă la Cleveland, unde comercianții evrei trag obloanele magazinelor și se revarsă pe străzi ca să-i aclame sosirea.

Albert îi spune lui Besso: "Am lăsat în urmă, de-acum, două luni înfricoșător de obositoare, dar am o mare satisfacție – de a fi fost mai mult decât folositor cauzei sionismului și a fi asigurat bazele construirii universității… Este o minune c-am reușit să rezist. Dar acum s-a terminat, și-mi rămâne sentimentul minunat de a fi făcut un lucru cu adevărat bun."

Epuizați, Albert și Elsa revin în Europa la bordul vasului RMS *Celtic*, al companiei White Star Line, într-o călătorie care durează cam tot nouă zile.

Pe 24 iunie 1922, Walther Rathenau, prietenul lui Albert, ministru al Republicii de la Weimar[31], își părăsește reședința de la Grünewald, situată la zece minute de Berlin, în automobilul său decapotabil. Ajunge la intersecția dintre *Wallotstrasse* și *Königsallee*, unde un alt automobil ajunge în paralel cu mașina lui Rathenau și o blochează. Un pistolar trage cinci focuri; un alt bărbat aruncă o grenadă de mână în mașina lui Rathenau. Acesta moare pe loc.

Rathenau i-a spus adeseori lui Albert că era în slujba unei Germanii căreia nu-i plăcea de el: „Am inima împovărată… Ce poate face un asemenea om în această lume paralizată, cu dușmani de jur împrejur?" A primit și numeroase amenințări cu moartea. I-a auzit pe

membrii Autoprotecției din Silezia Superioară, o grupare paramilitară, scandând: „Bate-l, Doamne, pe Walther Rathenau! împușcă-l pe jidanul ăla împuțit!” Poliția l-a sfătuit să poarte la el o armă de foc.

Asasinii lui Rathenau sunt un student la Drept, în vârstă de douăzeci și unu de ani, Erwin Kern, și un inginer mecanic de douăzeci și șase, Hermann Fischer – amândoi blonzi și cu ochi albaștri, foști ofițeri în Armată și membri ai grupării teroriste antisemite Consul, de extremă-dreapta. Ernst Werner Techow este șeful organizației.

Ucigașii încearcă să fugă la Castelul Saaleck de la Naumberg, situat la vreo 200 de kilometri spre sud față de capitala germană. Comit însă greșeala de a lăsa o lumină aprinsă, iar localnicii, care știu că rezidentul, un simpatizant al extremei-drepte, lipsește, anunță poliția. Polițiștii vin să-l aresteze pe Kern, care zbiară: „Trăiască Ehrhardt!”, drept care, îl împușcă și-l omoară. Fischer se sinucide. În schimb, Techow este arestat și condamnat la cincisprezece ani de închisoare. Procurorul de land invocă motivul „urii oarbe față de evrei”.

Naționaliștii germani omoară câteva sute de oficialități guvernamentale și activiști radicali. Doi naționaliști radicali germani încearcă – dar nu reușesc – să-l asasineze pe Philipp Scheidemann, fost cancelar social-democrat al Republicii de la Weimar, stropindu-l pe față cu acid cianhidric, zis și acid prusic.

În ziua funeraliilor lui Rathenau, laureatul Premiului Nobel de la Heidelberg, profesorul de fizică Philipp Lenard, le interzice studenților să lipsească de la cursul său „din cauza unui evreu mort”. De asemenea, Lenard refuză coborârea drapelului în bernă, în semn de respect, și este scos cu forța din laboratorul său de o gloată de studenți furioși, care încearcă să-l înece în fluviul Neckar. Universitatea îl mustră, iar el își dă demisia. Când află însă că lista scurtă a înlocuitorilor săi posibili este formată din doi ne-arieni, James Franck și Gustav Hertz, își retrage demisia.

Pentru Albert, asemenea manevre de politică universitară sunt ca pleava dusă de vânt, în comparație cu zvonistica politică de care se cutremură toată Germania, până-n măduva oaselor.

De când cu asasinarea lui Rathenau, își duce viața cu nervii întinși la maximum. Este mereu în alertă. A renunțat la conferințe și absentează în mod oficial. Antisemitismul din jur e virulent.

Weizmann prezintă un tablou sumbru: „Toate personajele tenebroase din lume s-au coalizat în contra noastră. Evreii bogați și servili, obscurantiștii evrei fanatici și primitivi, în combinație cu Vaticanul, cu asasinii arabi. Reacționarii englezi imperialiști și antisemiți – pe scurt, s-au pus toți câinii pe urlat. De când sunt pe lume, niciodată nu m-am simțit atât de singur – și totuși atât de sigur pe mine și de încrezător.”

Albert și Elsa sunt de acord cu el. Ar face bine să se țină deoparte

și să nu se lase luați de valul tectonic al urii, lipsit de orice remuscări.

— Citește asta, îi spune Albert Elsei. Vorbele diavolului, spuse la *Hofbräuhaus* – Berăria Curții – din München.

"Evreul nu a sărăcit; el se umflă din ce în ce mai tare, și, dacă nu mă credeți, vă rog să mergeți la vreuna dintre stațiunile noastre de sănătate. Acolo veți găsi două feluri de oaspeți: germanul care merge, poate pentru prima oară după un timp îndelungat, ca să respire puțin aer curat și să-și repună sănătatea pe picioare; și evreul, care merge ca să mai dea jos din grăsime. Iar, dacă mergeți în munții noștri, pe cine găsiți acolo, cu bocanci nou-nouți, galbeni, dintre cei mai fini, și cu splendide rucsacuri, în care nu este, în general, nimic din ce-ar putea fi cât de cât folositor? Și de ce sunt ei acolo?

Trag la hotel, de obicei nu mai departe față de unde-i lasă trenul; acolo unde oprește el, acolo se opresc și ei. Pe urmă, se așază undeva, la cel mult un kilometru de hotel, și stau acolo, ca muștele în jurul unui hoit.

Aceștia nu aparțin, puteți fi siguri de asta, claselor noastre muncitoare – nu sunt dintre cei ce muncesc nici cu mintea, nici cu trupul. Cu hainele lor uzate, ies din hotel pe-o parte și se pun pe urcat; nu s-ar simți confortabil să iasă în atmosfera parfumată de acolo îmbrăcați cu costumele lor care datează din 1913 sau 1914. Nu, cu siguranță, evreul nu a suferit niciun fel de privațiuni! Iar dreapta, la rândul ei, a uitat cu desăvârșire că democrația, în esența ei, nu este germană, ci evreiască. A uitat cu desăvârșire că democrația născocită de evrei, cu deciziile ei majoritare, nu a fost niciodată, fără excepție, nimic altceva decât un mijloc de a stârpi orice conducere ariană existentă. Dreapta nu înțelege că orice chestiune, cât de măruntă, legată de profit sau pierdere este imediat și în mod regulat pusă în fața «opiniei publice»; iar cel care se pricepe cel mai bine să pună această așa-numită «opinie publică» să-i servească lui însuși interesele devine, fără întârziere, stăpân al Statului. Acest lucru este la îndemâna celui care știe să mintă cu cea mai mare viclenie, cu cea mai mare infamie; iar acela, în ultimă instanță, nu e german, ci este, cum îl numea Schopenhauer, «marele maestru în arta minciunii» – evreul.

Cu nețărmurită iubire, ca om și creștin, am parcurs întregul pasaj în care ni se spune cum s-a ridicat Domnul, până la urmă, cu toată puterea sa și a pus mâna pe bici, pentru a goni din Templu toată scursura de canalii și năpârci. Cât de cumplit a luptat el în favoarea lumii și împotriva otrăvii evreiești.

Astăzi, după două mii de ani, cu cea mai adâncă emoție, recunosc, în mai mare profunzime ca oricând până acum, că din acest motiv a trebuit ca el să se jertfească pe Cruce. Creștin fiind, nimic nu mă obligă să mă las înșelat, ci am datoria să lupt pentru adevăr și dreptate. Iar ca om, sunt obligat să am grijă ca societatea omenească

să nu sufere aceeași prăbușire catastrofică precum civilizația lumii antice, cu vreo două mii de ani în urmă – o civilizație dusă la ruină de același popor evreu."

— Chiar că sunt vorbele Satanei, comentează Elsa.

*„Albert se înveselea mereu când era pomenit numele lui Bertrand Russell. Mi-a citit o copie a scrisorii lui Russell către Lady Colette Malleson. «Ce curioasă mai e și Biblia… Unele texte sunt amuzante de-a dreptul. De exemplu, Deuteronomul, XXIV, 5: «Dacă un om și-a luat femeie de curând, să nu iasă la război, și nici vreo sarcină să i se pună; ci timp de un an să fie scutit în familia sa, ca să-și bucure femeia pe care și-a luat-o». Nu mi-ar fi trecut prin cap niciodată că este o expresie biblică «a bucura pe cineva». Sau iată un alt text înălțător: «Blestemat să fie cel ce se culcă cu soacra sa! Și întregul popor va zice: Amin!»**[32]** Sau ce spune Sfântul Pavel despre căsătorie: «Celor necăsătoriți și văduvelor, le spun: Bine este pentru ei să rămână ca mine. Dar, dacă nu se pot înfrâna, să se căsătorească. Fiindcă mai bine este să se căsătorească, decât să ardă.».**[33]** Aceeași a rămas doctrina Bisericii până în ziua de astăzi. E clar că scopul divin al textului: «… mai bine este să se căsătorească, decât să ardă» este acela de a ne face pe toți conștienți de cât de oribile trebuie să fie chinurile Iadului."**[34]**

Mimi Beaufort, Princeton, New Jersey

Editorul și scriitorul japonez Sanehiko Yamamoto îi cere lui Bertrand Russell să-i propună numele celor mai mari doi gânditori ai lumii, care să țină conferințe în Japonia. Russell avansează numele lui Lenin și Einstein.

Lenin este mult prea tare preocupat de felul cum este guvernată Republica Sovietică Socialistă Federativă Rusă ca să accepte. Perspectiva unei lungi călătorii pe mare îi surâde lui Albert; la fel și plata. Plus că o poate lua cu el și pe Elsa. Dar apoi, primește o cu totul altă invitație. Sau, mai degrabă, o aluzie la o invitație.

Cel care i-o face e Svante Arrhenius, directorul Institutului Nobel de Chimie Fizică de la Stockholm. Laureat al Premiului Nobel pentru Chimie pe anul 1905, acesta se interesează profund și de fizică. Arrhenius a prins din zbor vestea invitației în Japonia, primită de Albert. Îi scrie acestuia: „Va fi, probabil, foarte de dorit să veniți la Stockholm în decembrie. Dar va fi cu neputință, dacă în aceeași perioadă veți fi în Japonia."

Albert este pus în fața unei alegeri dificile între cele două invitații.

Doisprezece ani au trecut de când a fost nominalizat pentru prima oară de Ostwald pentru lucrările sale pe tema relativității restrânse. Comitetul suedez de premiere s-a eschivat pentru că sentimentul general era că se cuvenea ca premiul să fie decernat „celei mai importante invenții sau descoperiri". Comitetul a simțit că avea nevoie

de mai multe probe înainte să-i atribuie distincția lui Albert. De atunci înainte, Albert a fost nominalizat cu regularitate: de Wilhelm Wien, laureat pentru Fizică el însuși, în 1911, coeditor al *Analelor de Fizică* și succesor al lui Röntgen ca profesor de Fizică la Universitatea din München. Niels Bohr l-a sprijinit. La fel și Lorentz. Pe de altă parte, Lenard a condus cruciada împotriva lui Albert, protagonistul „științei evreiești". Premiul pe anul 1920 i-a fost oferit elvețianului Charles Edouard Guillaume, conducătorul Biroului International de Măsuri și Greutăți de la Sèvres.

În anul următor, Albert a făcut obiectul a paisprezece nominalizări, inclusiv cele ale lui Planck și Arthur Eddington. A rămas valabilă, în schimb, și o teribilă opoziție – cea mai fățișă, din partea lui Allvar Gullstrand, profesor de Oftalmologie la Universitatea din Uppsala și laureat Nobel pentru Fiziologie pe anul 1911.

Gullstrand a respins concluziile lui Albert. Dar a greșit spunând că efectele relativității generale, „măsurabile cu mijloace fizice, sunt oricum atât de mici, încât se situează, în general, sub limitele erorii experimentale". În egală măsură, a venit cu interpretări greșite ale unor experimente făcute de alții.

Raportul lui Arrhenius asupra efectului fotoelectric a fost, de asemenea, unul de respingere. În consecință, decizia în legătură cu cine urma să fie laureatul Premiului Nobel pentru Fizică pe anul 1921 a fost amânată până în anul următor, când numele lui Albert a fost iarăși avansat. Lui Gullstrand i s-a cerut să-și aducă la zi raportul în privința relativității. O dată în plus, el s-a exprimat împotriva lui Albert. Unui alt membru al comitetului, Carl Wilhelm Oseen, director al Institutului Nobel pentru Fizică Teoretică de la Stockholm, i s-a cerut să reevalueze efectul fotoelectric; Oseen s-a pronunțat în favoarea lui Albert. Urma să i se decerneze lui Albert premiul reportat, cel de pe anul 1921 – dar nu pentru lucrările sale privitoare la relativitate, ci pentru explicația dată de el în 1905 efectului fotoelectric, potrivit căreia sunt emiși electroni de pe o placă metalică numai sub anumite iluminări. Așadar, lui Albert avea să-i fie decernat premiul pentru o lege, nu pentru o teorie.

Stratagema comitetului Nobel a fost aceea de a-i premia concomitent și pe Albert Einstein, și pe Niels Bohr: pe cel dintâi, cu premiul amânat din 1921, pe cel de-al doilea, cu premiul curent, pe 1922.

Arrhenius a fost suficient de grijuliu, încât să păstreze pentru sine complicatele mașinațiuni ale comitetului.

Albert reflectează la promisiunea pe care a făcut-o în 1915 că, dacă vreodată avea să-i fie decernat Premiul Nobel, banii ar fi ajuns la Mileva. Era vorba de suma de 135.000 de coroane suedeze. Ea respinsese ideea în primul moment, dar se răzgândise după aceea.

Întrebarea este, așadar: către nord și Scandinavia sau către est și Orientul îndepărtat? Orientul trage mai greu în balanță.

— Cât de mult vom fi plecați? — vrea să știe precis Elsa.

— Șase luni. Poate chiar mai mult.

În octombrie 1922, Albert și Elsa părăsesc Berlinul, înghesuiți bine în trenul de noapte, care-i duce la Marsilia, unde se îmbarcă pe vasul de poștă japonez SS *Kitano Maru*. Călătoria până la Kobe este programată să dureze mai bine de o lună.

Albert și Elsa stau pe punte și-i urmăresc atent cu privirile pe ceilalți pasageri, japonezi, mai ales pe copiii lor jucăuși.

— Mutrițele astea, se arată Albert entuziast, îmi amintesc de flori: *sakura* – floarea de cireș japonez; *momo* – de piersic; *sakurasou* – de primulă. Ce drăguți sunt! Ce drăguți!

Citește *Durată și simultaneitate în privința teoriei lui Einstein*, de Henri Bergson. Albert nu e de acord cu concepția lui Bergson, că intuiția și experiența sunt mai semnificative decât raționalismul abstract și decât știința pentru a putea înțelege realitatea, și trece la cartea lui Ernst Kretschmer, *Structura și caracterul trupului*ˆ în care acesta din urmă susține că proprietățile fizice ale feței, craniului și trupului sunt în legătură cu caracterul și cu maladia psihiatrică.

Albert îi explică Elsei ce face Kretschmer: „Își măsoară și fotografiază cu sârguință pacienții și consideră că o asemenea cercetare ține și de psihiatrie, și de antropologie”.

În intimitatea cabinei lor dintre camera motoarelor și coca vaporului, se dezbracă amândoi, se compară unul pe celălalt și stabilesc deosebirile dintre ei.

Trei tipuri corporale principale:

A. Astenic (subțire, mic, slab): asociat cu introvertirea și timiditatea, asemănător unei forme mai blânde a simptomelor negative ale schizofreniei

B. Atletic (musculos, cu oase mari): epileptic

C. Îndesat (scund, gras): prietenos, dependent de relațiile interpersonale și gregar, predispus la maladia maniaco depresivă

— Noi suntem C, zice Albert.

— Eu sunt *G*, zice Elsa.

— Cum adică, G?

— De la *Gemütlichkeit* – sociabilitate.

— Aha!

— Vino în pat, zice Elsa. Ca să-ți dovedesc.

La Port Said, vasul SS *Kitano Maru* face o scurtă escală, după care se îndreaptă către sud prin Marea Roșie, apoi prin Golful Aden și traversează Marea Arabici.

În largul coastelor Sumatrei, Albert este uimit să vadă un miraj *fata morgana*-, exaltarea lui nu e limitată decât de durerile hemoroidale și de o diaree violentă.

Din fericire, profesorul Hayari Miyake, specialist în chirurgia tractului gastro-intestinal și a sistemului nervos central, călătorește cu aceeași navă. Îi recomandă lui Albert să bea opt pahare de apă și să se plimbe timp de treizeci de minute zilnic pe punte, pentru a stimula circulația intestinală.

Din nefericire, colegii de călătorie îl bombardează cu solicitări de a se fotografia cu ei, motiv pentru care se vede nevoit să-și înceapă și încheie plimbările înainte să se crape de ziuă.

Când ajunge la Singapore, Albert află că Chaim Weizmann a contactat comunitatea evreiască dinainte, așa încât el reușește să obțină o donație de 500 de lire sterline, destinată Universității Ebraice, de la magnatul și filantropul Sir Manasseh Meyer.

Albert schițează un portret scris al lui Meyer în jurnalul său: „Cresus[35] mai este încă un bărbat zvelt, cu statura dreaptă pentru un om de optzeci de ani, și cu o puternică voință. O bărbuță ascuțită și căruntă, fața roșcovană cu trăsături groase, nasul coroiat, evreiesc, ochii deștepți, oarecum vicleni, o iarmulcă[36] mică, neagră, fruntea înaltă, arcuită. Îmi aduce aminte de Lorentz, doar că ochii sclipitori, binevoitori ai celui din urmă, sunt aici înlocuiri de unii șireți, precauți; iar mina facială reflectă mai curând ordinea schematică și lucrul, decât iubirea de omenire și solidaritatea, precum în cazul lui Lorentz."

După o escală și la Hong Kong, SS *Kitano Maru* se avântă în sus pe Yangtze[37], ajungând la Shanghai pe 13 noiembrie 1922. Un cor intonează *Deutschland über Alles*[38] pe post de bun-venit. Abia după aceea echipa oficială urcă la bord. Consulul german, Pfister, și soția lui. Fizicianul Inagaki și soția lui. În fine, consulul general suedez, Christian Bergstrom, se prezintă și-i înmânează lui Albert două plicuri.

Primul are înscrisă data poștei: „Stockholm, 10.11.1922".

Albert îl deschide și citește o telegramă. „Decernat Premiu Nobel de Fizică. Detalii suplimentare urmează curând. C. Aurivillius."

Al doilea este datat și el în mod similar: „Stockholm, den 10 November 1922". Albert citește:

> *"Așa cum v-am informat deja telegrafic, Academia Suedeză de Științe a decis, în cadrul reuniunii de ieri, că sunteți distins cu Premiul Nobel pentru Fizică pe anul 1922, ca recunoaștere a muncii dumneavoastră în domeniul fizicii teoretice și, mai ales, pentru descoperirea de către dumneavoastră a legii efectului fotoelectric, dar fără să cuprindă și teoria dumneavoastră a relativității, nici teoriile gravitației. Urmare a notificării de acceptare, pe 10 decembrie, decernarea diplomelor și a medaliilor de aur către câștigătorii*

premiului vor fi confirmate în cadrul Adunării Generale Anuale.

În numele Academiei de Științe, vă invit, așadar, să luați parte și să fiți martor la decernarea premiului, intrând în posesia lui personal.

Dacă veniti la Stockholm, cel mai bine ar fi să vă rostiți alocuțiunea în ziua următoare decernării propriu-zise a premiului.

Cu speranța că Academia va avea plăcerea să-i fiți oaspete aici, la Stockholm, vă rog să primiți expresia respectuoasei mele considerații.

Al dumneavoastră,

Chr. Aurivillius, Secretar."

— Ei? — zice Elsa.

— Interesante vești. Foarte interesante vești.

— Ce vesti interesante?

— Consulul general suedez îmi transmite felicitări.

— Felicitări pentru ce anume? Ce ai, de-arăți atât de fericit?

— O masă, un scaun, un castron de fructe și o vioară – ce altceva îi trebuie unui om ca să fie fericit?

Elsa citește și ea telegrama și scrisoarea – o podidesc lacrimile.

În seara aceea, Albert și Elsa iau cina la restaurantul *Yin Pin Xiang* împreună cu demnitari din lumea educației și cu o poteră de jurnaliști japonezi mirați.

Albert stă alături de Liu-Wang Liming. Consulul german îi spune că Liu-Wang este editoarea unei reviste bisăptămânale, *Vocea femeilor*, și o pionieră a scrisului feminin despre politică.

Chinezoaica e sensibilă la starea de spirit a lui Albert. Îi spune:

— Păreți aproape indiferent față de Premiul Nobel care vi s-a decernat.

— Cunoașteți piesa *Macbeth*?

— Bineînțeles.

— „Te stinge, lumânare de-o clipă! Ni-e viața doar o umbră călătoare, un biet actor, ce-n ceasul lui pe scenă se grozăvește și se tot frământă, și-n urmă nu mai este auzit. E o poveste spusă de-un nătâng, din vorbe alcătuită și din zbucium, și neînsemnând nimic."[39]

— Ideea că „lumea-ntreagă e o scenă"[40] vă deprimă?

— Întocmai. Oricine încearcă să se erijeze în judecător pe tărâmul Adevărului și al Cunoașterii este făcut să eșueze de hohotele de râs ale zeilor. Eu mi-am păstrat simțul umorului și nu m-am luat nici pe mine însumi, nici pe cel de lângă mine în serios. Să nu uităm ce spunea Mark Twain în carnetul său de însemnări: „Zeii nu oferă niciodată recompense pentru intelect. N-a existat niciunul, niciodată, care să se arate cât de cât interesat de așa ceva."

— Ce veți spune la ceremonie?

— Mi-aș dori să spun cam așa: „Dacă vrem să ne opunem puterilor care amenință să suprime libertatea intelectuală și individuală, trebuie să avem tot timpul clar în minte care este miza și ce-i datorăm acelei

libertăți, pe care strămoșii noștri au cucerit-o pentru noi, după lupte grele”.

— La ce puteri vă gândiți?

— La *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*[41] – partidul nazist.

Șederea la Shanghai durează puțin. Albert și Elsa se simt ușurați când se întorc la bordul vasului SS *Kitano Maru*, care traversează Marea Galbenă și trage la docul din Kobe după o săptămână.

De la Kobe, se îndreaptă spre Kyoto, stau peste noapte la hotelul *Miyako*, apoi își continuă călătoria spre Tokyo – un drum de zece ore cu trenul.

Ambasadorul german în Japonia, Wilhelm Heinrich Soif, raportează la Berlin:

> *„Călătoria profesorului Einstein prin Japonia seamănă cu o procesiune triumfală. Întreaga populație, de la cei mai înalți demnitari până la trăgătorii de ricșe, ia parte la ea în mod spontan, fără nicio pregătire sau ceremonie. La sosirea lui Einstein la Tokyo, o gloată atât de mare îl aștepta la gară, încât polițiștii au privit neputincioși, fără să poată ține sub control mulțimea care amenința să calce totul în picioare. Mii și mii de japonezi dau buzna la conferințele sale – biletul costă 3 yeni de persoană –, iar vorbele de savant ale lui Einstein se transformă în yeni care umplu buzunarele d-lui Yamamoto.”*

Două mii de oameni se îmbulzesc în cea mai mare sală de conferințe de la Universitatea Keio ca să-l asculte vorbindu-le de relativitate. Prima lui conferință este scrupulos tradusă, frază cu frază, de profesorul Yun Ishiwara. Durează patru ore.

Se organizează ceremonii ale ceaiului, prânzuri, cine, un festival al crizantemelor, recepții, vizite la temple budiste, concerte. „Toți ochii erau îndreptați spre Einstein”, spune ambasadorul german. Albert conferențiază la Sendai, la nord-est de Tokyo, pe insula Honshu; la Nikko, în munții de la nordul metropolei Tokyo; la Nagoya, în regiunea Chùbu; la Kyoto și la Fukuoka, pe țărmul nordic al insulei japoneze Kyushu. În portul Moji, le cântă la vioară copiilor la petrecerea de Crăciun organizată de YMCA[42].

A doua zi, Albert și Elsa părăsesc Japonia la bordul vasului SS *Haruna Maru*, care se îndreaptă către vest, de-a curmezișul Oceanului Indian.

Călătoria cu vaporul și, în cele din urmă, cu feribotul până la Lod, situat la sud-est de Tel Aviv, durează aproape două luni. Albert se simte fericit și relaxat. Adoră stelele de pe cerul senin de noapte. Ziua, își încheie comentariile la ideile lui Eddington pe marginea relativității în timp util, pentru a i le trimite prin poștă lui Planck, de la Port Said.

Căpitanul marchează ultima noapte pe mare găzduind un banchet, în cursul căruia o văduvă englezoaică îi dă lui Albert o liră sterlină pentru viitoarea universitate de la Ierusalim.

Palestina, 1922

Gazda lui Albert și a Elsei este Sir Herbert Samuel, primul înalt Comisar britanic pentru Palestina.

Albert este siderat de valea Iordanului, de beduini, de ruinele străvechi ale Ierihonului și de asprimea peisajului, pe care-l numește „magnific”.

Procurorul general, Norman Bentwich, și soția, Helen, organizează o serată muzicală în onoarea lui Albert. El însuși cântă niște Mozart la o vioară de împrumut.

Este făcut cetățean de onoare al Tel Aviv-ului. Se adresează publicului, zicând: „Am avut deja privilegiul de a primi cetățenia onorifică a metropolei New York, dar sunt de zece ori mai fericit să fiu cetățeanul acestui minunat oraș evreiesc”.

Își ține prima conferință la Universitatea Ebraică, deocamdată neconstruită, și vizitează Haifa, unde plantează doi palmieri la *Technion*, școala de inginerie și științe.

Oriunde merge, oamenii vor să-i strângă mâna și să-l felicite pentru câștigarea Premiului Nobel.

Albert este încântat.

Ultima etapă a călătoriei, la bordul vasului SS *Oranje*, are ca destinație portul Toulon. De la Toulon, Albert și Elsa iau trenul către Marsilia, și de acolo, către Barcelona.

Albert ține trei conferințe cu sala plină la *Institut d’Estudis Catalans* – Institutul de Studii Catalane. Soții Einstein sunt însoțiți de consulul german, Christian August Ulrich von Hassell, și de soția sa, Ilse von Tirpitz, fiica lui Alfred von Tirpitz, amiral-șef.

La Madrid, se adresează Academiei de Științe, în cursul unei sesiuni conduse de regele Alfonso XIII. Apoi, Albert și Elsa merg la Toledo, împreună cu filosoful Ortega y Gasset. Albert este profund

emoționat când vede tabloul lui El Greco, *înmormântarea contelui Orgaz*, la biserica Santo Tomé. Vizitează muzeul Prado, minunându-se în fața picturilor de Fra Angelico, Rafael, Goya, El Greco și Velazquez.

La mijlocul lui martie, se întorc la Berlin. Descoperă că o pâine costă 10 milioane de mărci, iar un kilogram de carne de vită – 76 de milioane.

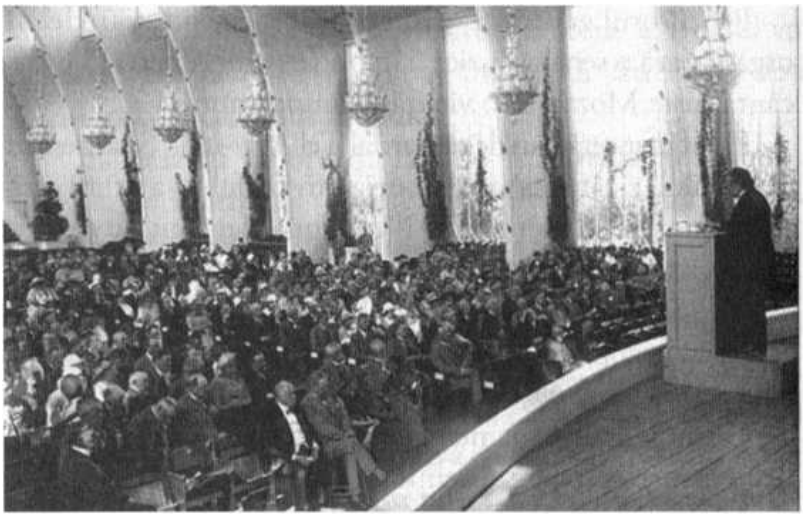

Alocuțiunea de acceptare a Premiului Nobel
Göteborg, 11 iulie 1923

Sala *Jubileum* a parcului de distracții Liseberg din Göteborg furnizează decorul improbabil pentru alocuțiunea lui Albert de acceptare a Premiului Nobel, într-o zi de iulie sufocant de toridă. Menită să fie o minune a noii arhitecturi, o bijuterie care să marcheze cea de-a 300-a aniversare a întemeierii orașului Göteborg, este o sală cu pereții aproape în întregime din sticlă. Peste 900 de oameni au venit să-l asculte pe Albert. Numeroși membri ai publicului se plâng de faptul că se lipesc de scaunele proaspăt lăcuite. Alocuțiunea trebuie să dureze o oră. Regele Gustav al Suediei, transpirat și el, stă în față, pe un fotoliu-tron, pe culoarul central.

Publicul face liniște. Albert zice:

— Vreau să vorbesc despre teoria relativității. Titlul este: „Idei și probleme fundamentale ale teoriei relativității”.

Are așa o voce dulce Albertli când vorbeste. Mie-mi vorbește. Nu contează c-am auzit de atâtea ori ce spune el și n-am priceput nici măcar o dată nicio iotă.

E-atât de cald aici. Am transpirat. Sunt leoarcă la subțiori.

Din fericire, bărbații de lângă Elsa îl ascultă pe Albert cu atenția concentrată, așa încât poate scotoci neobservată prin poșetă după sticluțele cu parfumuri de plante: *Aventure*, cu nuanțele sale de cedru, ambră și boabe roz de piper; *Linde Berlin*, care-i readuce în minte celebrii tei înmiresmați de la Berlin; și *Violet*, o variantă a unui parfum

creat pentru Marlene Dietrich.

Albert este în elementul său. Zice:

— Teoria restrânsă a relativității este o adaptare a principiilor fizice ale electrodinamicii lui Maxwell și Lorentz. Din fizica precedentă, reține premisa că geometria euclidiană este valabilă pentru legile care guvernează poziția corpurilor rigide, cadrul inerțial și legea inerției.

Elsa toarnă din abundență parfum pe o batistă de mătase, pe care și-o aplică pe față.

Și când te gândești c-ar putea cineva să deschidă o fereastră.

Un bărbat din spatele ei începe să tușească. Evident, un fumător învederat, care și scuipă flegmă. Elsa îl aude horcăind.

Albert ignoră accesul de tuse. Zice:

— Teoria relativității restrânse a condus la progrese apreciabile. A reconciliat mecanica și electrodinamica. A redus numărul ipotezelor independente din punct de vedere logic, privitoare la cea din urmă.

Elsa își strecoară sub limbă o picătură de sirop de tuse *Luden*.

Se întreabă dacă este cineva în public la fel ca ea, care să nu aibă habar de ce spune Albertli. Cu cât el devine mai de neînțeles, cu atât arborează ea o privire din ce în ce mai concentrată. Nu-i vorba, că pe Albertli nu-l păcălește; pe ceilalți din public, în schimb, cu prisosință.

Incredibil, își vor spune… incredibil. Uite că doamna Einstein înțelege. O femeie sclipitoare.

— A consolidat necesitatea unei clarificări a conceptelor fundamentale în termeni epistemologici. A unit impulsul și principiul energiei și a demonstrat natura similară a masei și energiei.

După cam o jumătate de oră, combinația de zăduf și lipsă de aer curat îi provoacă somnolență.

Elsei i se pare că pleoapele ei sunt mai grele. Îi cade capul în față și se îndreaptă de spate cu o zvâcnitură.

— Dacă se va întâmpla, într-o bună zi, ca forma ecuațiilor generale, prin soluționarea problemei cuantice, să sufere o schimbare, oricât de profundă, chiar dacă se vor schimba cu totul parametrii prin care astăzi ne reprezentăm procesul elementar…

Hai, că nu mai are mult. Elsa stă cât poate ea de dreaptă.

— … principiul relativității nu va fi abandonat, iar legile derivate din el anterior își vor păstra măcar semnificația, ca legi de limitare.

Asta-i tot.

Albert primește aplauze furtunoase. Eisa este cuprinsă de euforie.

Ovațiile durează și durează.

Albert zâmbește și se înclină.

Elsa îl privește cu aerul că-l adoră. Albert al ei arată mult mai tânăr decât anii pe care-i are – patruzeci și patru.

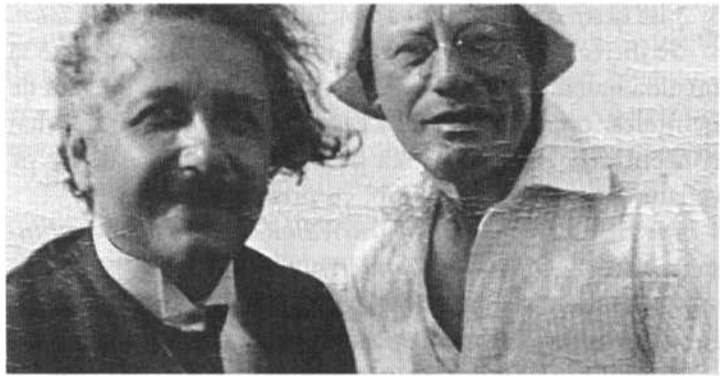

Albert Einstein și Moritz Katzenstein

Când Albert se întoarce la Berlin, viitorul Germaniei îl deprimă.

Îi mărturisește unui prieten pe care l-a cunoscut în timpul războiului, Moritz Katzenstein, directorul Secției de Chirurgie de la Spitalul Municipal din cartierul berlinez Friedrichshain. În 1900, Katzenstein a reușit să coasă la loc meniscul rupt al unei fetițe de șase ani. Era pentru prima oară când o asemenea operație se făcea în Germania.

Albert, pe care-l cam supără inima, se bucură de consultațiile pe care i le acordă Katzenstein; cei doi navighează împreună.

Albert și Elsa îl au musafir pe Katzenstein în mod regulat; lui Albert îi plac foarte mult orele petrecute pe iahtul lui Katzenstein, pe lacul *Wannsee*.

— Din câte am aflat, îi spune Albert lui Katzenstein, Comisarul *Reich*-lui pentru Supravegherea Ordinii Publice a dat ordin să fiu supravegheat, în calitatea mea de membru al Ligii pentru Drepturile Omului din Germania. Sunt un adversar politic și un inamic al Statului.

— Ai de gând să pleci, Albert?

— În particular îți spun – mi-a trecut prin minte. Uită-te la fapte. Naziștii pretind că aproape zece mii dintre bătăușii lor au fost răniți după încăierările cu adversarii. Comuniștii raportează și ei șaptezeci și cinci numai în primele șase luni din acest an. Gândește-te la mitingul de la Bremen al lui Hermann Göring. S-au folosit bastoane de cauciuc, boxuri de alamă, bâte, centuri cu catarame groase, geamuri, sticle. Picioare de scaun pe post de măciuci. Sânge peste tot. Göring stătea proțăpit pe scenă, cu pumnii înfipți în șolduri, și rânjea.

Se oprește, ca să admire o goeletă *Abeking* & *Rasmussen Windfall*. Unul dintre membrii echipajului, care și-a îndreptat binoclul chiar către el, face atente două fete aflate pe punte, iar ele fac de zor cu mâna și strigă:

— Urrraaa!, pentru profesorul Einstein.

Albert le întoarce semnul cu mâna.

Fetele îi trimit bezele.

Încep să i se prelingă lacrimi pe obraji lui Albert, care zice:

— Uneori, plătești cel mai mult pentru lucrurile pe care le primești pe gratis.

— Ai făcut lucruri măreațe pentru Germania, răspunde Katzenstein.

— Tot ce-am făcut a fost să sporesc prestigiul Germaniei, și niciodată nu mi-am îngăduit să fiu alienat de atacurile sistematice împotriva mea din presa de dreapta, mai ales de cele din ultimii ani, când nu s-a obosit nimeni să-mi ia apărarea. În schimb, acum, războiul împotriva evreilor mei fără apărare mă obligă să uzez, în apărarea lor, de orice brumă de credibilitate pe care o mai am încă în ochii lumii.

— Nu s-a mers încă până acolo, Albert.

— Se va merge, Moritz, ai să vezi – și vocea îi tremură când repetă: Se va merge.

Ziarul *The Times* de la Londra îi cere lui Albert să scrie un articol pe tema descoperirilor sale, iar el acceptă imediat.

Tonul răspunsului său îi maschează chinul sufletesc.

Domnule,

Cu bucurie accept solicitarea colegului dumneavoastră de a scrie ceva pe tema relativității pentru ziarul The Times. După ruptura lamentabilă a vechiului raport activ dintre oameni și cunoaștere, salut acest prilej de a-mi exprima sentimentele de bucurie și gratitudine față de astronomii și fizicienii din Anglia. Este cu asupra de măsură în ton cu marile și minunatele tradiții ale muncii științifice din țara dumneavoastră faptul că oameni de știință eminenți și-au consacrat o mare parte din timp și din eforturi, iar instituțiile dumneavoastră științifice nu au făcut deloc economie de mijloace pentru a testa implicațiile unei teorii formulate și publicate în timpul războiului în țara dușmanilor dumneavoastră.

Câteva dintre afirmațiile din ziarul dumneavoastră, cu privire la viața și persoana mea, își au originile în imaginația vivace a celui care le-a scris. Iată o nouă aplicație a principiului relativității, întru delectarea cititorului; astăzi, în Germania, se spune despre mine că sunt un „savant german”, iar în Anglia, că sunt un „evreu elvețian”. Presupunând că soarta îmi rezervă să ajung să fiu reprezentat cândva ca o bête noire[43], normal ar fi, dimpotrivă, să devin un „evreu elvețian” pentru germani și un „savant german” pentru englezi.

Al dumneavoastră, sincer,

Albert Einstein

Pe măsură ce faima lui Albert crește, și opoziția rivalilor săi de la Berlin se întețește. Antagonismul este ațâțat de laudele venite din alte sectoare. Arthur Eddington, conducătorul expediției britanice din 1919 pentru observarea eclipsei solare de pe insula Principe din largul coastelor Africii, confirmă predicția lui Albert, bazată pe propria teorie a relativității generale: câmpul gravitațional solar curbează

lumina. Eddington îl numește pe Albert „Newton al vremii sale”.

Prețuirea publică începe să semene cu adulația. Albert și Elsa parcă exultă în ea. Și ce este el? Un evreu, un democrat, un pacifist – o figură inacceptabilă pentru elementele reacționare ale Republicii de la Weimar, care se coalizează și-l atacă. Paul Weyland, un antisemit, dă startul denunțării și al distrugerii programate a reputației lui Albert.

Totul începe cu un articol provocator, publicat de Weyland în *Tägliche Rundschau – Revista zilnică* –, un cotidian berlinez: „*Herr* Albertus Magnus a fost readus la viață. După ce le-a furat altora lucrările, a matematizat fizica într-o asemenea măsură, încât colegii săi fizicieni au rămas fără grai. Relativitatea e propagandă, o înșelătorie și o fantezie.” Weyland mai publică un articol în gazeta de dreapta *Deutsche Zeitung-Ziarul german* – împotriva poziției Partidului Național German al Poporului asupra „chestiunii evreiești”: prea blândă pe gustul său – așa spune. Respinge raportul expediției britanice pentru observarea eclipsei, publicat în *Die Naturwissenschaften – Științele naturii*. Ia în derâdere comparațiile cu Copernic, Kepler și Newton din *Berliner Tageblatt* și *Berliner Illustrierte Zeitung – Ziarul ilustrat berlinez*. Albert însuși e de vină pentru ele.

Își continuă atacul în fața a 1.600 de oameni din auditoriul mare al Sălii Filarmonicii din Berlin: „Niciodată, practic, în domeniul științei, un sistem științific nu a fost edificat cu o asemenea etalare de propagandă ca principiul relativității generale, care, la o cercetare mai atentă, se dovedește a fi cu desăvârșire lipsit de dovezi”.

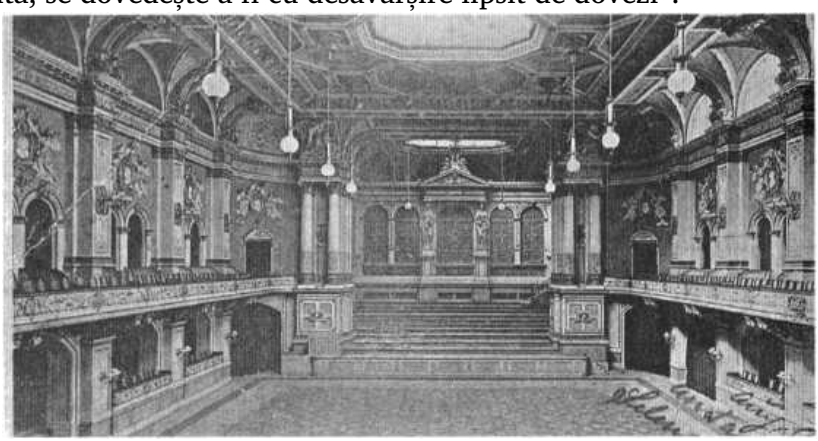

Sala Filarmonicii berlineze

Se distribuie broșuri antisemite și se pun în vânzare insigne reprezentând zvastica, pentru a fi prinse la rever.

Albert asistă la conferința respectivă. Stă lângă Elsa, care-l ține de mână. Tulburată profund, ascultă cu lacrimi în ochi.

Cu cealaltă mână, Albert bate darabana pe genunchi, pe ritmul unei melodii – cele *Douăsprezece variațiuni* ale lui Mozart pe tema din *Ah, vous dirai-je, Maman*, opus 265, „Licări, licări, tu, steluță”.

Rămân să asculte și conferința lui Ernst Gehrcke.

În opinia lui Gehrcke, „relativitatea este o hipnoză științifică de masă: contradictorie, solipsistă și neconfirmată de observații”.

„*Licări, licări, tu, steluță.*”

Albert și Elsa nu au niciun dubiu: atacurile au la bază antisemitismul. Noua Republică de la Weimar dă în clocot de atâta violență și ură ținute în frâu.

Albert se înfurie auzind zvonurile c-ar avea de gând să plece din Germania.

Scrisori de susținere încep să se reverse peste el din partea unor evrei, pastori, profesori și studenți.

De la Leiden, Paul Ehrenfest îi scrie lui Albert că, dacă s-ar întâmpla cumva să-și dorească să plece din Germania, se pot face aranjamentele necesare pentru a-i găsi un post de profesor în Țările de Jos.

Ziarele din Berlin publică scrisori de sprijin pentru el din partea lui Von Laue, Heinrich Rubens și Walther Nernst. Max Planck și Fritz Haber îl imploră să nu părăsească Berlinul. Albert îi înfruntă pe toți fățiș, publicând o declarație în cotidianul de largă circulație *Berliner Tageblatt*.

Albert consideră că toată campania împotriva relativității lui s-a cam destrămat și remarcă, pe ton de glumă, că nu are de gând să „fure startul”, cum s-a exprimat Sommerfeld: „Adversarii mei au avut splendida idee să-i atace pe dragii mei prieteni pe domeniile lor. Vă puteți imagina cât de tare am râs când am citit asta…! Am început să văd partea comică a întregii afaceri cu mult timp în urmă, și n-o mai iau în serios câtuși de puțin.”

Elsei, în schimb, Albert îi mărturisește că se simte lezat.

Societatea Oamenilor de Știință și a Fizicienilor Germani la Bad Nauheim, în 1920

— De ce ne urăște Lenard? — întreabă Elsa.

— Pentru că este antisemit. Și fierbe pe dinăuntru. Și e blocat în

proiect. Și-și dă importanță. Ca om de știință, e de duzină.

— Deși are un Premiu Nobel.

— Care nu garantează nimic. Eu întruchipez tot ce el detestă. Iar englezii mă felicită. Pentru Lenard, sunt un escroc evreu. Pentru că sunt evreu, sunt un escroc. Asta-i teoria lui. Și nu e singurul care o susține. Pretinde că toate disputele din domeniul fizicii cad în responsabilitatea evreilor. Crede că totul are o esență spirituală. Ca în *Naturphilosophie* – filosofia naturii – de Goethe și de Schelling. Numai arienii pricep că este dorința arzătoare a omului nordic să investigheze o ipotetică interconectare din natură, care stă la baza stiintei naturale.

Elsa încuviințează din cap cu înțelepciune.

— Materialismul infectează comunismul și spiritul evreiesc, dușmanii măreției germane. Totu-i numai misticism și pseudoștiință.

— Ai dreptate, Albert.

— O mediocritate – asta e.

— Te urăște, fiindcă tu ești un mare spirit.

— Marile spirite s-au confruntat mereu cu opoziția înverșunată a mediocrităților.

În orașul-stațiune Bad Nauheim, la Baia Publică nr. 8, un public de 600 de persoane se strânge la ora 8.15 seara. Sistemul de acces este unul complex. O singură ușă îngustă este lăsată deschisă. Oficialitățile Uniunii Matematicienilor Germani și ale Societății Germane de Fizică îi verifică pe cei care vor să asiste. La ora 9 seara, toată lumea este lăsată să între. Publicul se înghesuie să apuce scaunele; alții rămân în picioare, de-a lungul pereților, și umplu galeria.

Mai întâi, vorbește Hermann Weyl, apoi Gustav Mie, Max von Laue și Leonhard Grebe; în cele din urmă, lucrările se deschid pentru o dezbatere generală de cincisprezece minute.

Albert este întrerupt de interpelatori. Președintele de adunare, Max Planck, reușește cu greu să mențină ordinea. Dezbaterea este confuză și nu se aude nimic.

Elsa suferă din plin.

După ce se sfârșesc lucrările, fizicianul austriac Félix Ehrenhaft și soția sa îi însoțesc pe Albert și Elsa la o plimbare de reconfortate prin parc, apoi la cină – departe însă de colegii fizicieni.

Albert le spune soților Ehrenhaft și Elsei:

— „Distrugerea, și sângele, și groaza atâta vor părea obișnuite, că mamele-or zâmbi văzându-și pruncii crunt sfâșiați în gheare de războinici.” Violența sporește întruna, iar antisemiții strigă: „Fără-ndurare!” și slobod „copoii războiului” din lanțuri.[44]

Albert și Elsa pleacă iarăși în străinătate. În Argentina, Brazilia și

Uruguay de astă-dată.

Se îmbarcă la Hamburg, pe transatlanticul *Cap Polonio*. Albert se bucură de compania filosofului Carl Jesinghaus și-i cade cu tronc feministei Else Jerusalem[45], autoarea unui studiu de mare succes pe tema prostituției de la Viena, intitulat *Scarabeul sfânt*. Îi dă acesteia o fotografie a lui însuși, cu dedicația:

Pentru Femeia-Panteră,
Ce iute a fugit și s-ascuns,
În aspră jungla de nepătruns,
Această poză efemeră.

La Buenos Aires, Montevideo și Rio de Janeiro, Albert și Elsa întâlnesc o procesiune interminabilă de oficialități guvernamentale, universitari și notabilități – evrei și germani deopotrivă.

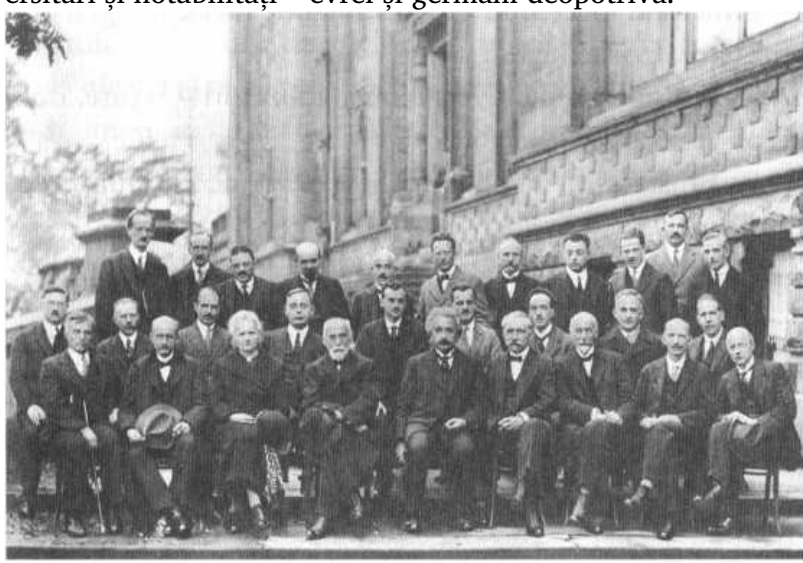

A 5-a Conferință Solvay, octombrie 1927

În octombrie 1927, Albert li se alătură celor mai distinși fizicieni ai lumii în cadrul celei de-a 5-a Conferințe Solvay, stând la hotelul *Britannique* din Bruxelles. Șaptesprezece dintre cei douăzeci și nouă prezenți ori sunt deja, ori sunt pe cale să devină laureați Nobel.

Albert, Lorentz și Max Planck sunt sceptici în privința stării actuale a fizicii cuantice. Albert, care acum are patruzeci și opt de ani, se confruntă cu adversari mult mai tineri, ca Louis de Broglie, Paul Dirac, Werner Heisenberg și Wolfgang Pauli, precum și cu vechiul său prieten și rival, Niels Bohr.

Bohr avansează opinia că nu are niciun rost să se vorbească de realitate.

Albert vorbește puțin pe durata lucrărilor. Preferând să discute la modul informai despre chestiunile ridicate, zice:

— Nu se poate construi o teorie dintr-o mulțime de „poate că”. Este profund greșit, chiar dacă, din punct de vedere empiric și logic, e

corect.

Principiul incertitudinii, formulat de Heisenberg, îl dezamăgește. Comentează:

— Dumnezeu și universul nu joacă zaruri – la care, Bohr îl contrează:

— Einstein, fii amabil și nu-i mai spune lui Dumnezeu ce să facă.

Albert le ține partea realiștilor în materie de știință, care caută reguli stricte pentru metodele științifice, împotriva lui Bohr și celorlalți instrumentaliști, care vor niște reguli flexibile, bazate pe rezultate. Aceștia susțin că adevărul unei idei este dat de faptul că reușește sau nu să ajungă la soluția activă a unei probleme, iar valoarea unei idei este dată de funcția ei în experiența umană.

— Eu cred că restricția impusă legilor statistice va fi una tranzitorie, îi spune Bohr lui Planck.

Deocamdată, lucrurile au ajuns într-o fundătură.

Ca să fie și mai rele, Albert află că Lorentz a murit, în Olanda.

Asistă la înmormântarea de la Haarlem și la slujba comemorativă de la Universitatea din Leiden unde spune:

> *"Ca reprezentant al lumii academice vorbitoare de limbă germană și, mai ales, al Academiei de Științe a Prusiei, dar, mai presus de toate, ca elev și admirator plin de afecțiune, mă aflu aici, la mormântul celui mai mare și mai nobil dintre toți oamenii vremurilor noastre. Geniul său a fost făclia care a luminat drumul de la învățăturile lui Clerk Maxwell până la realizările fizicii contemporane, la esența cărora el a contribuit cu materiale și metode valoroase.*
>
> *Viața i-a fost ordonată, precum o lucrare de artă, până la cele mai mici detalii. Amabilitatea și mărinimia sa inepuizabile, simțul dreptății de care dădea dovadă, coroborate cu o înțelegere intuitivă a oamenilor și a lucrurilor, făceau din el un conducător în orice sferă în care pătrundea. Era urmat cu bucurie de oricine, pentru că toți erau conștienți că niciodată nu-și propunea să domine, ci întotdeauna, pur și simplu, să fie de folos. Munca și exemplul său vor dăinui, ca o inspirație și un ghid pentru viitoarele generații."*

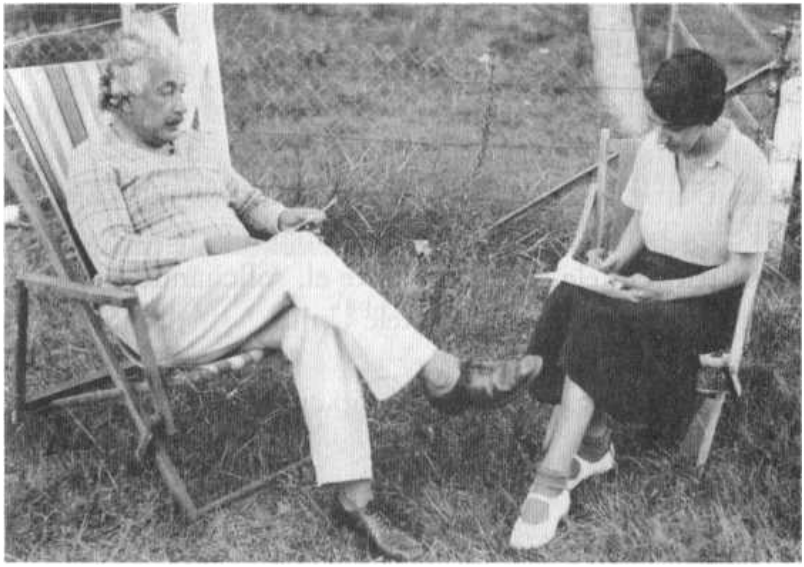

Helen

Elsa vine cu ideea ca rolul de secretară a lui Albert să fie preluat de Helen Dukas. Ea are treizeci și doi de ani, Albert – patruzeci și nouă. Eisa e prietenă cu sora Hélènei, Rosa Dukas, conducătoarea Organizației Orfanilor Evrei, a cărei președintă de onoare este chiar Elsa.

Albert o primește pe Helen în casa de pe *Haberlandstrasse*, numărul 5. O place de îndată.

În august 1930, Albert inaugurează al 7-lea Spectacol Radio German de la Berlin, la care spune:

> *„Gândiți-vă plini de recunoștință la toți acei necunoscuți, inginerii care au simplificat instrumentele de comunicare prin radio și producția lor în așa fel, încât să le fie accesibile tuturor. Și să le fie rușine tuturor celor care se folosesc de minunile științei și ale ingineriei fără să se gândească, fără să priceapă despre ele mai mult decât pricepe vaca din botanica plantelor pe care le molfăie cu poftă.”*

Vârtelnița călătoriilor se răsucește mai departe.

Albert o ia din loc iar, de astă-dată din portul Anvers către America, îmbarcându-se pe vasul SS *Belgenland* cu Elsa și Helen Dukas, în compania matematicianului Walther Mayer.

Pe tot parcursul voiajului transatlantic, plin de turbulențe, telegramele se revarsă peste el, solicitându-i diverse interviuri și conferințe în Statele Unite.

La New York, stau de vorbă toți cu Toscanini și-l urmăresc în postura de dirijor al *Pastoralei* lui Beethoven.

Rectorul Universității Columbia, Nicholas Butler, îl numește pe

Albert „monarhul minții, venit în vizită”.

La Marele Canion

Indieni hopi

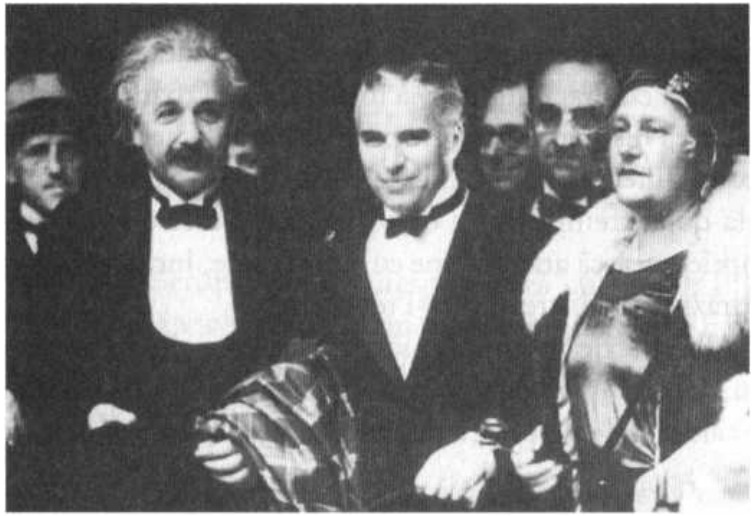

Cu Charlie Chaplin

La Los Angeles, îl întâlnesc pe Charlie Chaplin, care-i poftește la cină, împreună cu Paulette Goddard, William Randolph Hearst și Marion Davies, apoi ca invitați ai lui, speciali, la premiera filmului *Luminile orașului*[46].

— Ceea ce admir în legătură cu arta dumneavoastră este universalitatea de care dă dovadă, îi spune Albert lui Chaplin. Deși nu spuneți nicio vorbă, totuși lumea întreagă vă înțelege.

— E adevărat, îi răspunde Chaplin. Dar faima dumneavoastră e și mai mare. Lumea vă admiră, deși nimeni nu vă înțelege.

În fața Cinematografului de la Los Angeles, mii de oameni țipă și zbiară sub razele proiectoarelor care mătură cerul.

— Ce înseamnă toate astea? — vrea să știe Albert de la Chaplin.

— Nimic, zice acesta. Nimic.

Will Rogers, actor, comic și autor de rubrică la gazetă, relatează: "Radiourile, mesele de la recepții, revistele săptămânale nu vor mai fi niciodată aceleași. A venit aici să se odihnească și să stea retras. A mâncat cu toată lumea, a stat de vorbă cu toată lumea, s-a fotografiat cu toată lumea care mai avea niște film în aparat, a luat parte la fiecare prânz, la fiecare dineu, la fiecare premieră de film, la fiecare căsătorie și la două treimi dintre divorțuri. Cert este c-a știut să se împrietenească atât de bine cu toți și toate, încât nimeni n-a îndrăznit să-l întrebe care-i teoria lui."

Albert scrie în jurnalul său: „Astăzi am decis, în principiu, să renunț la postul pe care-l am la Berlin. Și astfel, sunt pe cale să devin o pasăre migratoare pentru tot restul vieții."

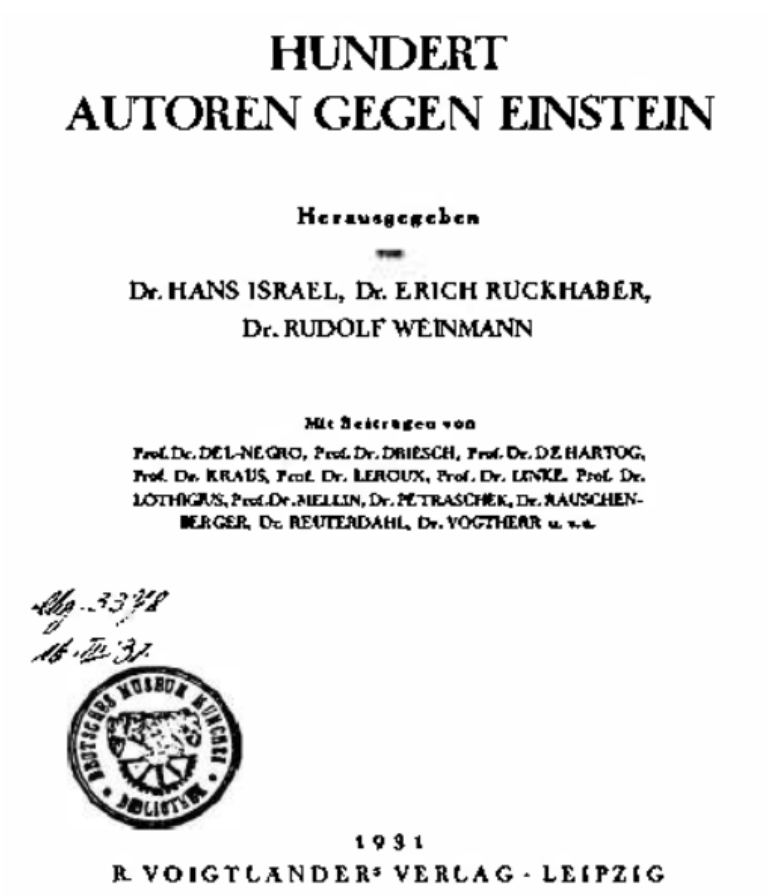
HUNDERT
AUTOREN GEGEN EINSTEIN

Herausgegeben

von

Dr. HANS ISRAEL, Dr. ERICH RUCKHABER,
Dr. RUDOLF WEINMANN

Mit Beiträgen von

Prof. Dr. DEL-NEGRO, Prof. Dr. DRIESCH, Prof. Dr. DE HARTOG,
Prof. Dr. KRAUS, Prof. Dr. LEROUX, Prof. Dr. LINKE, Prof. Dr.
LOTHGRUS, Prof. Dr. MELLIN, Dr. PETRASCHEK, Dr. RAUSCHEN-
BERGER, Dr. REUTERDAHL, Dr. VOGTHERR u. v. a.

1931

R. VOIGTLÄNDER'S VERLAG · LEIPZIG

“ O sută de autori împotriva lui Einstein

Întors la Berlin, Albert corespondează cu Freud. Îl întreabă: “Există vreo metodă prin care omenirea poate fi scutită de calamitatea care e războiul?”

Freud îi răspunde:

“Cât va trebui să mai așteptăm, până când restul oamenilor să devină pacifiști? Imposibil de spus; și totuși, poate că speranța noastră că acești doi factori – înclinația omului spre cultură și o groază bine întemeiată în legătură cu forma pe care o vor lua viitoarele războaie – vor avea darul de a pune capăt războiului în viitorul apropiat nu este întru totul o himeră. Dar pe ce căi sau cu ce ocolișuri vom ajunge acolo, nu avem de unde știi. Deocamdată, putem să ne bazăm pe credința că indiferent ce ține de dezvoltarea culturală lucrează în paralel și împotriva războiului.

Cu cele mai bune gânduri și cu sincerele mele regrete, în cazul în care acest mic expozeu vă va dezamăgi.

Al dumneavoastră,

Sigmund Freud.”

Atmosfera politică îi provoacă o maximă agitație lui Albert. Capătă

o păsuire vremelnică, prin aceea că merge să conferențieze la Oxford, unde se simte sufocat de formalismul cancelariei superioare de la colegiul Christ Church.

Abraham Flexner, fondatorul Institutului de Studii Avansate de la Princeton, vine să-l viziteze la Christ Church. Se plimbă împreună peste pajiștile netede, zise Tom Quad[47]. Flexner îi propune lui Albert să vină la Princeton în ce condiții dorește. Albert îi răspunde că va medita la generoasa lui propunere.

Se gândește: poate că marșul triumfător al lui Hitler și al naziștilor va fi oprit. Anul acesta. Sau anul viitor. Sau cândva.

Caputh

Albert se străduiește să-și mențină viața în ordine și să creeze o anumită senzație de permanență.

Drept care, își construiește o casă nou-nouță, mai cu seamă din lemn de pin din Oregon și din brad originar din Galicia, la Caputh, un sat liniștit și visător din municipalitatea Schwielowsee, regiunea Potsdam-Mittelmark, landul Brandenburg.

El și Elsa își împart timpul între casa de pe *Haberlandstrasse* numărul 5 și cea de la Caputh, cu menajera lor, Herta Schiefeibein. Helen Dukas și Walther Mayer li se alătură. Albert chiar începe să se gândească la cum ar fi să locuiască permanent acolo. Liniștea – și lipsa telefonului – parcă-l atrage mai tare decât interminabilele reuniuni ale Academiei de Științe a Prusiei. Se joacă întruna cu Purzel, câinele său. Max Born îi vizitează, la fel și Ehrenfest, pictorița Käthe Koliwitz, scriitorul Arnold Zweig, Sommerfeld, Weizmann – și Rabindranath Tagore.

Albert amplifică ritmul și forța luărilor sale de cuvânt publice.

La Școala Muncitorilor Marxiști, ține o conferință pe tema: „Ce trebuie să știe muncitorul despre teoria relativității”. Zice: „îl respect pe Lenin ca fiind omul care a făcut tot ce-i stătea în putere pentru a instaura dreptatea socială, plătind el însuși un preț mare. Nu cred că metoda lui a fost una potrivită. Dar un lucru e cert: oamenii ca Lenin sunt cei care păzesc și repun în funcțiune conștiința umanității.”

În cele din urmă, Flexner vine în vizită la Caputh. El și Albert stau de vorbă toată ziua și la cină, după care Albert îșI însoțește musafirul până la stația de unde urmează să se urce în autobuzul de Berlin. Îi explică: dacă ar fi vorba ca el și Elsa să plece în America, și-ar dori să vină și Mayer. Înțelegerea este ca și făcută.

În decembrie 1932, înainte să plece către Pasadena, îi scrie vechiului său prieten, Maurice Solovine, cerând să-i fie trimise de la Paris la Caputh exemplare ale lucrărilor sale.

Albert primește un mesaj hotărâtor din partea unui membru la parlamentului, generalul Johannes Friedrich von Seeckt, zis și Sfinxul. Nu știe cine i-a spus generalului să ia legătura cu el. Von Seeckt îi transmite: „Viața dumneavoastră nu mai este în siguranță aici”

Elsei, Albert îi spune:

— Uită-te în jur. Sunt locuri pe care n-ai să le mai vezi niciodată.

Având treizeci de bagaje, nici mai mult, nici mai puțin, se îmbarcă amândoi pe vasul SS *Oakland*, la Bremerhaven, cu destinația California. În față, îi așteaptă un viitor nesigur.

La Pasadena

În grădinile Athenaeum-ului

La Pasadena, climatul este unul opus, în toate sensurile termenului. Albert se plimbă prin grădinile clubului social privat, denumit *Athenaeum*, al Institutului de Tehnologie din California. Stă de vorbă cu Evelyn Seeley, de la ziarul *New York* World *Telegram*, căreia îi spune: „Atâta timp cât voi avea de ales în această chestiune, voi trăi numai într-o țară în care vor fi prevalente libertățile civile, toleranța și egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii".

Cutremurul de la Los Angeles, din ziua de 10 martie 1933

Nici nu pleacă bine Seeley, că un cutremur lovește metropola Los Angeles, omorând 116 persoane. Albert abia dacă observă. Mergând prin campus, începe să simtă cum i se scutură pământul sub picioare, așa încât se pune și el pe dansat.

La 30 ianuarie 1933, Hitler devine Cancelar al Germaniei. Naziștii se adună în fața casei de pe *Haberlandstrasse* și a biroului său din Academia de Științe, zbierând insulte și condamnând „știința evreiască". Ura lor se îndreaptă împotriva lui Albert.

La Caputh, un brutar li se plânge clienților de „casa evreiască" a lui Albert.

Al Treilea *Reich* le interzice comuniștilor și evreilor accesul în universități. Niciunul nu are voie să practice legea, nici să lucreze ca

funcționar public.

Naziștii dau iama în casa de la Caputh, prăduiesc vinoteca, măscăresc pereții cu excremente și împrăștie mobilierul și albiturile prin toată grădina.

La Berlin, dau buzna și fac prăpăd în apartamentul de pe *Haberlandstrasse*. Margot este îngrozită. Reușește să-i dea veștile soțului ei, Dimitri Marianoff, care-i spune să ia hârtiile lui Albert și să i le ducă ambasadorului francez, François Poncet – care le-a transmis avertismente repetate în privința intențiilor lui Hitler –, după care să plece ea însăși, cât mai urgent, la Paris. Margot procedează imediat exact așa. Ilse și soțul ei, Rudolf Kayser, izbutesc să ajungă la Amsterdam.

Pentru Albert, este momentul să se întoarcă în Europa, deși nu la Berlin.

În drum – și în ziua în care împlinește cincizeci și patru de ani –, se oprește la Chicago, unde participă la un miting al Consiliului pentru Pace al Tineretului. Vorbitorii proclamă: cauza pacifismului trebuie să meargă mai departe, în ciuda faptelor care au loc în Germania. Unii pleacă de acolo cu impresia că Albert este în deplin acord cu ei.

La un prânz prilejuit de o aniversare, în aceeași zi, vorbește despre necesitatea unor instituții la nivel internațional, pentru menținerea păcii. Nu menționează rezistența împotriva războiului.

Apoi, la o recepție organizată la New York pentru lansarea unei antologii din scrierile sale pe tema pacifismului, intitulată *Lupta împotriva războiului*, se referă doar în trecere la evenimentele aflate în plină desfășurare în Germania.

Chiar înaintea îmbarcării lui Albert cu destinația Anvers, consulul german la New York, Paul Schwartz, îl avertizează că nu trebuie să pună piciorul în Germania: „Dacă sunteți prins acolo, veți fi târât de păr pe străzi”.

După ce se înființează, în anul următor, Institutul de Studii Avansate, Albert plănuiește să meargă în vizită la Princeton, câte patru sau cinci luni în fiecare an. În ziua dinaintea îmbarcării, el și Elsa fac o primă vizită la Princeton, în căutarea unei case.

La bordul vasului SS *Belgenland*, pe care călătorește împreună cu Elsa, Helen Dukas și Walther Mayer, Albert află, cu inima sfâșiată, că naziștii i-au făcut razii în apartamentul de pe *Haberlandstrasse* și în casa de la Caputh și, dacă tot se porniseră, i-au confiscat și ambarcațiunea, zisă *Tümmler* – „Marsuinul”.

Elsei și Hélènei, Albert le spune:

— Universitățile, care se bat cu pumnii în piept pentru libertatea lor intelectuală, m-au dezamăgit. Mă uit acum la presa germană, care

se mândrește cu libertatea presei, și mă dezamăgește și ea. Singure bisericile mai stau în picioare, izolate, iar ceea ce odată nu apreciam deloc mi-a câștigat respectul.

Adresează o scrisoare Academiei de Științe a Prusiei, prin care își înaintează demisia: „Dependența de guvernul prusac este un lucru pe care-l găsesc intolerabil, în circumstanțele prezente".

După zece zile, vaporul acostează la Anvers.

O mașină îl duce la consulatul german de la Bruxelles, aflat la o distanță de 45 de kilometri. Acolo, își predă pașaportul și, pentru a doua oară în viață, renunță la cetățenia germană. Este singura modalitate prin care își asigură o ruptură onorabilă a relațiilor cu Academia.

Alarmat de brutalitatea diatribelor antisemite formulate la adresa lui Albert în presa nazistă, Planck încearcă totuși să evite audierile disciplinare, pe care le dorește guvernarea: „Demararea procedurilor de excludere formală împotriva lui Einstein îmi produce conflicte dintre cele mai grave la nivelul conștiinței", îi scrie acesta secretarului Academiei. „Deși mă desparte un golf adânc de el în chestiunile politice, sunt absolut convins, pe de altă parte, că numele lui Einstein va fi celebrat, în istoria secolelor ce vor veni, ca fiind una dintre cele mai sclipitoare stele care a luminat vreodată în Academie."

Naziștii sunt furioși pe faptul că Albert a reușit să le-o ia înainte renunțând public atât la cetățenie, cât și la calitatea de membru al Academiei. Drept care, un secretar nazist al Academiei publică o declarație de presă, în care denunță, numindu-l pe Albert, „participarea la comiterea de atrocități și activitățile sale de agitator în alte țări. Academia, prin urmare, nu are niciun motiv să regrete această retragere a lui Einstein."

Albert replică: „Pe această cale, declar că nu am participat niciodată la comiterea vreunei atrocități. Am descris actuala stare de lucruri din Germania, ca fiind una de rătăcire psihică a maselor."

Adevărat.

Lenard se înfurie: „Cel mai important exemplu al influenței periculoase a cercurilor evreiești asupra studiului naturii a fost oferit de *Herr* Einstein".

Guvernul introduce o reglementare, potrivit căreia niciun evreu nu poate să dețină o poziție oficială de niciun fel, rezultatul fiind acela că paisprezece laureați Nobel și douăzeci și șase de profesori de fizică teoretică părăsesc în mare grabă Germania.

Hitler turbează: „Dacă destituirea oamenilor de știință evrei înseamnă anihilarea științei germane contemporane, atunci ne vom descurca și fără știință timp de câțiva ani".

"Pentru mine – zice Albert –, cel mai frumos lucru este să fiu în

contact cu câțiva evrei minunați. Mai multe milenii de trecut civilizat înseamnă ceva, la urma urmelor.”

Villa Savoyarde, Le Coq-sur-Mer

Aproape 40.000 de studenți și bețivi de la berării, purtând zvastici, construiesc un rug în fața Operei din Berlin, pe care dau foc la cărți prăduite din case particulare și biblioteci.

Albert, Elsa, Helen și Walther Mayer stau în *Villa* Savoyarde, situată în Le Coq-sur-Mer, la zece kilometri de Ostende.

De aici, Albert îi scrie lui Maurice Solovine: „Cel mai mult mă tem că această epidemie de ură și putere oarbă se va răspândi peste tot în lume. Urcă de undeva, de jos, către suprafață, cum face un diluviu, până când regiunile superioare ajung izolate, îngrozite și demoralizate, după care sunt înghițite.”

— Putem să mergem cu toții la Zürich, zice Albert, la un mic-dejun luat mai târziu. Familia va fi atunci unificată.

— Nu cred, zice Elsa. Iar tu vei fi sfâșiat psihologic de tensiune.

— Nu putem să ne ducem nici la Leiden, nici la Oxford.

Șeful de sală vine la masa lor grăbit, frângându-și mâinile, însoțit de un ofițer al Jandarmeriei din Ostende.

Ofițerul trece direct la subiect:

— Domnule profesor, cu părere de rău trebuie să vă spun că s-a pus o recompensă de cinci mii de dolari pe capul dumneavoastră.

— Chiar așa? — se miră Albert. Pe capul meu? Nu știam că valorează atât de mult.

— De-acum înainte, doi ofițeri înarmați vă vor asigura protecția.

— Nu vreau așa ceva.

— Nu aveți de ales.

Albert și iubitul său Tete

Michele Besso, prietenul apropiat al lui Albert din anii petrecuți la Zürich, la ETH, îi spune acestuia că schizofrenia fiului său, Tete, s-a înrăutățit. De-acum, stă internat permanent într-un azil.

Albert merge la Zürich să-i vadă pe Mileva și Tete. Își ia cu el vioara ca să-i cânte băiatului. Blocat undeva, într-o altă lume, Tete se uită fix, în gol, către tatăl său.

Albert încearcă s-o îmbărbăteze pe Mileva:

— Din păcate, așa cum i-am spus recent lui Besso, totul arată că o puternică ereditate se manifestă într-un mod foarte hotărât. Am văzut cum acest lucru se profila încet, dar inexorabil, încă din copilăria lui Tete. Influențele exterioare joacă și ele un rol, dar unul mic, în asemenea cazuri, în comparație cu secrețiile interne, în privința cărora nimeni nu poate face nimic.

— Nimic?

— Nimic.

Se îmbrățișează într-o durere tăcută.

Albert pleacă de la Zürich. I-a văzut pentru ultima oară pe Mileva și pe Tete.

A primit o invitație să viziteze Anglia. Speră că aceasta îi va oferi o ușurare față de starea de epuizare emoțională care-l încearcă.

Împreună cu Oliver Locker-Lampson și garda de corp

Oliver Locker-Lampson este fiul aventuros al poetului victorian Frederick Locker-Lampson. A fost student în Germania, pilot în Primul Război Mondial, comandantul unei divizii de blindate în Laponia și în Rusia, consilier al Marelui Duce Nicolae și un potențial participant la uciderea lui Rasputin[48]. Acum avocat pledant, jurnalist și membru al Parlamentului, este un adversar timpuriu al nazismului. Locker-Lampson îi scrie lui Albert, oferindu-i găzduire pe durata ședерii în Anglia.

Împreună, se deplasează cu automobilul la Chartwell să-l întâlnească pe Winston Churchill.

Cu Winston Churchill

Obiectul conversației îl constituie reînarmarea Germaniei. Albert îi povestește lui Churchill despre soarta rezervată oamenilor de știință evrei în fosta sa țară. Churchill spune că-i va cere prietenului său,

Frederick Lindemann, să vadă ce se poate face pentru plasarea tuturor în universități britanice.

— Churchill este un om de o extraordinară înțelepciune, îi spune Albert Elsei. A fost clar pentru mine că oamenii aceștia s-au pregătit și sunt hotărâți să acționeze cu fermitate – și curând.

Locker-Lampson îi face cunoștință lui Albert cu Austen Chamberlain, susținător al reînarmării, și cu Lloyd George, fostul prim-ministru. Albert semnează în cartea de onoare a vizitatorilor. În loc de adresă, notează: *Ohne irgendetwas* – „Fără vreun loc anume”

A doua zi, Locker-Lampson vorbește în Camera Comunelor despre lărgirea paletei de oportunități în materie de cetățenie pentru evrei. Îmbrăcat în costumul său alb de in, Albert ascultă din galeria vizitatorilor: „Germania se află în plin proces de distrugere a propriei culturi și de amenințare a integrității corporale a celor mai mari gânditori ai săi. Și acum, s-a întors împotriva cetățeanului său cel mai glorios, Albert Einstein.”

Proiectul de lege propus de Locker-Lampson însă nu va trece niciodată prin filtrul votului.

La Royal Albert Hall[49]

Apariția cea mai frenetic așteptată a lui Albert este programată de Consiliul pentru Asistență Academică în auditoriul ticsit de la *Royal Albert Hall*, unde e vorba să fie strânși bani pentru profesorii universitari germani strămutați. Albert vorbește limba engleză cu un accent greoi:

> *“Mă bucur că mi-ați dat ocazia de a vă exprima dumneavoastră, tuturor celor de față, sentimentul meu de profundă gratitudine ca om, ca bun european și ca evreu. Nu este rolul meu astăzi, aici, să mă*

comport precum un judecător al comportamentului unei națiuni care m-a considerat al ei timp de mulți ani. Suntem cu toții preocupați nu numai de chestiunea de ordin tehnic de a promova și a menține pacea, dar și de sarcina majoră de asigurare a educației și învățăturii.

Dacă vrem să ne opunem puterilor care amenință cu suprimarea libertăților intelectuală și individuală, trebuie să fim pe deplin conștienți de care este miza și de ce-i datorăm acelei libertăți pe care strămoșii noștri au cucerit-o pentru noi prin lupte grele. Fără o asemenea libertate, n-ar fi existat nici Shakespeare, nici Goethe, nici Newton, nici Faraday, nici Pasteur, nici Lister. N-ar exista case confortabile pentru masele de oameni, n-ar exista nici căi ferate, nici radio, nici protecție împotriva epidemiilor, nici cărți ieftine, nici cultură, nici plăcerea produsă de artă. N-ar exista mașini care să le ușureze oamenilor muncile istovitoare, pe care le presupun procesele de producție, pentru cele mai de bază necesități ale vieții.

Majoritatea oamenilor ar duce vieți aride, vieți de sclavi, la fel cum duceau sub despotismele antice din Asia. Numai oamenii liberi sunt capabili să creeze acele invenții și lucrări intelectuale, care fac, pentru noi, modernii, ca viața să merite trăită."

Întors la Le-Coq-sur-Mer, Albert află că publicația antisufragistă americană *Woman Patriot Corporation*[50] – Corporația Femeilor Patrioate – caută să-l demaște ca fiind un comunist primejdios și subversiv. Activitatea lui de pacifist și antifascist sugerează că Albert ar fi un simpatizant al comunismului sovietic.

„Sunt un democrat convins", afirmă el pentru *New York* World *Telegram*. „Din acest motiv, nici nu merg în Rusia, deși am primit de acolo niște invitații foarte cordiale. O eventuală călătorie a mea la Moscova cu siguranță ar fi exploatată de conducătorii Sovietelor în așa fel, încât să-și promoveze propriile scopuri politice. Sunt un adversar al bolșevismului acum, în egală măsură în care sunt și al fascismului. Sunt împotriva tuturor dictaturilor."

Ziarelor *The Times*, de la Londra, și *The New York Times*, Albert le mărturisește că uneori a fost „păcălit" de organizații care pretindeau c-ar fi fost ori pacifiste, ori umanitare, dar care, „de fapt, nu erau nimic altceva decât niște mișcări de propagandă camuflată, aflate în serviciul despotismului rusesc. N-am favorizat niciodată comunismul, și nici acum nu-l favorizez. Mă opun oricărei puteri care-l înrobește pe individ prin forță și teroare, indiferent dacă flutură un stindard fascist sau unul comunist."

Primește o scrisoare din partea lui Paul Ehrenfest, de la Leiden: "În ultimii ani, îmi vine tot mai greu să urmăresc evoluțiile din fizică și să le înțeleg. După ce am încercat, din ce în ce mai furios și mai sfâșiat sufletește, în cele din urmă, am renunțat – de disperare. Sunt absolut

sătul de viață.”

Albert se adresează, printr-o scrisoare, consiliului director al Universității de la Leiden, exprimându-și profunda preocupare și propunând modalități prin care să-i fie ușurată povara muncii lui Ehrenfest, acum în vârstă de cincizeci și trei de ani, care a fost întotdeauna mai exigent cu sine însuși decât cu oricine altcineva. Își exagerează inadecvările și nereușitele. Deprimarea lui, devenită cronică, e mai rea ca niciodată. Pentru ca starea lui de spirit să se complice și mai tare, nu mai poate face față realității că fiul său iubit, Wassik, suferă de sindromul Down și necesită îngrijire clinică pe toată durata vieții, o grea povară financiară.

Pe 25 septembrie 1933, înarmat cu un pistol, Paul Ehrenfest călătorește de la Leiden până la un laborator din Amsterdam, unde-și vizitează un fost student. După-amiaza, părăsește laboratorul și se duce pe *Vossiusstraat*, de unde-l ia pe Wassik, în vârstă de cincisprezece ani, din clinica unde se afla internat. Își duce fiul în *Vondelpark*, la vest de *Leidseplein* și *Musemplein*. Acolo, Ehrenfest îl împușcă pe Wassik în cap, după care se sinucide.

Albert l-a tratat ca pe un frate pe Ehrenfest și a fost ca un unchi pentru fiul său. Este, pur și simplu, devastat.

Abătut, rememorează prima sa întâlnire cu Paul Ehrenfest: „în decurs de câteva ceasuri, eram deja prieteni adevărați – de parcă visurile și aspirațiile fiecăruia dintre noi se adresau și celuilalt”.

Pachebotul de 16.500 de tone SS *Westernland*, al Companiei Red Star Line, ridică ancora de la Anvers cu Elsa și Helen Dukas gata îmbarcate.

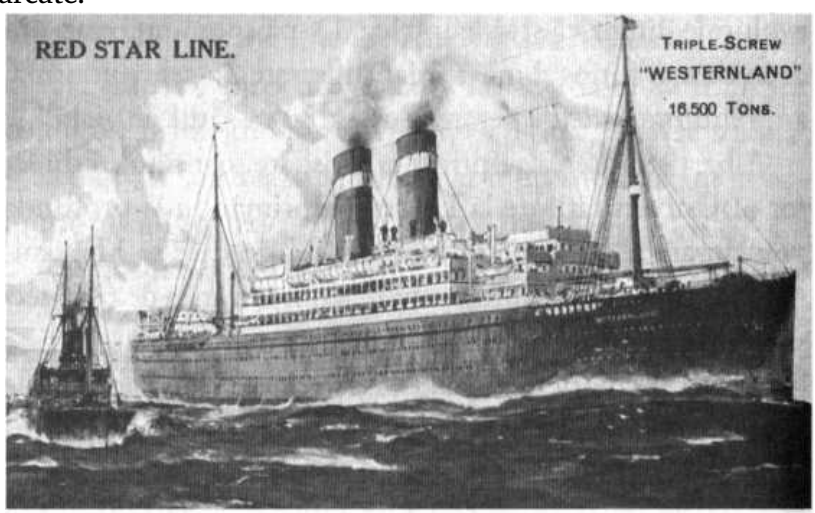

SS Westernland

O mașină de politie, fără însemne, îl depune pe Albert pe cheiul din Southampton, de unde este dus de o șalupă la bordul vaporului,

care se îndreaptă către New York.

Albert stă singur pe punte. Se luptă să-și aprindă pipa, în ciuda stropilor pe care Atlanticul îi pulverizează peste el.

Îi plânge pe Ehrenfest.

Își plânge propriul trecut.

Portul Southampton se face nevăzut în ceața de octombrie.

O legătură a fost ruptă. Zarurile – aruncate.

Pescărușii se încrucișează în zbor peste siajul vasului. Sirenele se îngână într-un cor melancolic.

Nu va mai vedea Europa niciodată.

Nici paradisul religios al tinereții.

Albert are cincizeci și patru de ani.

PATRU

“Am aflat ca unul dintre primele lucruri pe care Albert le-a făcut când a sosit la Princeton a fost să-și cumpere o înghețată în cornet de la gelateria Baltimore, de pe strada Nassau. A comandat vanilie cu fulgi de ciocolată. Un student la Teologie, John Lampe, l-a urmărit din priviri. A zis: «Marele om s-a uitat la cornet, mi-a zâmbit… pe urmă, a făcut semn cu degetul mare întâi spre cornet, apoi către sine».

Un grup de fete, plecate cu «ne dați ori nu ne dați», au bătut la ușa lui în noaptea de Halloween. Albert a ieșit pe veranda din față și le-a cântat la vioară.”

Mimi Beaufort, Princeton, 1955

În octombrie 1933, Albert și Elsa, împreună cu Helen Dukas, trag la hanul „Păunul” de la Princeton. Eisa caută o casă potrivită, iar Albert se ferește de reporteri.

După o săptămână, se mută într-o locuință provizorie, la intersecția străzilor Mercer și Bibliotecii.

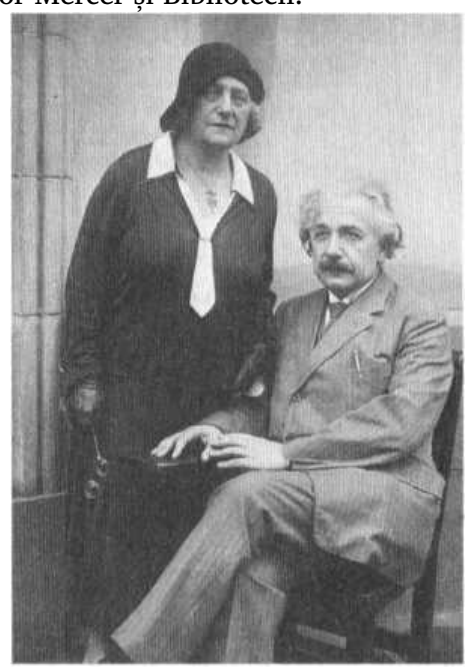

Fericitul cuplu

Albert devine rapid înrobit de curiozitate la Princeton.

Se simte în siguranță și sănătos, așa încât adoră mediul pașnic. Salută câinii și copiii. Se oprește să admire copacii și florile: ilice americane, stejari, hortensii, frasini și ulmi de Princeton, calculând la ce date vor înfrunzi stejarii și frasinii – vorba proverbului: Dacă dă frunza întâi stejarul, apoi frasinul, vei avea parte doar de-o aversă;

dacă dă frunza întâi frasinul, apoi stejarul, poți să te-aștepți c-o să plouă, nu glumă.

Universitatea Harvard îi decernează titlul de doctor onorific.

J. B. Conant, rectorul de la Harvard, afirmă despre Albert: „Aclamat de lumea întreagă drept unul care a revoluționat fizica teoretică, speculațiile sale curajoase, devenite acum doctrină fundamentală, vor fi ținute minte mult timp după ce necazurile de azi ale omenirii vor fi fost uitate".

Dar Albert nu a uitat Europa nicio clipă. Unui reporter de la ziarul vienez *Bunte Welt – Lumea pestriță* –, îi spune: „Eu unul nu înțeleg reacția pasivă a întregii lumi civilizate față de această barbarie modernă. Oare lumea nu pricepe că ținta lui Hitler e războiul?"

Walter Kreiser, autorul unei rubrici din ziarul *Die Weltbühne – Arena mondială* –, scoate la iveală antrenamentele secrete ale unei unități aeriene de elită din *Reichswehr Abteilung M*- Batalionul M de Apărare a *Reich*-ului – în Germania și Uniunea Sovietică deopotrivă, cu violarea Tratatului de la Versailles.[51] Kreiser și Carl von Ossietzky, editorul gazetei, sunt acuzați de trădare și spionaj, apoi condamnați la un an și șase luni de închisoare. Kreiser fuge din Germania, dar Von Ossietzky rămâne, este închis și eliberat după numai câteva luni, cu ocazia amnistiei de Crăciun.

Apoi, Von Ossietzky este iarăși arestat și deținut mai întâi la Spandau, după care la Papenburg-Esterwegen, un lagăr de concentrare de lângă Oldenburg, al doilea ca mărime după cel de la Dachau.

Albert ia legătura cu Jane Addams, o pionieră în domeniul activismului social, feministă și laureată a Premiului Nobel, căreia îi sugerează ca Von Ossietzky să fie propus la Premiul pentru Pace pe anul 1935. Ea se conformează, iar el îi scrie: „Dragă doamnă Jane Addams! Va mulțumesc foarte mult că l-ați ajutat pe Von Ossietzky, care, din păcate, nu va mai putea suporta multă vreme acel tratament brutal. Oamenii de aici nu-și imaginează cruzimea pe care o au de suferit progresiștii persecutați în Germania."

Un număr considerabil de oameni de știință și politicieni din toată lumea se alătură campaniei.

Un inspector de la Crucea Roșie Internațională îl descrie pe Von Ossietzky drept „un mort-viu palid și care tremura tot, o ființă parcă fără vreun sentiment, având un ochi tumefiat, dinții zdrobiți, trăgând un picior fracturat și vindecat prost… un om care a fost adus până la limitele extreme ale suportabilității". Mai mult decât atât, suferă și de tuberculoză.

Când acestuia i se decernează Premiul Nobel pentru Pace, Göring îi ordonă să-l refuze. Von Ossietzky îi dă replica din spital:

„După o profundă chibzuință, am luat hotărârea să accept Premiul Nobel pentru Pace, care mi-a fost atribuit. Nu pot fi de acord cu ideea pe care mi-au prezentat-o reprezentanții Poliției Secrete a Statului, potrivit căreia, dacă procedez astfel, mă exclud singur din societatea germană. Premiul Nobel pentru Pace nu este un simbol al bătăliei politice interne, ci al înțelegerii între popoare. Ca laureat al acestui premiu, voi face tot ce-mi stă în putere pentru a promova respectiva înțelegere, iar ca german, voi avea mereu în vedere interesele justificate ale Germaniei în Europa."

Doi membri ai comisiei de acordare a premiului demisionează: Halvdan Koht, ministrul de externe al Norvegiei, și Sigmund Mowinckel. Regele Haakon VII nu participă la ceremonie. Ziarul norvegian *Aftenposten* scrie: "Ossietzky este un infractor care și-a atacat tara, folosind metode care au încălcat legea, cu mult înainte ca Hitler să vină la putere. Pacea durabilă între popoare și națiuni poate fi obținută numai prin respectarea legilor existente."

Nicio menționare a Premiului Nobel decernat lui Von Ossietzky nu este îngăduită în presa germană, iar guvernul le interzice tuturor cetățenilor germani să mai accepte vreun premiu Nobel.

Von Ossietzky moare după trei ani, la vârsta de patruzeci și opt, aflându-se încă în custodia poliției la spitalul Nordend, în cartierul Berlin-Pankow, de tuberculoză și de urmările abuzurilor pe care le-a suferit din partea gardienilor.

Mutarea la Princeton și aranjarea casei comune de pe strada Mercer o epuizează pe Elsa. Află că fiica ei, Ilse, a murit de tuberculoză la Paris.

Se îmbolnăvește, și doctorii îi pun diagnosticul de gușă exoftalmică miocardică și pneumonie lobară. Începe să expectoreze sânge.

Albert i se confesează Hélènei Dukas:

— Nu suport s-o văd în asemenea dureri.

— Știe cât de mult o iubești.,

— Așa crezi?

— Da. Mi-a spus mie că preocuparea ta față de ea o reconfortează foarte mult.

Vara, pleacă împreună într-o vacanță pe malul lacului Saranac, din munții Adirondacks.

Doctorul îi administrează Elsei morfină.

Ea încearcă să tricoteze un fular. Picioarele și încheieturile mâinilor i se umflă. Inima și rinichii, dimpotrivă, îi slăbesc.

La vârsta de șaizeci de ani, cu cinci zile înaintea Crăciunului din 1936, Elsa moare acasă, la Princeton.

Albert se simte înțepenit de durere.

În casa de pe strada Mercer are loc o slujbă religioasă. Pe urmă, Elsa este incinerată la Cimitirul Ewing de pe Șoseaua Scotch, numărul

78.

Albert se prăbușește în brațele Hélènei.

— Gândește-te la viitor, îi spune ea.

— O să-mi lipsească atât de mult… atât de mult o să-mi lipsească…

O creatură a rutinei

Albert urmează o rutină strictă. Micul-dejun la ora 9 dimineața: ochiuri prăjite în unt și o linguriță de miere, chifle proaspete.

Merge pe jos până la Institut, adesea fiind acostat de localnici, care vor să-l cunoască pe marele om. Le pozează pentru fotografii, semnează autografe și oferă câteva cuvinte joviale.

Lucrează la Institut până la ora 1 la prânz.

Se întoarce acasă pentru masa de prânz – de obicei, spaghete –, urmată de o scurtă siestă.

Lucrează în biroul său până la ora 6.30 seara și până la cină. Apoi se întoarce în birou și lucrează până la ora 11 noaptea.

Se culcă.

THE NEW YORK TIMES, SATURDAY, DE

'RESERVES' DEFEAT FATIGUE

Aid So Man Can Go le Drops,' Scientists Told at Pittsburgh.

OFFSETS A SMOKE

Effect of Inhalation— Is Held Physically Mentally Inferior.

PRINCIPALS STERILIZIN

Study by Congre lature is Urged at Syra

JOIN WITH O

State Delegates V With City Associa Is Made Pr

SYRACUSE, Dec. Association of Rho pals adopted a resol ing a study by the Congress of sterili incompetents and voted unanimous them with the New secretary Principa The actions were t sessions of the organ exclusively.

The resolutions composed of Dorot Carthage, Catherin Rochester, Dudd S. Jefferson, Miss M. nett, Mary Alice I Albany and George Utica, who was also

"We are not unmi our way or anothe said of the sterili "We're simply tryi

DR. EINSTEIN SIMPLIFIES A FORMULA.

The scientist explains his mass-energy theorem to reporters at Pittsburgh.

EINSTEIN 'REPAIRS' MASS-ENERGY IDEA

atomic energy in a lump of coal the size of a pea to take the Mauretania across the Atlantic and back. One thirtieth of a gram of water, converted into pure energy, would

had possible at present to know whether the universe was finite or infinite, curved or open.

The question on the unified field

Presa nu vrea să mă lase în pace

The New York Times declară:

„Înălțându-se până la un pisc matematic neatins până acum, doctor Albert Einstein, cățărător pe Alpii cosmici, relatează că a dedus un model nou în structura spațiului și a materiei. Einstein a dezvăluit astăzi că, după douăzeci de ani de căutări neobosite ale unei legi care să explice mecanismul cosmosului în integralitatea lui, care să acopere de la stelele și galaxiile din imensitatea spațiului infinit până la misterele din miezul atomului infinitezimal, a ajuns, în fine, într-un punct din care să poată zări «Tărâmul Făgăduinței și al Cunoașterii», unde s-ar putea găsi soluția fundamentală a enigmei creației."

Strădania lui de a unifica totul este una singuratică. Îi scrie lui Von Laue: „Mă simt ca un copil care nu e capabil să deprindă ABC-ul, chiar dacă, lucru destul de curios, nu renunț la luptă. La urma urmelor, aici ai de-a face cu un sfinx, nu cu vreun plimbăreț binevoitor."

Lui Solovine, îi scrie: „Lucrez, împreună cu tinerii din jurul meu, la o teorie extrem de interesantă, cu ajutorul căreia sper să-i înving pe promotorii moderni ai misticismului și probabilității, și aversiunea lor față de conceptul de realitate în domeniul fizicii".

În lunile dinainte să izbucnească războiul, în 1939, căutările unor idei noi în fizică ajung frenetice.

La Berlin, la Institutul *Kaiser* Wilhelm, Otto Hahn și Fritz Strassmann descoperă posibilitatea fragmentării nucleului atomic. O asemenea fisiune atomică este capabilă să elibereze o cantitate uriașă de energie, raportată la masa atomică. În sine, concepția se regăsește, bineînțeles, în ecuația $E = mc^2$. O reacție în lanț poate produce o cantitate gigantică de energie.

În răstimp de câteva luni, nici mai mult, nici mai puțin de douăzeci

de articole despre fisiunea nucleară sunt publicate în revista *Nature*.

Cu Leo Szilard

Fiu de inginer și descendent al unei familii evreiești bogate, Leo Szilard s-a născut la Budapesta, sub numele de Leo Spitz, pe care și l-a schimbat în Szilard în 1900. La Berlin, a studiat ingineria la Institutul de Tehnologie și a fost atras de lucrările unor fizicieni precum Albert, Haber, Nernst, Planck, Von Laue și Schrödinger. În 1921, a renunțat la studiile inginerești și s-a înscris la Universitatea din Berlin, unde a studiat fizica, printre alții, sub îndrumarea lui Max von Laue. Doctoratul și l-a obținut cu o disertație în care demonstra că a Doua Lege a Termodinamicii acoperă nu numai valorile medii, cum se credea până atunci, dar și valorile fluctuante. Între 1925 și 1933, a depus cerere pentru numeroase patente, adeseori împreună cu Albert, printre care și unul pentru un sistem nou de refrigerare, cu care au încercat – dar n-au reușit – să stârnească interesul firmei AEG.

După venirea la putere a lui Hitler, Szilard s-a mutat în Anglia, unde a colaborat cu T.A. Chalmers la Spitalul Sfântul Bartolomeu și a dezvoltat procesul Szilard-Chalmers de separare chimică a elementelor radioactive de izotopii lor stabili. În același timp, l-a influențat pe Sir William Beveridge să pună bazele Consiliului pentru Asistență Academică, pentru ajutorarea oamenilor de știință persecutați, care voiau să părăsească Germania nazistă. Între 1935 și 1937, a lucrat ca fizician-cercetător în cadrul Laboratorului Clarendon de la Oxford.

În septembrie 1933, Szilard a formulat posibilitatea unei reacții nucleare în lanț – procesul esențial în eliberarea energiei atomice –, pe care lordul Rutherford, fizicianul numărul unu al Marii Britanii, îl respinsese recent.

Ca și Albert, Szilard a vizitat America de mai multe ori, în anii 1930, s-a gândit să se mute acolo și, în cele din urmă, s-a stabilit la New York, în 1938.

În Laboratoarele Pupin de la Universitatea Columbia, Szilard colaborează cu Walter Zinn la emisiile de neutroni. Împreună, descoperă că doi neutroni rapizi sunt emiși în cazul procesului de fisiune și că uraniul ar putea susține o reacție în lanț. Alte cercetări, întreprinse tot la Columbia, cu Enrico Fermi și Herbert Anderson, arată că apa și oxidul de uraniu îndeplinesc cerințele pentru o reacție în lanț autosusținută.

Szilard este în mod serios preocupat de faptul că noile teorii atomice ar putea fi aplicate la dezvoltarea de arme. Cercetările nucleare germane se află în stadii avansate, așa încât consideră că mai bine ar fi ca lucrările sale și ale colegilor cercetători să nu fie publicate. Szilard și alți doi colegi, Eugène Wigner și Edward Teller, așteaptă de la guvernul american să subscrie la efectuarea unui experiment hotărâtor, care să probeze faptul că o reacție nucleară susținută este realmente posibilă.

Iată de ce Leo Szilard și Eugène Wigner îl abordează pe Albert. Îi cer să-i scrie o scrisoare președintelui Roosevelt. O scrisoare cu semnătura lui Albert s-ar bucura de o enormă apreciere la Departamentul de Stat american.

Și ar demara procesul dezvoltării unei arme de o putere colosală. Aerul încins de radiația X ar forma o minge de foc gigantică, iar aceasta, la rândul ei, ar declanșa unde de șoc având o viteză mai mare decât a sunetului și ar provoca pierderi de vieți omenești și distrugeri materiale de o anvergură inimaginabilă.

Albert locuiește într-o casă de țară închiriată, pe șoseaua Old Grove – Crângul Vechi – din Peconic, Long Island. Szilard și Wigner îi explică în ce constă planul lor. Scrisoarea este formulată și reformulată.

Două luni de pertractări durează până să fie găsit canalul potrivit prin care scrisoarea semnată de Albert ajunge în mâinile celui care poate lua decizia să se treacă la o acțiune hotărâtă – președintele Roosevelt. Cel care duce scrisoarea este bancherul evreu american Alexander Sachs.

Pe 11 octombrie 1939, Sachs merge la Casa Albă să-l întâlnească pe Roosevelt.

Sachs îi povestește apoi lui Albert cum a decurs întrevederea. FDR a fost relativ distant și i-a spus că ideea era prematură.

Sachs nu renunță. Se întoarce, a doua zi dimineața, la Casa Albă. Îl găsește pe Roosevelt singur, luându-și micul dejun. Zice:

— Tot ce vreau este să vă spun o poveste, domnule președinte. În timpul războaielor napoleoniene, un tânăr inventator american s-a înfățișat în audiență la împăratul francez și s-a oferit să-i construiască o flotă de vapoare cu aburi, care l-ar fi ajutat pe Napoleon, în ciuda

vremii schimbătoare, să acosteze în Anglia. Vase fără pânze? Marelui corsican i s-a părut în așa măsură de neimaginat, încât l-a trimis la plimbare pe Robert Fulton. În opinia lordului Acton, istoricul englez, acesta este un exemplu de cum a fost salvată Anglia de miopia unui adversar. Dacă Napoleon ar fi dovedit mai multă imaginație și umilință în momentul acela, istoria secolului al XIX-lea ar fi urmat un curs cu totul diferit.

Președintele își examinează în tăcere mâncarea preferată din fața lui: *Berliner Pfannkuchen* – brioșe berlineze, de fapt niște gogoși fierbinți, umplute cu gem.

Scrie ceva pe un bilețel pe care i-l întinde unui servitor, după care îi spune lui Sachs:

— Așteaptă.

Servitorul se întoarce, ducând o tavă cu o sticlă de coniac franțuzesc de colecție. Președintele îi spune servitorului să umple două pahare. Apoi și-l ridică pe al său, îi face un semn din cap lui Sachs și bea în cinstea lui. Zice:

— Alex, ceea ce urmărești este ca naziștii să nu ne arunce ei nouă mai întâi această bombă?

— Întocmai, domnule președinte.

Roosevelt își cheamă aghiotantul, pe generalul de brigadă Edwin „Pa" Watson, și-i dă să citească scrisoarea lui Sachs.

— Pa, îi spune, trebuie să acționăm în sensul celor scrise acolo.

J. Edgar Hoover[52], directorul Biroului Federal de Investigații deja de șaisprezece ani, pretinde că Albert este un extremist radical și a scris pentru publicații comuniste. Hoover se opune implicării lui Albert în orice chestiune secretă de interes naval sau militar.

Albert, Helen și Margot decid să devină cetățeni americani. Testul de cetățenie îl dau la Trenton, în New Jersey, în fața unui judecător federal.

Albert, Helen și Margot își urmează tabieturile neabătut la Princeton, citind în ziare și ascultând la radio știri despre cum avansează războiul.

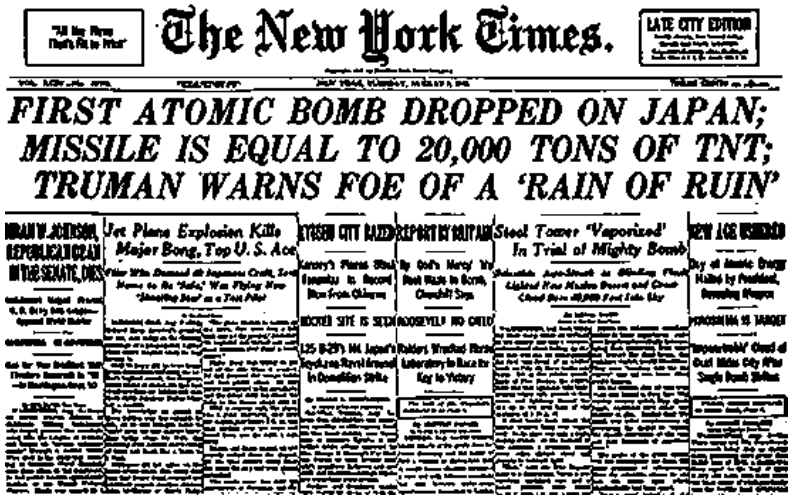
The New York Times.
LATE CITY EDITION
FIRST ATOMIC BOMB DROPPED ON JAPAN; MISSILE IS EQUAL TO 20,000 TONS OF TNT; TRUMAN WARNS FOE OF A 'RAIN OF RUIN'
Jet Plane Explosion Kills Major Bong, Top U.S. Ace
Steel Tower 'Vaporized' In Trial of Mighty Bomb

Helen Dukas îl informează pe Albert despre Hiroshima la casa din munții Adirondacks.

— Vai, Dumnezeule!

După numai trei zile, a doua bombă lovește orașul Nagasaki.

A doua zi după aceea, la Washington, este dat publicității un raport cu privire la influența scrisorii lui Albert asupra fostului președinte Roosevelt.

Săptămânalul *Time* îi pune fotografia pe copertă.

Percepția internațională este din ce în ce mai clară: Albert Einstein este răspunzător de bombele atomice.

Propria lui percepție asupra implicării pe care a avut-o îl chinuiește. Jurnaliștii îl abordează pe stradă:

— Domnule doctor Einstein, credeți că bomba atomică va șterge de pe fața pământului civilizația noastră, așa cum o știm?

— Nu cred că se va merge până acolo, încât civilizația să fie ștearsă de pe fața pământului într-un război purtat cu bombe atomice.

— Dar câți oameni credeți că vor muri?

— În jur de două treimi din populația Terrei vor dispărea.

— Trebuie să fiți foarte mândru, domnule doctor Einstein.

— Puterea dezlănțuită a atomului a schimbat deja totul, cu excepția felurilor în care gândim, așa încât ne îndreptăm către o calamitate fără precedent.

Comitetul Nobel îl invită pe Albert să vorbească la cel de-al Cincilea Dineu Aniversar al Nobelului American, la hotelul Astor din New York, pe 10 decembrie 1945.

Albert își ia mari precauții să formuleze o alocuțiune directă și simplă, care să nu fie greșit înțeleasă:

„Doamnelor și domnilor, Aniversarea Nobel este celebrată, anul

acesta, cu o semnificație aparte. Iată că, după lupta noastră sângeroasă, a tuturor, de atât de mulți ani, suntem iarăși în stare de pace; sau de ceea ce se așteaptă de la noi să considerăm pace. Iar aceasta poartă o semnificație și mai profundă pentru fizicienii care au fost implicați, într-un fel sau altul, în construirea și utilizarea bombei atomice. Pentru că acești fizicieni se găsesc într-o postură nu cu mult diferită de aceea a lui Alfred Nobel însuși."

Explică apoi că Nobel a inventat cel mai puternic explozibil cunoscut vreodată, „un mijloc de distrugere prin excelență. Ca să atenueze acest lucru, ca să-și ușureze conștiința de om, a instituit premiile care-i poartă numele, pentru promovarea păcii și pentru realizările din timp de pace."

Sugerează că pe fizicienii din ziua de astăzi îi hărțuiește un sentiment asemănător de vinovăție:

"Am ajutat la crearea noii arme cu scopul de a-i împiedica pe dușmanii omenirii s-o desăvârșească ei înaintea noastră, ceea ce, dată fiind mentalitatea naziștilor, ar fi însemnat o distrugere de neconceput și înrobirea întregii omeniri.

Fizicienii le-au pus arma la îndemână americanilor și britanicilor, ca mandatari ai omenirii în integralitatea ei, ca luptători pentru pace și libertate. Până acum însă nu am văzut nicio garanție a păcii. Nu vedem nicio garanție cu privire la libertățile care le-au fost promise națiunilor prin Carta Atlantică[53]. Războiul a fost câștigat, dar pacea – nu…

I s-a promis omenirii că va scăpa de lipsuri, dar iată că mari părți ale lumii se confruntă cu foametea, în timp ce altele trăiesc în abundență…

Dați-mi voie să fiu mai precis în legătură cu un singur caz, unul simptomatic pentru situația generală: cazul poporului din care fac parte și eu, poporul evreu. Atâta vreme cât naziștii s-au dezlănțuit cu violență numai – sau» mai ales – împotriva evreilor, tot restul lumii a privit, pasivă; ba chiar, au fost încheiate acorduri și tratate cu acea guvernare, mai mult decât evident criminală, a celui de-al Treilea Reich…

Dar, după ce toate acestea s-au întâmplat și nu au fost împiedicate să se întâmple – cum stau lucrurile azi?…

…Este o curată ironie a sortii că ministrul de externe britanic le spune bieților evrei europeni – câți au supraviețuit – c-ar face bine să rămână în Europa, fiindcă e nevoie de geniul lor și acolo, în schimb îi sfătuiește să nu încerce s-o ia înaintea cozii, ca nu cumva să dea naștere unor noi manifestări de ură – și la noi persecuții. Ei bine, mă tem că nu se pot abține: cu cei șase milioane de morți ai lor, au fost împinși în fața cozii, a cozii victimelor nazismului, cei mai mulți în contra voinței lor…

Situația necesită un efort curajos, o radicală schimbare a întregii noastre atitudini și a întregii concepții politice. Fie ca spiritul care l-a împins pe Alfred Nobel să creeze această măreață instituție – spiritul de încredere și certitudine, de generozitate și frăție între oameni – să prevaleze în mințile celor pe ale căror decizii se bazează destinele noastre. Altminteri, civilizația umană e condamnată."

Albert deplânge moartea celor 140.000 de victime de la Hiroshima și a celor 74.000 de la Nagasaki. Și folosirea în modul cel mai terifiant a energiei atomice.

Publicul crede că uraniul este un explozibil devastator și că radiația și suspensiile radioactive sunt cam același lucru. Istoria l-a învățat pe Einstein că, odată instalată în mintea publicului o paradigmă incorectă, poate să dureze și o sută de ani ca ea să fie dată la o parte și înlocuită cu o formă de înțelegere ceva mai corectă.

Albert se adresează cotidianului *The New York Times*, citându-l pe Roosevelt:

„Ne confruntăm cu o realitate fundamentală, și anume că, dacă ne dorim supraviețuirea civilizației, trebuie să cultivăm știința relațiilor dintre oameni – capacitatea oamenilor de toate felurile să trăiască laolaltă și să lucreze laolaltă, într-una și aceeași lume, în pace. Am învățat – și această învățătură ne-a costat enorm – că a trăi și a lucra laolaltă se poate face într-un singur fel – sub domnia legii. Dacă legea nu prevalează și dacă nu suntem capabili, printr-o luptă comună, să gândim în alte feluri, omenirea este condamnată."

Newsweek spune:

„Prin focul și para incomparabile care se anunță, abia dacă li se vor mai părea vizibile, celor interesați de cauză și efect în evoluția istorică, trăsăturile unui omuleț timid, aproape sfânt, copilăros, cu niște ochi căprui și blânzi, cu contururile feței căzute, precum ale unui dulău bătrân, sătul de lume, și cu părul precum aurora boreală. Albert Einstein, e drept, nu a lucrat nemijlocit la bomba atomică. Dar același Einstein a fost precum tatăl bombei atomice din două puncte de vedere majore: 1) la inițiativa lui a pornit cercetarea din Statele Unite pentru crearea bombei; 2) ecuația lui, $E = mc^2$, a fost cea care a făcut posibilă bomba din punct de vedere teoretic."

La care, Albert comentează: „Dacă aș fi știut că germanii nu vor reuși să producă o bombă atomică, n-aș fi mișcat nici măcar un deget" – după care, le închide ușa reporterilor.

La Zürich, Mileva e de-acum slăbită, iar Tete este în continuare internat într-o instituție de psihiatrie. Banii obținuți pentru Premiul Nobel, pe care Albert i i-a dat ei, s-au împuținat. În mai 1948, în vârstă de șaptezeci și trei de ani, Mileva moare singură. Sub patul ei, se află un pachet care conține suma de 85.000 de franci.

Albert se plânge de dureri grave de stomac. Doctorii îi diagnostichează un anevrism pe traseul aortei abdominale. Se duce, împreună cu Helen Dukas, la Sarasota, la sudul Tâmpei, pe coasta Golfului Florida, ca să se odihnească și să-și refacă forțele.

Maja, sora lui Albert, i se alătură la Princeton. A emigrat și ea în Statele Unite în 1939, cu toate că starea de sănătate precară a soțului ei l-a împiedicat s-o urmeze. El rămâne alături de rude la Geneva, unde moare în 1952. Maja locuiește în casa lui Albert de pe strada Mercer, dar, în 1946, cade victimă unui atac cerebral și aterosclerozei și rămâne țintuită la pat. Moare în 1951, în vârstă de șaptezeci de ani.

Albert continuă să frecventeze Institutul. Colegii îl plac, iar el este încântat când primește de la ei un cadou – un aparat de radio pe unde lungi și scurte și un *pick-up*.

Are părul cu desăvârșire albit acum și mai ciufulit ca oricând. Are fața brăzdată de riduri adânci. Are ochii apoși. Are degetele atât de țepene, încât nu mai poate cânta la vioară.

Îi scrie lui Max Born: „Sunt privit, în general, ca un fel de obiect pietrificat… Rolul acesta nu mi se pare foarte neplăcut, el corespunzând foarte bine temperamentului meu… E mai plăcut să dai, decât să primești. Cel mai bine este să nu mă iau nici pe mine însumi, nici mișcările maselor în serios, să nu mă simt rușinat de slăbiciunile și viciile mele și să abordez lucrurile firesc, așa cum vin, cu stăpânire de sine și umor.”

Ambasada Statului Israel
Washington, D.C. 17 noiembrie 1952
Stimate domnule Profesor Einstein,

Aducătorul acestei scrisori, doctor David Goitein de la Ierusalim, ocupă funcția de Ministru al Ambasadei noastre de la Washington. El vine la Dumneavoastră cu întrebarea pe care Primul-Ministru Ben Gurion mi-a cerut să v-o transmit, și anume, dacă ați accepta Președinția Israelului, în cazul în care ea v-ar fi conferită printr-un vot al Knesset[54]-ului. Acceptarea Dumneavoastră ar presupune să vă mutați în Israel și să vă luați cetățenia statului. Prim-Ministrul mă asigură că, într-o asemenea situație, toate facilitățile și toată libertatea de a vă duce mai departe marea muncă științifică vă vor fi asigurate de un guvern și un popor pe deplin conștiente de semnificația supremă a strădaniilor Dumneavoastră.

D-l Goitein este abilitat să vă dea orice informație veți dori, în legătură cu implicațiile întrebării Prim-Ministrului.

Oricare ar fi decizia sau intențiile Dumneavoastră, v-aș fi pe deplin recunoscător dacă aș avea posibilitatea de a discuta cu Dumneavoastră din nou, într-o zi sau două, în orice loc veți considera potrivit, înțeleg anxietățile și dubiile pe care mi le-ați transmis în

această seară. Pe de altă parte, orice răspuns ați avea să-mi dați, mă grăbesc să vă asigur că întrebarea Prim-Ministrului poartă cu sine cel mai profund respect pe care poporul evreu îl poate acorda oricăruia dintre fiii săi. Pe lângă sentimentul acesta de stimă personală adăugăm sentimentul că Israelul este un stat mic în raport cu dimensiunile sale fizice, dar este în măsură să se ridice la nivelul măreției, întrucât ilustrează cele mai elevate tradiții intelectuale și spirituale, pe care poporul evreu le-a concretizat prin cele mai profunde minți și suflete ale sale, deopotrivă în Antichitate și în vremurile moderne. Primul nostru Președinte[55], așa cum știți, ne-a învățat să ne vedem destinul în aceste mari perspective, ceea ce și Dumneavoastră ne-ați îndemnat adeseori să facem.

Prin urmare, oricare ar fi răspunsul Dumneavoastră la întrebarea care v-a fost pusă, am speranța că vă veți gândi cu generozitate la cei care v-au pus-o și veți aprecia înaltele țeluri și motive care i-au determinat să se gândească la Dumneavoastră în ceasul acesta solemn al istoriei poporului nostru.

Cu salutări cordiale,

Abba Eban

La care, Albert răspunde:

"Sunt profund emoționat de oferta făcută mie de Statul nostru Israel și deopotrivă întristat și rușinat de faptul că nu o pot accepta. Pe tot parcursul vieții, m-am ocupat de chestiuni obiective, prin urmare îmi lipsesc și aptitudinea naturală, și experiența de a lucra cu oamenii așa cum se cuvine și de a exercita funcții oficiale. Chiar și „numai pentru aceste motive, mă consider nepotrivit să îndeplinesc oficiile unei funcții atât de înalte, presupunând că vârsta din ce în ce mai înaintată nu le-ar pune piedici tot mai mari puterilor mele. Sunt cu atât mai abătut în condițiile date, cu cât relația mea cu poporul evreu a devenit cea mai puternică legătură umană din toată viața mea de când am devenit pe deplin conștient de situația noastră precară în rândurile națiunilor lumii."

Douăzeci de ani au trecut de când bandele de naziști au aprins ruguri pe care au ars cărți în fața Operei din Berlin – printre altele, cărțile lui Thomas Mann, Stefan Zweig, Erich Maria Remarque, André Gide, Ernest Hemingway, Heinrich Heine, Sigmund Freud, Karl Marx, Frank Wedekind, Vladimir Nabokov, Lev Tolstoi, Albert Einstein.

Albert nu este convocat de Comisia pentru Activități Non-Americane[56]. Dar abia așteaptă să se ia la trântă cu inchizitorii.

Are și ocazia când primește o scrisoare din partea unui profesor de engleză din Brooklyn, William Frauenglass. Subcomisia pentru Securitate Internă a Senatului i-a trimis o citație lui Frauenglass pentru că, în urmă cu șase ani, a ținut o conferință cu titlul: „Tehnicile predării interculturale în domeniul limbii engleze, ca mijloc de a

depăși prejudecățile printre copiii de vârstă școlară”. Profesorul a refuzat să depună mărturie, ceea ce înseamnă că Inspectoratul Școlar Metropolitan al New Yorkului îl va concedia. Îi scrie lui Albert, cerându-i sprijinul, care va fi de „cel mai mare ajutor în regruparea educatorilor și a publicului, pentru a opune rezistentă acestui nou atac obscurantist”.

Răspunsul lui Albert este publicat *in The New York Times’*.

“*Problema cu care se confruntă intelectualii din această țară este foarte serioasă. Politicienii reacționari au reușit să inoculeze în public suspiciuni legate de orice efort intelectual, fluturându-i acestuia, pe dinaintea ochilor, un pericol din afară. Fiindcă până acum le-a reușit, au trecut la suprimarea libertății de a preda și la privarea de posturi a tuturor celor care nu se dovedesc obedienți – adică să-i transforme în muritori de foame. Ce ar trebui să facă minoritatea intelectualilor împotriva unui asemenea rău? Cinstit vorbind, nu văd altă cale decât pe aceea revoluționară a refuzului de a coopera, în sensul dat de Gandhi. Orice intelectual chemat în fața unei comisii ar trebui să refuze de a depune mărturie, adică să fie pregătit să meargă la închisoare și să fie minat din punct de vedere economic – pe scurt, să fie gata să-și sacrifice binele personal în interesul binelui cultural al acestui stat. Refuzul de a depune mărturie trebuie să plece de la premisa că este o rușine ca un cetățean care nu are nimic să-și reproșeze să se supună unei asemenea inchiziții și că asemenea metode inchizitoriale încalcă spiritul Constituției. Dacă suficienți oameni vor fi pregătiți să facă acest pas hotărâtor, atunci vor avea succes. Dacă nu, atunci intelectualii acestei țări nu merită altceva decât sclavia care le este menită.”*

Senatorul Mecarthy îl numește pe Albert „un dușman al poporului american”. Ziarul *Washington Post* avertizează: „Dacă, în general, cetățenii ar urma sfatul doctorului Einstein și ar prefera să meargă la închisoare decât să depună mărturie, sistemul nostru reprezentativ ar fi paralizat. Dacă ne dorim o guvernare metodică, fiecărui martor citat ar trebui să i se ceară să vorbească.”

Albert este prea uzat și prea slăbit, de-acum, ca să mai fie convocat. Stă în biroul său și-și îndeasă tutunul în pipă, și-o aprinde, și-o reaprinde. Norul de fum i se înalță deasupra capului.

Gandhi redactând un text la Birla House[57] din Mumbai, august 1942

CINCI

Kurt Gödel

În fața casei de pe strada Mercer, numărul 112, stă un bărbat sinistru, slăbănog, cu nasturii încheiați până la gât, și privește fix la obloanele trase.

Bărbatul are 1 metru și 68 de centimetri înălțime; poartă un costum alb de in și o pălărie de fetru asortată. Are un chip ca de bufniță. Niște ochelari groși, din cristal de stâncă, îi fac să pară mai

mari ochii albaștri, pătrunzători.

Pare nehotărât, la cum se fâțâie pe pajiștea din fața casei și numără iar și iar, cu voce tare, pașii care-l despart de verandă. Pe urmă, trece și numără duzina de trandafiri roșii pe care-i poartă în mână, cu o carte de vizită prinsă de buchet, pe care scrie: „Celui mai drag prieten al meu, A. E. La mulți ani. Kurt Gödel."

Un șofer în uniformă le duce pe Isabella și Mimi Beaufort la Liceul Sfântul David, într-o limuzină Chrysler Crown Imperial.

Cele două surori sunt înalte și zvelte. Amândouă au capetele încadrate de păr blond, la fiecare strâns în câte o coadă înălțată, prinsă cu câte o eșarfa de mătase. Poartă rochii strânse în talie, cu model de buline albe, șosete până la glezne și sandale.

Se așază comod pe locurile tapițate cu catifea și se pun la curent cu cea mai recentă corespondență primită de la tatăl lor văduv, Whitney Beaufort, care bate câmpii, ca de obicei, despre domeniul Beaufort Park de la Greenwich, din Connecticut, unde o suită întreagă de bone le-au crescut pe Isabella și Mimi, în conacul supranumit Fortul.

Solitarul Whitney Beaufort a devenit, de-acum, o figură fragilă, țintuit într-un fotoliu rulant de o artrită reumatoidă și de instalarea prematură a demenței. Un valet și câteva infirmiere îi satisfac toate nevoile. El nu mai apare decât la ora cinei, când mănâncă în tăcere. Personalul mai cuprinde un șofer mai în vârstă, plus grădinari, bucătari și fete care ajută la bucătărie. În afară de faptul de a se lăsa îmbăiat, îmbrăcat și așezat pe fotoliul rulant, pentru a-și face apariția la cinele tăcute, Whitney Beaufort nu face nimic altceva decât să stea în pat.

Înainte de al Doilea Război Mondial, o procesiune parcă fără capăt de notabilități au fost oaspeții soților Beaufort în conacul zis Fortul, inclusiv Franklin Roosevelt, pe vremea când era doar guvernator de New York.

Un alt musafir obișnuit era fondatorul școlii pe care o frecventau Isabella și Mimi, excentricul istoric Avery Whittingale III, de la Harvard. Spre amuzamentul lui FDR, Whittingale declama versurile ironice ale lui Edmund Clerihew Bentley, mai ales pe cele preferate ale lui Beaufort: „Geoffrey Chaucer / Era cel mai mare grosolan. *I* Dar asta nu l-a împiedicat să-și vândă / Povestirile canterbureze."

Specialiști internaționali în literatura medievală vizitau Biblioteca Beaufort pentru a vedea cu ochii lor manuscrisul cu anluminuri al *Povestirilor din Canterbury*, de la începutul secolului XV. Istorici de artă veneau la Fort s-o cerceteze pe *Venus de la Urbino*, a familiei Beaufort, o pictură care înfățișă o femeie uimitor de asemănătoare cu modelul utilizat de Tițian pentru *La Bella*, de la Palatul Pitti de la Florența, *Fata*

cu haină de blană, de la Viena, și *Femeia cu pălărie cu pană*, de la Sankt-Petersburg.

Din păcate, manuscrisul lui Chaucer și tabloul de Tițian au fost vândute în 1939. Picturile rămase pe pereții Fortului sunt exemple îndoielnice de regionalism american din anii 1920 – niște tablouri de importanță minoră, semnate de Grant Wood, John Steuart Curry, Thomas Hart Benton și unul de tinerețe al lui Andrew Wyeth.

Majoritatea cărților și a gravurilor din bibliotecă au avut de suferit din pricina umezelii. Catalogul bibliotecii a fost împrumutat unei case de licitații de la New York, și, de atunci, a dispărut. Până la sfârșitul anilor 1940, Beaufort Park, la fel ca școala frecventată de Isabella și Mimi, a căzut într-o stare de dărăpănate.

Familia Beaufort suferă și ea de snobism. Dacă se rostesc nume răsunătoare în conversația dintre membrii ei, cineva se găsește să întrebe: „*Ăștia* cine mai sunt? A făcut vreunul dintre *ei* școala la Sfântul David, sau la Harvard, sau la Yale?” Sângele de familie bună, legăturile, numele, casele grandioase și moșiile, recunoașterea Societății, averile ținute ascunse, obârșia – asemenea lucruri contează.

Tatăl fetelor a vrut dintotdeauna ca ele să învețe la Sfântul David, la Princeton. Ceea ce nu spun avocații lui Whitney Beaufort nimănui este cât de prost se prezintă finanțele familiei. Pe scurt, banii se termină, și anume în ritm alert.

Isabella și Mimi poate că visează la o vreme când ar studia la Academia Regală de Muzică de la Londra. Din păcate, fondurile sunt insuficiente pentru a le permite să și facă așa ceva. Deocamdată, avocații familiei au reușit să încheie un fel de înțelegere cu banca, să le fie achitate onorariile de la Sfântul David.

În timpul semestrului, surorile – Mimi are șaptesprezece ani, iar Isabella, un an mai puțin – locuiesc lângă Princeton, acasă la unchiul lor Bradley, unde au grijă de ele menajera și servitorii lui. De acolo a sunat Mimi de dimineață, din greșeală, și a dat peste Albert Einstein.

Unchiul Bradley Beaufort rareori dă pe-acasă. Are o relație de prietenie personală apropiată cu soții Eisenhower și un post oarecare în Administrație, secret nevoie-mare, la CIA, la Washington – este un fel de ofițer de legătură cu Casa Albă.

Pe drum către Sfântul David, Mimi spune pe un ton coborât:

— Isabella, poți să păstrezi un secret? Adevărat îți spun – tocmai am vorbit cu Albert Einstein.

— Ce-ai făcut?

— Tocmai am vorbit cu Albert Einstein.

— Ai înnebunit?

— Zău c-am vorbit. Asta-i adevărul.

— Cu Einstein… hai, zău… cu *Einstein*? Cu Einstein… *ăla?*

— Îți jur. Am făcut numărul de la farmacie. Și l-am greșit. Am

auzit o voce care mi-a spus: „Alo? Albert Einstein la telefon”. El are numărul 3412400, iar la farmacie, numărul este 3412499.

Isabella face ochii mari.

— Ai vorbit cu Albert Einstein?

— Exact cum îți spun – am vorbit cu Einstein la telefon, zice Mimi.

— Și cum e?

— Foarte prietenos. Are accent german. Și un ton al vocii, de parcă-i vine întruna să râdă. Azi e ziua lui. Împlinește șapteș'cinci.

— Ce lucru minunat, zice Isabella, care se bucură de faptul că sora ei, Mimi, are parte mereu de „lucruri minunate”.

Într-una dintre camerele de muzică, umede și cu plafonul înalt, Isabella și Mimi exersează al doilea tempo din *Sonata pentru Pian și Vioară în mi minor* K.304, a lui Mozart.

La final, Isabella zice:

— E bine așa… înc-o dată?

— Nu, trebuie să mergem, zice Mimi. La fizică. Ai uitat? $E = mc^2$

— Nu ți-am spus deja de o sută de ori – eu nu pricep, și pace, zice Isabella. Îmi pare rău, dar nu pricep.

— Ce-i cu tine, Isabella?

— E greu de înțeles. Hai să rămânem la muzică.

În aceeași dimineață, la câteva minute după ora zece, Albert și bunul său prieten Kurt Gödel, silueta stranie, slăbănoagă, de mai devreme, care aștepta în fața casei de pe strada Mercer, cu un buchet de trandafiri în mână, trec în pas agale pe străzi, purtând o conversație însuflețită.

Ca de obicei, plimbarea până la Institutul de Studii Avansate de la Princeton le ia o jumătate de oră. Trec în revistă denumirile florilor pe care le zăresc:

— Forsiții, magnolii stelate, magnolii chinezești pe spaliere. Flori albe, roz, mov, zice Einstein.

— Flori de cires, în curând lalele, narcise, hamamelii, sângeri înfloriți, completează Gödel.

— Lucrarea Domnului, zice Albert. Lucrarea Domnului.

— Lucrarea Domnului, îl îngână Gödel.

Colegii lor de la Institut recunosc: sunt doi prieteni cu înfățișări curioase, care umblă și discută de la egal la egal. Există o nestăpânite și un caracter lumesc al geniului arătat de Gödel care-l fascinează pe Albert. Gödel se pricepe să jongleze cu cele mai misterioase concepte filosofice și matematice. Pe de altă parte, Albert – evreu, pacifist, socialist, cât om de știință, cât filosof – e singurul om la care Gödel se uită cu admirație.

Numai când vine vorba de gusturile în materie artistică, între cei

doi, căile se cam despart. Albert, de bună seamă, îi adoră pe Mozart și Bach; Gödel, în schimb – filmele lui Walt Disney.

Totuși, au în comun gândirea despre universul spațiu-timpului, a patra dimensiune. Iar Gödel crede și el că materia se distribuie astfel încât structura spațiu-timpului este curbată și deformată. Prin urmare, dacă ar călători suficient de rapid, o navă cosmică ar putea să ajungă în orice punct al trecutului, prezentului sau viitorului.

Născut la Brünn, în Imperiul Austro-Ungar, Gödel a studiat la Viena și a fost numit *Privatdozent* – conferențiar extern – al universității. În anii 1930, naziștii i-au desființat postul, considerându-l pe Gödel „dubios" din punct de vedere politic. Urma să-i fie atribuit un alt post, cu condiția să treacă „un test politic".

Erau bănuitori naziștii și în privința celor trei vizite pe care le făcuse Gödel în Statele Unite.

În 1936, un student nazist fanatic și-a ucis mentorul, pe Moritz Schlick, pe treptele Universității din Viena, ceea ce l-a făcut pe Gödel să dezvolte o frică de-a dreptul paranoică de asasinare.

Trei ani mai târziu, naziștii l-au declarat pe Gödel apt pentru serviciul militar, ceea ce l-a determinat pe acesta să fugă, împreună cu Adèle, soția lui. Au călătorit cu trenul, pe calea ferată transsiberiană, până în Japonia, și de acolo cu vaporul până la San Francisco, unde au ajuns în martie 1940.

În cele din urmă, s-au instalat la Princeton, unde lui Gödel i-a fost reînnoit anual postul de la Institutul de Studii Avansate până în 1946, când a devenit membru permanent al Institutului și a fost numit, prin urmare, în componența corpului profesoral.

A devenit cetățean american în 1948, declarându-le celor care oficiau ceremonia că el unul găsea inconsecvențe logice în Constituția Statelor Unite. Albert, asistând la discuții, s-a văzut nevoit să-i spună să tacă din gură, după care i-a distras atenția, spunându-i glume răsuflate.

Odată, la Princeton, ipohondria lui acută l-a izbit pe Gödel cu frici care își aveau originea în atacurile de febră reumatică din copilăria sa, provocându-i două căderi nervoase și amplificându-i sentimentul izolării.

Adèle este ajutorul său în viață. Gödel a cunoscut-o la Viena, când el avea douăzeci și unu de ani, iar ea era o dansatoare de douăzeci și șapte, la clubul *Der Nachtfalter* („Fluturele de noapte"), din *Petersplatz*. Adèle era catolică și era divorțată. Avea fața desfigurată de un semn din naștere. Părinții lui Gödel au privit cu panică și disperare această pereche formată din dragoste.

Obsedat de ideea că sistemele de refrigerare și de încălzire precis elimină gaze care-i otrăvesc lui mâncarea, Gödel pare să se retragă din viață. Se uită iar și iar la filmul lui Walt Disney *Albă-ca-Zăpada*, rulat

de proiectorul său Kodak Kodascope – 16 milimetri Pageant Sound, evită contactele sociale și se lansează în lungi conversații telefonice nocturne cu oricine stă să-l asculte.

Insistă pe lângă Adèle să-i dea să mănânce unt, hrană pentru copii și laxativ Castoria de la Fletcher. Ea încearcă să-i contracareze starea de spirit sumbră, aranjând lucrurile în așa fel, încât să găzduiască un flamingo roz în grădinița lor din față, de pe Aleea Lane. Gödel bombăne că biata ființă este oribil de șarmantă.

Adèle e cât se poate de mulțumită că soțul ei are un loc la Institut, pe care-l poreclește „Căminul pensionarilor bătrâni”.

Numai cu Albert pare Gödel să-și regăsească un soi de echilibru. Albert e cel mai cunoscut om de știință din toată lumea. Gödel este cel mai mare logician al generației sale, deși numele lui nu înseamnă nimic pentru lumea largă.

În această frumoasă dimineață de primăvară din 1954, drumul pe care au luat-o îi duce prin cartierul unde numai foarte rar se arată albi. Localnicii negri îl recunosc și-i zâmbesc, plini de afecțiune, lui Albert, care le întoarce zâmbetele. Rezidenții se opresc și se uită, în timp ce el își cumpără o înghețată de pe strada Nassau.

Un băiețel negru se apropie în fugă de Albert, ținând în mână un album.

— Puteți să-mi dați, vă rog, un autograf?

— Dar ce, tu știi cine sunt eu? — întreabă Albert.

— Arătați ca doctor Einstein.

Albert își reaprinde pipa.

— Într-adevăr. Ia să vedem noi cine ți-a mai dat autografe aici – și deschide albumul de autografe. A, da, ia uite. Gödel.

Gödel se uită și el să vadă semnătura: *Tony Galento*.

— Boxerul de categorie grea, îl informează Albert, apoi precizează: Tony Galento, zis Două-Tone. Locuiește în Orange, New Jersey. Un metru și 73 de centimetri înălțime. 109 kilograme greutate. Tony Două-Tone.

— Dar nu e corect să spui c-ar cântări două tone, observă Gödel.

— Arta cea nobilă a pugilatului merge mână în mână cu exagerarea, zice Albert. Galento a câștigat un premiu de zece dolari, pentru a fi mâncat cincizeci și doi de crenvurști, înainte să lupte cu Arthur Dekuh în ’32. A trebuit să-i fie tăiat șortul de box ca să-l mai cuprindă. Și totuși, I-a făcut *knock-out* pe Dekuh în patru runde.

Albert și băiețelul negru se strică de râs.

— Ia uite, Gödel – autograful lui Jerry Lewis. Știi cine este?

— Nu.

— Și Frank Sinatra. Ai auzit de Sinatra?

— Premiul Oscar pentru cel mai bun actor într-un rol secundar, soldatul Angelo Maggio în *De aici în eternitate*[58] – și Gödel imită felul

în care l-a întruchipat Sinatra pe soldatul Angelo: „Hai până la vreo cabină telefonică sau mai știu ce, ă? Și-acolo-ți arăt o cinzeacă de whiskey, pe care am dosit-o sub tricoul ăsta de sport, lăbărțat și lălâu”.

— Nebunie, nu alta, zice băiatul. Ai-ai-ai-ai-ai!!

După care, Gödel începe să fredoneze *Cea mai bună lume este un spectacol de poveste*[59] – cu accentul său greoi, nemțesc.

Albert i se alătură și încep să cânte și să danseze în duet.

— Extraordinar, zice Albert. Cum de știi așa ceva?

— Am învățat cu Adèle. De la „Fluturele de noapte”. Bunicul meu, Joseph, era cântăreț, membru al Societății Bărbaților Cântăreți din Brünn – *Brünner Männergesandverein*.

— Clubul vesel? — zice Albert. Bravo. Un club vesel, plin de veselie.

Gödel se întunecă la față.

— Există alte lumi și ființe raționale, de un soi diferit și superior. Lumea în care trăim nu este singura în care vom trăi ori am trăit.

— Da ’mneavoastră, domnii, aveți ceva de scris? — vrea să știe băiatul cu albumul.

— Eu am, zice Albert. Dar tu, dacă vrei să fii un colecționar serios de autografe, trebuie să ai mereu la tine ceva de scris – după care își scoate stiloul Waterman 22 Taper și zice: Uite. Ăsta-i laboratorul meu.

— Mă gândeam că i l-ai dat lui Paul Ehrenfest, la Leiden, nu? — zice Gödel.

— Ala era stiloul Waterman cu care am scris pentru prima oară că $E = mc^2$.

Albert își semnează bucuros autograful și, aplecându-se, pescuiește un bănuț din buzunar, pe care i-l dă băiatului.

Copilul, râzând, îi ciufulește claia de păr lui Albert.

— Ai face bine să-i ceri autograful și prietenului meu, profesorul Gödel, aici de față, zice Albert.

— De ce?

— Pentru că lucrările lui Kurt Gödel în privința bazelor matematicii au schimbat lumea în care trăim.

— A făcut și el o bombă?

— Nu, n-a făcut.

— E un geniu, ca și tine?

— Da, e un geniu. Dacă și el, ca și mine, înțelege întregul univers, de la cea mai mare galaxie până la cea mai măruntă particulă elementară, nu știu. Dacă și el, ca și mine, va descoperi principiile pe care se sprijină totul, formulând o teorie unificată a câmpurilor, vom vedea…

— Foarte bine, zice băiatul. Semneaz-aici, domnule Kurt.

Gödel își semnează numele, adăugând: $2 + 2 = 4$.

— Știu asta, zice băiatul.

— Atunci, înseamnă că și tu ești un geniu matematic, îl proclamă Gödel.

— Nebunie, nu alta, zice băiatul. ’Mneavoastră, domnilor, sunteți niște mari figuri.

Când îi întinde stiloul înapoi, apasă pe butonul pompei de cerneală, care-i face lui Albert două pete mari, negre, pe mâini.

— Poți să-l păstrezi, îi spune Albert, râzând și ștergându-și cerneala neagră cu batista.

Băiatul o ia din loc, fugind, fluturându-și deasupra capului albumul cu autografe și stiloul cel nou.

Albert și Gödel își continuă plimbarea.

— Mă simt apropiat de cei oprimați, zice Albert. Poate că ei vor moșteni Pământul[60] și ni se vor alătura în viața de apoi. Spune-mi, Kurt, dumneata crezi în viața de apoi?

— Da, cred. Trebuie să existe o altă lume, dincolo de cea de fată.

— De ce?

— De ce nu? — îi întoarce vorba Gödel. Care ar fi motivul pentru care l-ai crea pe om dacă pe urmă nu i-ai îngădui să realizeze decât unul din mia de lucruri pe care este capabil să le realizeze? Uite, dumneata și eu am venit pe lume fără să avem habar pentru ce am venit sau de unde am venit. Cine își îngăduie să spună că vom pleca de pe aceeași lume, la fel de fără habar cum am venit? După toate probabilitățile, Pământul oricum se va sfârsi.

— O cunoaștere a unui ceva pe care nu-l putem pătrunde, zice Albert, a manifestațiilor motivului celui mai profund și a frumuseții celei mai răzbătătoare – această cunoaștere și această emoție se constituie în atitudinea cu adevărat religioasă; în sensul acesta, și numai în el, sunt un om profund religios.

— Cum zic, lumea oricum se va sfârși.

— Bineînțeles, zice Albert, surprins de intensitatea viziunii lui Gödel în privința faptului că Pământul oricum se va sfârși.

— Cred că vom pătrunde în lumea următoare cu amintirile din această lume, zice Gödel, și că lucrurile de bază vor fi păstrate, cu certitudine. Știi care este cea mai răspândită ecuație?

— $E = mc^2$

— Nu, zice Gödel. Este $2 + 2 = 4$.

— Ha, ha, ha, zice Albert. “Că a ta este…[61]

— Viața este…, dă să spună Gödel.

— “Că a ta este.. Repetă Albert.

Apoi, dănțuind care-n sus și care-n jos pe stradă, psalmodiază împreună:

— „În felul ăsta se va sfârși lumea… În felul ăsta se va sfârși

lumea… În felul ăsta se va sfârși lumea – nu cu vreun bang, ci c-un scâncet.”[62]

Rămas fără suflu, Albert se oprește și zice:

— Fii cinstit cu mine, Kurt Gödel: dumneata mănânci? — la care Gödel scoate un chicotit strident. Nu-i deloc amuzant, doctor Gödel, continuă Albert.

— *Dumneata* mănânci ca să te consolezi, îi răspunde Gödel, fiindcă n-ai reușit să formulezi o teorie unificată a câmpurilor, prin care să unifici mecanica cuantică și teoria generală a relativității.

— Și nu crezi în ea? — întreabă Albert.

— Nu.

— De ce nu?

— Pentru că nu cred în știința naturală, zice Gödel. Ce-a reușit să realizeze? Televiziunea și bombele. Dar dumneata nu crezi în matematică?

Albert își saltă în sus bretelele pantalonilor care-i atârnă. Zice:

— Cred în intuiție.

— În Dumnezeu? — zice Gödel.

— Dumnezeu nu se consultă cu mine, zice Albert. Din păcate, nu. De ce universul se extinde în timp, ei? Fiindcă, într-adevăr, asta face – se extinde. Există un nou spațiu-timp.

Gödel își ridică privirile spre cer. Zice:

— Trăim într-o lume în care sunt distruse nouăzeci și nouă dintr-o sută de lucruri frumoase. Lumea nu pricepe. Nu pricepe o iotă din ce spunem noi aici.

— De asta nu mănânci dumneata, Kurt?

— Nu mănânc pentru că medicația care mi-a fost recomandată nu e corectă. Pentru că doctorii mei nu știu să scrie. Vor să mă interneze într-un spital de psihiatrie. Mormântul meu o să se găsească într-un azil de nebuni. Al dumitale?

— Mormântul meu, zice Albert, o să fie loc de pelerinaj.

— O să vină pelerinii să vadă moaștele unui sfânt? — râde Gödel.

— Da, zice Albert. De rămășițele dumitale pământești, Kurt, ce-o să se aleagă?

— Am de gând să fie incinerat, chicotește iar Gödel, și-anume, timp de nouăzeci de minute, la o temperatură de 760 până la 1.150 de grade Celsius. Fără piatră de mormânt. Fără „Odihnească-se în pace”. Nici *Requiescat în pace*. De unde știm noi c-o să ne odihnim în pace? Eu am încredere în matematică. N-am încredere în limbaj.

— Și nimeni n-are încredere în vreunul dintre noi, zice Albert. Aici, la Princeton, sunt privit ca prostul satului – știu asta. Dumneata, Kurt, ce-ți dorești cu adevărat?

— Să mă țină minte lumea ca fiind omul care a descoperit faptul că nu poți avea încredere în limbaj. Dar dumneata?

— Să nu mă țină minte lumea ca fiind omul care a inventat bomba atomică. Știi care a fost cea mai mare greșeală pe care am făcut-o vreodată?

— Spune-mi, zice Gödel.

— Să semnez cu acea scrisoare adresată președintelui Roosevelt, în care susțineam ideea construirii bombei.

— Poți fi iertat. Exista o mare probabilitate ca germanii să fi lucrat și ei în același sens și să fi reușit s-o construiască primii, după care să se fi folosit de acea monstruozitate, ca să devină rasa dominantă. Și-acum, ce ai de gând să faci?

— Să-i trimit un bilet lui Bertrand Russell, în Anglia. Poate să publice el acolo ceea ce credem noi că trebuie făcut. "Vom ajunge să-i punem capăt speciei umane, sau va renunța omenirea la război? Oamenii nu vor să aibă de-a face cu această alternativă, pentru că este atât de greu de abolit războiul." Este, oare, ceva ignobil să încerci să previi distrugerea întregii vieți de pe Pământ?

În fața Institutului, atenția lui Gödel este brusc atrasă de vederea siluetei înalte, foarte subțiri, a unui bărbat încruntat. Zice, în șoaptă:

— Vai de mine! Ce-am văzut cu coada ochiului? Pe cineva care-ncepe cu O.

— Credeam că este în Insulele Virgine, pe Sfântul Ioan, zice Albert.

— Dați-mi voie să vă urez o aniversare fericită, zice Oppenheimer[63].

— Mulțumesc, dragă domnule director.

Cu aerul său de patrician, înalt și deșirat, născut în anul dinaintea celui în care Albert și-a formulat ecuația, $E = mc^2$, Oppenheimer îi întinde acestuia un pachet. Zice:

— Veniți la mine-n birou la ora prânzului să vă celebrăm cu o băutură. Și dumneata, Kurt.

— Putem să ne așteptăm la vreunul dintre cocteilurile dumneavoastră celebre? — întreabă Gödel.

— Puteți, într-adevăr, zice Oppenheimer, și pleacă la treburile lui.

Câțiva studenți se opresc în fața ușilor de intrare ale Institutului ca să observe întâlnirea celor trei.

Albert își desface pachetul aniversar, pe care i l-a dat Oppenheimer. Înăuntru, găsește un exemplar din *Bhagavad Gita*[64]

A inserat și o dedicație, Oppenheimer, în care a scris: „*Liniile de bătălie* ni se aplică și nouă. La mulți ani celui mai mare dintre oamenii de știință. J.R.O."

Albert citește:

— „În bătălie, în pădure, la marginea prăpastiei din munți, / Pe marea cea sumbră și vastă, printre săgeți și sulițe, / În somn, în confuzie, în adâncurile rușinii, / Faptele bune făcute de om înainte,

ele singure-l apără.”

Când Albert și Gödel pătrund în Institut, o mulțime de studenți și profesori izbucnesc într-un ropot de aplauze spontan. Mulți au venit pregătiți cu aparatele de fotografiat și-l pozează pe Albert.

Păstrându-și deopotrivă calmul și umorul, Albert face așa cum speră studenții, fotografi de ocazie, să-l vadă făcând, exact ce-a făcut și la cea de-a șaptezeci și doua sa aniversare, când Arthur Sasse, fotograful agenției *United Press International*, s-a chinuit ceva timp să-l convingă să se mai lase o dată fotografiat de ziua de naștere, la Clubul de la Princeton: Albert le scoate limba.

Studenți și profesori deopotrivă îl ovaționează, pe urmă izbucnesc într-un asurzitor „La mulți ani, cu săăă-nă-taaa-te!”

Johanna

După-amiază, Johanna Fantova se prezintă la casa de pe strada Mercer ca să-i aranjeze lui Albert părul.

Cei doi se cunosc încă din anii 1920. Născută în Cehoslovacia, cu douăzeci de ani mai tânără decât Albert, Johanna este curator al hărților la Biblioteca Universității Princeton, din primii ani 1950; în plus, alături de *Frau* Dukas, este angajată cu jumătate de normă ca secretară și asistentă personală a profesorului Einstein.

Lui Albert, îi place la nebunie grija cu care Johanna îi piaptănă și-i tunde claia de păr alb și rebel și-i aranjează din foarfece mustața. Smocuri din ea se adună pe cearșaful pe care i l-a desfășurat peste umeri. Atenția pe care i-o dă ea pare să-i încurajeze lui verbozitatea.

— Am darul să atrag toți nebunii de pe fața Pământului, îmi pare rău de acești oameni. O femeie mi-a cerut șase autografe ca să le lase ceva copiilor ei, fiindcă nu are nimic altceva de lăsat.

— Și ai crezut-o?

— Nu. Dar să le trimitem oricum autografele alea. Și este un fizician care zice că eu sunt matematician, iar un altul, matematician, zice că sunt fizician. Poate îmi spun Joseph Mecarthy și Comisia lui ce sunt eu, de fapt. M-am săturat de cum îl persecută pe Oppenheimer. De ce nu se uită și la ce-a făcut Heisenberg pentru Hitler?

— Heisenberg e un bun pianist.

— Cam la fel de bun, ca pianist, cum era Hitler, ca pictor.

— Heisenberg vrea să vină să te viziteze.

— Ha-ha-ha. N-o să fiu acasă.

— La fel vrea și fiul lui Niels Bohr.

— Aage Bohr e mai simpatic decât Heisenberg, numai că vorbește prea mult.

Ignorând faptul că Johanna îl tunde, Albert se răsucește pe scaun, către pian.

— Visurile din starea de trezie mi le trăiesc în muzică, îmi revăd viața în termeni muzicali.

— Știu.

— Serios? Ascultă… — și începe să cânte *Sonata pentru Pian nr. 16ân de major*, K.545, de Mozart. Din muzică-mi iau cea mai mare bucurie în viață.

Johanna îl ascultă cântând, ea legănându-și capul după ritmul muzicii, așa cum el se leagănă pe scaun, extaziat.

Frau Dukas nu-și mai vede capul de treburi pe strada Mercer.

Face un caz întreg în legătură cu aranjamentele pentru concertul de seara, la fel cum a făcut și la cel din 1952, când Cvartetul de la Juilliard a cântat Bartok, Beethoven și Mozart. Albert a fost invitat să i se alăture.

Pentru concertul din această seară însă, Albert are o idee năstrușnică. Profită de un moment în care *Frau* Dukas nu-l aude, ridică telefonul și formează numărul pe care și l-a notat pe scrisoarea primită de la Max Born.

Răspunde chiar Mimi Beaufort.

— Alo, Mimi?

— Da.

— Albert Einstein la telefon.

— Speram să fiți dumneavoastră. Vreau să vă urez mulți ani fericiți.

— Vai, dar îți mulțumesc. Mulțumesc, Mimi.

— Ce mai faceți, domnule doctor Einstein?

— Având în vedere c-am supraviețuit în triumf nazismului și celor două neveste, fac foarte bine. De la ce te-am luat?

— De la muzică.

— Da? Ce muzică?

— Al doilea tempo din *Sonata* lui Mozart *pentru Pian și Vioara în mi minor*, K.304.

— Ai vioara la îndemână?

— Sigur că da, zice Mimi.

— Poți să mi-l cânți și mie?

— Sigur că pot.

Albert o ascultă, extaziat. Strigă:

— Bravo! Bravo! — apoi, mânat de entuziasm, începe să zică repede: Trebuie neapărat să vii peste zece zile de-acum, la mine acasă. Câțiva muzicieni minunați vin să-mi ofere un concert aniversar – nu cine știe ce. Vreau să fii și dumneata de față. Vrei să vii și să-mi cânți?

— Sigur că da. La ce oră?

— La șapte și jumătate. Îmi cunoști adresa?

— Sigur că da – tocmai ce-am căutat-o în cartea cu numerele de telefon.

— Îți place înghețata?

— Sigur că-mi place.

— Și mie. Cântăm niște Mozart și mâncăm înghețată.

— Pot s-o aduc și pe sora mea, Isabella? Ca să cântăm sonata de Mozart amândouă?

Albert își părăsește biroul și pleacă s-o caute pe *Frau* Dukas. O găsește în bucătărie. Îi spune:

— Lipsesc de acasă vreo două ceasuri.

— Unde mergi?

— La Institut, cu Gödel, zice Albert. Dumneata ești ocupată cu pregătirile pentru petrecere. Nu trebuie să-ți stau în cale. Da, și mai e ceva, Helen – vreau să am o întrevedere cu Otto Nathan, cu care ești coexecutor al testamentului meu. Vezi, te rog, să avem destulă înghețată pentru musafirii din această seară.

Albert își părăsește locuința și pornește pe strada Mercer, dirijându-și propria interpretare după *O mică serenadă* a lui Mozart: „Dzz-da-d/z da-d/z-da-d/z-da-dzz! Dzz-da-d/z da-ˆz-dadzz-da-dzz!”

Nu bagă de seamă la Fordul negru marca Tudor Sedan, ai cărui șofer și pasager de alături îi aruncă priviri fugitive.

Cei doi bărbați așteaptă ca el să se facă nevăzut, și abia apoi coboară din mașină și se îndreaptă spre ușa din față a casei profesorului Einstein.

Frau Dukas le deschide ușa celor doi vizitatori.

Se gândește că sunt, poate, cercetători creștini, sau martori ai lui Iehova, sau de la Biserica Scientologică.

Unul dintre ei, cu grumazul gros, îi rânjește, arătându-și dinții

gălbejiți.

— Putem să vă reținem câteva momente?

— Mă tem că nu-mi văd capul de treburi, zice *Frau* Dukas.

— Sunteti Helen Dukas? — vrea să știe al doilea individ.

— Da, sunt. Pot să vă fiu de folos cu ceva?

— Sunteți secretara și menajera profesorului Einstein?

— Da, sunt. Doctor Einstein lipsește în acest moment. Vreți să faceți o programare, să vorbiți cu dumnealui?

— Adevărul este, revine primul interlocutor, că dumneavoastră sunteți cea cu care am dori să vorbim.

— Eu…? Despre ce vreți să vorbiți cu mine? Cine sunteți, de fapt?

Amândoi bărbații scot câte un portvizit negru, în care își țin ecusoanele de angajați ai Biroului Federal de Investigații, agenți speciali ai sucursalei din Newark, New Jersey, a Biroului: agent special John Ruggiero și agent special Jan Grzeskiewiez.

— De la FBI? — se miră *Frau* Dukas. Dar ce, s-a întâmplat ceva rău?

— Nimic rău, *Frau* Dukas, îi spune cel cu dinții gălbejiți, pe nume Ruggiero. Am dori numai câteva momente în care să clarificăm niște aspecte.

— Foarte bine. Numai să nu dureze mult. Poftiți înăuntru.

— Putem să discutăm în liniște? — întreabă celălalt, pe nume Grzeskiewiez.

Frau Dukas îi conduce pe cei doi în camera de lucru a lui Albert.

Grzeskiewiez se întoarce cu spatele către *Frau* Dukas și colegul său. Bagă mâna sub haină și pune în funcțiune un mic sistem de înregistrare – un aparat Protona Minifon. Ceasul său are un microfon încorporat. Ruggiero scoate un carnețel și un pix. El este cel care pune întrebările:

— Sunteți în serviciul profesorului Einstein din 1928?

— De atunci sunt, da.

— Ca secretară și menajeră?

— Da. Înainte, soția profesorului Einstein îndeplinea sarcinile acestea două. Și gătea.

— Elsa, la Berlin?

— Elsa, da, zice *Frau* Dukas. Acum vreo douăzeci și cinci de ani, la Berlin. Iar acum, doctor Einstein are șaptezeci și cinci. E slăbit. Nu stă bine cu inima. Va reamintesc, domnilor, că am treabă.

— Și noi, doamnă, și noi, zice Ruggiero, schițând un zâmbet, după care scoate un pachet de țigări Camel. Doriți o țigară?

— Nu, zice *Frau* Dukas.

Ruggiero își aprinde o țigară. Zice:

— Am primit ordin să vă întrebăm dacă sunteți la curent sau dacă ați auzit vreodată de un anume Gheorghi Mihailovici Dimitrov. Ce

știți despre el?

— Despre Dimitrov? C-a fost acuzat, împreună cu alți comuniști, c-ar fi pus la cale incendiul din *Reichstag*, Și c-a fost achitat.

Ruggiero începe să citească din carnețelul pe care-l ține în mână:

— „Dimitrov s-a stabilit la Moscova, de unde, în calitate de secretar-general al Comitetului Executiv al Cominternului[65], a încurajat cristalizarea unor mișcări de tip front popular împotriva naziștilor, numai nu și când Stalin coopera cu Adolf Hitler. În cursul anului 1944, a dirijat rezistența față de guvernul-satelit din Bulgaria, care era susținător al Axei, și în anul următor, 1945, s-a întors în Bulgaria, unde a fost imediat desemnat în funcția de prim-ministru al unui guvern de front patriotic, dominat de comuniști. Preluând un control dictatorial asupra chestiunilor politice, a reușit să consolideze puterea comunistă, ceea ce a culminat cu formarea, în 1946, a Republicii Populare Bulgaria.” L-a vizitat pe doctor Einstein la Berlin.

— Eu nu țin minte așa ceva. Și, oricum, doctor Einstein primea foarte puține vizite și-și rezolva treburile prin corespondență.

— Aveți copii după scrisorile profesorului Einstein, *Frau* Dukas?

— Niciuna pe care s-o am la îndemână.

— Vă interesează politica?

— Numai în sensul că am fost contra venirii la putere a lui Hitler în Germania. Cercul meu de prieteni de acolo erau toți evrei. Mă interesa, mai presus de orice, tot ce-i privea pe evrei. Și acum la fel, nu mă interesează în viață decât ceea ce-i privește pe evrei – și pe doctor Einstein. Sugerați cumva că doctor Einstein ar avea simpatii comuniste?

— Credeți c-ar avea vreun temei o asemenea presupunere? — întreabă Ruggiero pe un ton apologetic.

— Nu, nu cred.

— Atunci, sunteți de acord, *Frau* Dukas, că, poate, odată cu trecerea timpului, memoria vă mai joacă feste?

— În legătură cu ce anume?

— Cu nume, date, locuri, zice Ruggiero. Care au de-a face cu viața pe care a dus-o doctor Einstein la Berlin, între 1928 și 1933. Avem dovezi că secretara principală a profesorului Einstein de pe atunci, Elsa Einstein, sau fiica lui vitregă mai mare, avea legături cu anumiți curieri comuniști.

— Fiica lui vitregă i-a fost secretară până în 1926, când s-a măritat. De-atunci, a murit. La fel și Elsa.

— Țineți minte apartamentul profesorului Einstein?

— Bineînțeles.

— Care avea câte două intrări și ieșiri. Pe scara principală, se ieșea pe *Haberlandstrasse*. Și pe cealaltă scară?

— Scara servitorilor dădea pe *Aschaffenburger Strasse*.

— Numai bună pentru niște curieri ca să între și să iasă, fără să fie remarcați de nimeni.

— Dacă spuneți dumneavoastră… Nu mi-a trecut niciodată prin minte așa ceva.

— Mie mi-a trecut, zice Ruggiero. Din cauza sănătății sale șubrede, în martie 1928, doctor Einstein a fost nevoit să mai angajeze o secretară. Elsa Einstein a stat de vorbă cu sora dumneavoastră, Rosa, de la Organizația Orfanilor Evrei. Rosa și-a recomandat sora – pe dumneavoastră. Și v-ați prezentat la interviu pe *Haberlandstrasse*, numărul 5, în ziua de 13 aprilie 1928 – era într-o vineri.

— Da. Și eram hotărâtă să refuz postul.

— De ce?

— Pentru că habar n-aveam de fizică.

— Dar aveați legături cu comuniștii?

— Evident că nu.

— Dar cumnatul dumneavoastră, Sigmund Wollenberger, era comunist – la fel și nepotul aceluia, Albert Wollenberger. Când a venit doctor Einstein în Statele Unite, mătușa lui Wollenberger i-a fost garantă. Iar implicarea profesorului Einstein într-o mulțime de organizații comuniste era cunoscută și în Germania, și după ce a plecat de acolo. Era membru al mai multor consilii de administrație: al căminelor de copii, Ajutorul Roșu", al Societății Prietenilor Noii Rusii, al Fondului de Asistentă Internațională a Muncitorilor și al Comitetului Internațional împotriva Războiului Imperialist;

— O fi fost. Nu țin minte.

— Spuneți că n-a fost niciodată comunist? — doctor Einstein, vreau să spun.

— Bineînțeles că n-a fost.

— Dar nici anticomunist?

— Probabil că nu.

— Și dumneavoastră?

— La fel.

— Nu sunteți anticomunistă?

Frau Dukas tace.

Ruggiero se întoarce către omul cu înregistarea sonoră, Grzeskiewiez:

— Tu ai vreo întrebare, colega?

— Nt, zice Grzeskiewiez.

— Foarte bine, *Frau* Dukas. Vă mulțumim pentru colaborare. Ați fost foarte amabilă, zice Ruggiero.

— N-aveți pentru ce.

— Îmi promiteți solemn că această întrevedere va rămâne confidențială?

— Și dacă nu rămâne?

— Dacă nu rămâne, veți fi arestată, în baza prevederilor Legii Spionajului. Reputația profesorului Einstein va fi călcată în picioare. Doar nu vreți s-o luați și dumneavoastră pe calea soților Rosenberg[66], nu?

Frau Dukas face mari eforturi ca să-și tină furia în frâu. Zice:

— *Ați și uitat*? Ați uitat că Sartre a numit acel proces un linșaj legal, care n-a făcut decât să mânjească de sânge o întreagă națiune?

— Și doctor Einstein a protestat, nu-i așa, *Frau* Dukas? La fel ca Bertolt Brecht, ca Dashiell Hammett, ca Frida Kahlo.

— *Vă rog să faceți bine să plecați*, zice *Frau* Dukas.

— Atunci, *Frau* Dukas, faceți și dumneavoastră bine și nu vorbiți cu nimeni despre această vizită a noastră, da? — zice Ruggiero. Pur și simplu, noi n-am fost aici, bine?

Frau Dukas îi conduce în tăcere până la ușă.

— O zi bună, *Frau* Dukas, îi spune agentul special Ruggiero.

Ea se teme deja, drept care nu-i mai răspunde nimic. Stă o vreme și se uită după cei doi, care se îndreaptă agale către Fordul negru, părând foarte mulțumiți de ei înșiși.

Dar agenții de la FBI nu pleacă de pe strada Mercer imediat. Ruggiero se întoarce către colegul său, Grzeskiewiez. Zice: – Te gândești și tu la ce mă gândesc și eu?

— Că ne-a spus o grămadă mare de rahaturi?

— Da.

— Exact la asta mă gândeam, colega – și Grzeskiewiez scoate aparatul de înregistrare, dă banda înapoi și selectează la întâmplare un pasaj, ca să verifice dacă a funcționat ca lumea: „Și acum la fel, nu mă interesează în viață decât ceea ce-i privește pe evrei – și pe doctor Einstein. Sugerați cumva că doctor Einstein ar avea simpatii comuniste?”

— Păi, da, fiindcă le și are, zice Ruggiero, pornind motorul și luând-o cu mașina din loc. L-am prins – pot să-i pregătească de pe acum celula.

— Și pe Scânteiuță[67]? — chicotește Grzeskiewiez.

— Presupun că da.

— L-ai văzut vreodată pe Scânteiuță la lucru?

— Evident, zice Ruggiero. Era un tip legat deja în curele. I-a venit rândul să-și spună ultimele vorbe. În camera de execuție, se auzea huruind un ventilator de aspirație. Un *zbang* sonor, da sonor, nu glumă, și tipul a intrat în convulsii timp de vreo cinșpe secunde. Pe urmă, i-au mai tras o porție de curent. Asta, ca să condamne crimele strigătoare la cer împotriva umanității. Oamenii au nevoie să cunoască istoria.

— Și care au fost ultimele vorbe ale tipului?

— Am uitat.
— Ale lui Einstein ăsta, care crezi c-or să fie?
— Știu și eu? — zice Ruggiero.
— Eventual, că $E = mc^2$?
— Bună, asta! Să știi că ai dreptate.
— Da' știi ce-nseamnă asta?
— Ce, că $E = mc^2$?
— Da, ce-nseamnă?
— De unde dracu să știu?
— Vreun căcat jidovesc?
— Jidovesc sau comunist.
— Tot aia.
— L-am răstignit.
— Singur s-a răstignit.
— Ca Isus Cristos.
— Ei, colega, să nu mergem chiar așa departe. Suntem în Statele Unite aici.

În ziua de 24 martie 1954, într-o miercuri dimineață, la noul magazin deschis de Ann Taylor în Piața Palmer-Vest, Isabella și Mimi își aleg rochiile pentru petrecere cu mare grijă.

Mimi alege o rochie de cocteil din mătase neagră, făcută din șantung satinat. Fusta, pe sub căptușeală, are cusută o crinolină, ca să pară mai amplă. Juponul, pe latura de jos, e tivit cu panglică. Își cumpără și o pereche de pantofi de un argintiu închis, cu tocuri scurte.

— Grace Kelly? — zice Mimi.
— Eva Marie Saint, zice Isabella. Edie Doyle din *Pe chei*[68]
Mimi o ajută pe Isabella să-și aleagă o rochie cu motive florale.
— Cine sunt? — întreabă Isabella.
— Doris Day.
— Atât de bătrâni cu toții, zice Isabella. Mai degrabă, suntem niște Audrey Hepburn.
— „Aș putea la fel de bine să-ntind mâna după Lună."
— Din *Sabrina*[69].
— Din *Sabrina*.

Marian Anderson

Albert este în elementul său, înconjurat de prieteni, la reuniunea din salonul de muzică de la parterul casei de pe strada Mercer, numărul 112.

O acompaniază la pianina Bechstein pe foarte-celebra contralto Marian Anderson.

Cu două decenii în urmă, Anderson susținea recitaluri de-a lungul și de-a latul națiunii, în mod regulat. Întâmpinând prejudecăți rasiste peste tot, i se interzicea să locuiască în camere de hotel și să mănânce în restaurante. Albert detestă discriminările la care e supusă. În 1937, i-a fost refuzată o cameră de hotel, înainte să cânte la Universitatea Princeton, drept care Albert a găzduit-o în casa lui. Circulă acum un zvon, c-ar putea primi o invitație să fie prima femeie de culoare care să cânte la Opera Metropolitană.

În această seară, pentru Albert, Marian Anderson a venit să interpreteze *Ave Maria*, de Schubert.

Publicul aplaudă zgomotos.

Nu contează că majoritatea celor prezenți știu cine este fiecare dintre ei – Albert își prezintă musafirii unul câte unul:

— Fiica mea vitregă, Margot. J. Robert Oppenheimer, cu soția lui și copiii: Oppie și Kitty, Toni și Peter. Kurt și Adèle Gödel. Jânos Plesch, doctorul meu, soția lui, Melanie, și copiii lor: Andreas Odilo, Dagmar Honoria și Peter Hariolf. Doctorul Otto Nathan, coexecutor al testamentului meu. Primul profesor de culoare de la Princeton, Charles T. Davis, istoric și critic literar, cu Jeanne, și Anthony, și Charles.

Din Japonia, Toichiro Kinoshita, fizician teoretic.

Din Suedia, matematicianul Arne Carl-August Beurling și Karin.

Istoricul de artă Erwin „Pan” Panofsky, cu Dora, și Wolfgang, și Hans.

Din China, fizicianul Chen-Ning Franklin Yang și Chih-li Tu.

Johanna Fantova.

Isabella și Mimi Beaufort.

Toți cei de față aplaudă.

— Doctorul mi-a recomandat să nu cânt la vioară în această seară, chicotește Albert. Așa încât, domnișoara Mimi și domnișoara Isabella Beaufort vor interpreta cel de-al doilea tempo din *Sonata pentru Pian și Vioară în mi minor*, K.304, de Mozart.

Isabella și Mimi cântă perfect partitura lui Mozart.

La final, auditoriul se ridică în picioare și aplaudă frenetic.

Frau Dukas le abordează pe Mimi și pe Isabella și le întinde câte un buchet enorm de trandafiri roșii.

Albert își ridică amândouă brațele, pentru a face liniște.

— Le invit, acum, pe surorile Beaufort să interpreteze, într-un parteneriat neobișnuit, partea de *andante* din *Concertul pentru Pian nr. 21 în de major*, K.467, de Mozart. Flautul, două oboaie, doi fagoți, doi corni, două trompete, timpane și alte instrumente de corzi le vor acompania.

Membrii acestei orchestre își ocupă locurile oarecum înghesuite, pe fondul unor noi aplauze.

Albert își asumă rolul dirijorului.

Muzica se răspândește pe toată strada Mercer.

Așezat pe marginea trotuarului, stă și ascultă chipul singuratic al băiatului negru, care ține strâns la piept albumul de autografe și stiloul negru Waterman 22 Taper, pe care i l-a dăruit Albert.

Alte aplauze furtunoase încoronează micul spectacol.

Toată lumea face plecăciuni. Albert, Isabella și Mimi se țin de mâini.

Odată aplauzele amuțite, Albert zice, pe un ton de conversație:

— Veniti să-mi faceți o vizită mâine, amândouă?

— Bineînțeles că venim, zice Mimi. Avem vreo șansă ca, într-o bună zi, să ieșim cu dumneavoastră cu barca?

— Mă mai gândesc, zice Albert. Știți să înotați?

— Sigur că da, zice Mimi. Dar dumneavoastră?

— Nu, zice Albert. N-am reușit să învăț.

De partea cealaltă a camerei, *Frau* Dukas le supraveghează pe chelnerițele care servesc mâncarea gen bufet: supa de pui cu filamente de ou – preferata lui Albert, sparanghel, mușchi filé de porc asortat cu castane dulci, somon cu maioneză. O masă întreagă este rezervată căpșunilor, înghețatei și bezelelor.

— N-am făcut cunoștință așa cum s-ar fi cuvenit, îi spune *Frau* Dukas Isabellei. Sunt secretara profesorului Einstein, Helen Dukas. Ați cântat minunat.

— Mulțumesc.

— Proveniți dintr-o familie de muzicieni?

— Nu, zice Isabella. Mai curând, suntem dintr-o familie de militari. Unchiul meu, Bradley Beaufort, are un post secret oarecare la Langley, în Virginia, un fel de ofițer de legătură cu Casa Albă. E prieten bun cu președintele Eisenhower și cu Prima Doamnă.

— A, iată-vă, zice o voce. Sunt Otto Nathan. Mă bucur că faceți cunoștință, amândouă, cu *Frau* Dukas, minunata mea coexecutoare a testamentului lăsat de doctor Einstein.

— Trebuie să fie o responsabilitate serioasă, zice Mimi.

— Da, zice Nathan. Și este și o onoare.

Mimi nu reușește să priceapă de ce Nathan, care este îmbrăcat la multe ace, se simte obligat să-și menționeze rolul. Dar și el, ca și Albert, pare a fi un om al enigmelor.

Duminică, pe 28 martie, Mimi îl vizitează pe Albert în casa de pe strada Mercer.

După ce se delectează discutând pe marginea serii muzicale, Mimi îi spune că i-a venit o idee legată de un proiect pentru școală, cu fotografii, care să se intituleze: „Doctor Albert Einstein”.

— Sunteți de acord să colaborați?

— Da, de bună seamă, zice Albert, entuziast. Pune-mi întrebări.

— Pot să încep cu familia dumneavoastră? — vrea să știe Mimi.

Albert își umple și-și aprinde pipa.

— Da, da. Am o mulțime de fotografii de familie. O fotografie nu îmbătrânește niciodată. Dumneata și eu ne schimbăm. Oamenii se schimbă, dar o fotografie rămâne totdeauna la fel. Ce frumos este să te uiți la o fotografie cu mama și tata, făcută cu mulți ani în urmă! Îi vezi acolo, așa cum ți-i amintești. În schimb, oamenii, pe măsură ce trăiesc, se schimbă completamente. De-aceea cred că o fotografie poate fi plăcută.

— Așa cred și eu.

Se așază unul lângă altul la biroul său de lucru. Albert scoate albume cu fotografii de familie.

Mimi își ia notițe și fotografiază, cu aparatul ei de mână, model Ansco Shur-Flash, o parte dintre fotografiile de familie din albumele pe care i le arată Albert.

— Tatăl meu se numea Hermann Einstein. Era evreu german. S-a născut în 1847 și a murit în 1902.

— Cu ce se ocupa?

— Să se ocupe? Era vânzător ambulant de plăpumi de puf – și Albert îi arată lui Mimi câteva fotografii în sepia. Zice: Când eram copil, pe la patru sau cinci ani, tatăl meu mi-a dăruit o busolă. Acul se comporta într-o manieră atât de hotărâtă, atât de nelalocul ei în privința felului în care se prezentau evenimentele, încât să-și găsească

un loc în vocabularul inconștient al conceptelor… Mi-aduc aminte și astăzi… Acea experiență a făcut asupra mea o impresie permanentă – și oftează. Doi copii a avut cu mama mea, Pauline. Eu și Maja, sora mea. Maja a murit în 1951.

— Cine-i aici? — întreabă Mimi.

— Mileva este, cu care m-am însurat în 1903. Am avut cu ea trei copii. Primul, Lieserl Marie, nu mai este. Am avut și doi fii, pe Hans Einstein, care s-a născut la Berna, și pe Eduard Einstein, care s-a născut la Zürich și care a fost internat într-un ospiciu pentru schizofrenici. Mileva și eu am divorțat în 1919, an în care m-am și recăsătorit cu Elsa Einstein-Löwenthal, verișoara mea, care avea doi copii cu primul ei soț, Max Löwenthal. Așa c-am primit moștenire două fiice vitrege, pe Margot și Ilse. Am și un nepot, fiul lui Hans Albert, care se numește Bernhard Einstein; și Klaus, care a murit de difterie, când era mic de tot, și o nepoată, care este fiica de adopție a lui Hans. Așa, deci, asta-i familia mea. Simplu, nu-i așa?

— Nu chiar așa de simplu, zice Mimi. Vreau să stau de vorbă și cu doctor Oppenheimer.

— Vrei să… de ce?

— Vreau să știu ce rol ați avut în producerea bombei atomice.

Albert se încruntă:

— Rolul meu în producerea bombei atomice a constat într-un singur gest: am semnat o scrisoare adresată președintelui Roosevelt. În acea scrisoare, subliniam necesitatea unor experimentări pe scară largă, prin care să fie asigurată posibilitatea producerii unei bombe atomice. Oppenheimer îți va spune că eram perfect conștient de pericolul îngrozitor, la care ar fi fost supusă toată omenirea, dacă acele experimente ar fi reușit. Dar probabilitatea ca germanii să fi lucrat la una și aceeași problemă, cu o bună șansă de reușită, m-a determinat să fac pasul respectiv. N-am văzut nicio altă ieșire, cu toate c-am fost întotdeauna un pacifist convins. După mine, să ucizi pe timp de război nu e cu nimic mai bun, decât să ucizi, pur și simplu.

— Și astăzi priviți lucrurile la fel?

— Bineînțeles. Ține minte, Mimi. Cea mai frumoasă și mai profundă emoție pe care o putem resimți este senzația mistică.

Îi face semn către perete, pe care se află emblema înrămată a religiei jainiste, imaginea-simbol a religiei nonviolentei. Zice:

— Mâna e desfăcută în așa-numita poziție *abhayamudra*, vezi?, gestul tipic al hindușilor și budiștilor. Roata din centru este roata „lumii”, adică Samsăra, legea zisă *dharmachakra*. Cuvântul din centrul roții se citește *ahimsa* și înseamnă „fără vătămare”. Nu, violenței. Suntem cu toții împreună pe acest mic Pământ, și totuși fiecare crede că el e buricul-pământului. Ne ducem existențele pe traiectorii paralele, dar tot ne întâlnim, nu-i așa? Ne întâlnim în spațiu-timp.

Totul ține de relativitate, Mimi.

— $E = mc^2$

— Da – dar am vorbit prea mult. Vreau să veniți, Isabella și tu, să facem o plimbare cu barca toți trei. O să vă distrați. Și eu la fel.

Ambarcațiunea Tinef

Ceva mai târziu, dar tot în martie, Albert scoate ambarcațiunea *Tinef* împreună cu Isabella și Mimi, pe lacul de acumulare Carnegie, bătut de vânturi, din comitatul Mercer.

Îi întinde lui Mimi un blocnotes și creion. Zice:

— Ține astea, pentru situația în care va fi nevoie de calcule.

Profită de vânt, fără să bage în seamă nici hula, nici apa care-i stropește. Isabella și Mimi se așază pe fundul bărcii, de-o parte și de cealaltă a banchetei centrale, de care se și reazemă.

— De pildă, Melville, strigă Albert. Gândiți-vă la subtilitatea mării: cum creaturile ei cele mai înspăimântătoare alunecă pe sub apă, în cea mai mare parte a timpului nevăzute și ascunse înșelător sub cele mai frumoase nuanțe de azuriu… Gândiți-vă la toate; și, pe urmă, la pământul verde, blând, atât de primitor; gândiți-vă și la amândouă, la mare și la uscat – nu găsiți că există o stranie analogie cu ceva dinăuntrul ființei voastre?

Isabella și Mimi se țin strâns de copastie. Albert știe ce are de făcut. Dacă și poate să facă, este o altă poveste. Apa stârnită de vânt îi stropește pe toți trei.

— Faptul că înaintăm se bazează pe relația dintre direcția noastră și cea a vântului. Nu putem naviga direct în contra vântului. Dar, cu vântul sub un unghi de patruzeci și cinci de grade, putem urma o rută

oarecum contrară vântului.

Vasul *Tinef mai* mult saltă peste apă decât plutește. Neînfricat, cu pipa ținută strâns în gură, timonierul Albert rămâne indiferent față de ambarcațiunile cu care se încrucișează și ai căror timonieri îi strigă avertismente. Le strigă și el lor:

— Deșertăciunea deșertăciunilor – toate sunt deșertăciune![70]

Din ce în ce mai consternate, Isabella și Mimi observă că Albert are mâinile nesigure și că tremură tot, și încă violent.

— Vreți să trec eu la cârmă? — întreabă Mimi.

— Dacă vrei, zice Albert.

— Sigur că da, zice Mimi.

Trecerea lui Mimi la cârmă presupune ca toți trei să-și schimbe locurile în barcă. Vântul o izbește din toate părțile. Toate suprafețele sunt alunecoase. Ceea ce ar trebui să fie, în mod normal, o manevră simplă și rapidă este acum una greoaie. Isabella se ține, mai mult sau mai puțin, deoparte.

Albert reușește să se lase într-o poziție ghemuită. Se ține cu o mână de cârmă, iar pe cealaltă o întinde către Mimi, ca să-și păstreze echilibrul.

Isabella se apleacă înainte ca să-i ofere sprijin. Făcând asta, raportul greutăților din barcă se modifică semnificativ. Ambarcațiunea se leagănă și se apleacă.

Albert se răsucește într-o parte, iar alunecarea trupului său face ca barca să se aplece sub un unghi și mai mare. Își pierde echilibrul, dă drumul mâinii pe care i-o întinde Mimi, se răstoarnă în afara bărcii, în valuri, și se face nevăzut, parcă înghițit de suprafața apei.

— Vai, nu! — răcnește Mimi.

Ca nu cumva să-l izbească pe Albert sub apă, cu chila, îi dă voie bărcii să se îndepărteze preț de vreo trei-patru lungimi, după care execută o voltă strânsă, rapidă, sub vânt, lasă vela mai mult în voia vântului și navighează mai aproape de direcția lui.

Îndreaptă ambarcațiunea spre locul în care-l vede pe bietul Albert ieșit înapoi la suprafață. Iarăși întoarce vela în contra vântului, ca să încetinească ritmul înaintării, împingând brațul în consolă către bordul de sub vânt, ca să reducă viteza. Barca rămâne aproape fixată în punctul în care Albert se află chiar lângă ea.

Mimi ține sub control echilibrul ambarcațiunii, în timp ce Isabella se apleacă peste bord, ca să-l apuce pe Albert de jachetă. Cu toate forțele ei, îl trage înapoi în barcă, facându-i loc pe fund.

— Ne-ntoarcem! — le strigă Mimi, încercând să acopere vuietul vântului.

Isabella îl ia în brațe pe Albert, pleoștit rău de tot, care-i spune:

— „Îmi pare rău c-am plâns așa de mult! — zise Alice, înotând încolo și încoace și căutând o cale de ieșire. Acum, o să fiu pedepsită,

mă gândesc, și-o să mă înec în propriile mele lacrimi! Ciudat lucru, să se-ntâmple așa ceva! Și totuși, câte lucruri nu sunt ciudate astăzi!”[71]

Numele lui Albert deschide multe uși. *Frau* Dukas descoperă că nici ușa lui Bradley Beaufort nu face vreo excepție.

Sunt aproape treizeci de grade și o atmosferă umedă în cartierul din Washington, D.C., cunoscut drept Fundătura Cețoasă. Biroul lui Beaufort se află în complexul de clădiri ale Agenției Centrale de Informații, care sunt față în față cu Departamentul de Stat al Statelor Unite, de pe Strada E nr. 2430 – Nord-Vest. Inscripția „CIA” și emblema Agenției sunt foarte vizibile.

Beaufort o întâmpină pe *Frau* Dukas în biroul său, cu o curtoazie de modă veche.

— Vă mulțumesc pentru bunăvoința de a mă primi, zice *Frau* Dukas.

El o roagă să-i spună ce anume o preocupă, iar *Frau* Dukas îi povestește despre vizita pe care a primit-o recent din partea celor doi agenți de la FBI.

O stenografș ia notițe.

Beaufort deschide mai multe dosare de pe birou. Zice:

— Înțelegeți, *Frau* Dukas, că noi, CIA, nu suntem FBI?

— Știu, zice ea.

— Extraordinară e cariera profesorului Einstein, zice Beaufort. Om de știință, filosof, activist. Un veșnic adversar al șovinismului și rasismului.

— Știu, zice *Frau* Dukas. Le-a luat apărarea băieților de la Scottsboro, victime ale rasismului din Alabama, iar după linșajele din 1946, i s-a alăturat lui Paul Robeson în Cruciada Americană împotriva Linșajului.

Beaufort deschide un alt dosar. Zice:

— Există un punct de vedere – c-ar avea simpatii comuniste.

— Faptul că i-a luat apărarea Partidului Comunist n-a presupus niciodată c-ar fi sprijinit stalinismul. A vorbit în apărarea libertății cuvântului. Spuneți-mi, vă rog: așa ceva e un delict?

— Nu este, nu.

— Niciodată nu l-au preocupat problemele ridicate de Revoluția rusească.

Beaufort o privește fix în ochi. Zice:

— Dar se consideră socialist. Gândiți-vă la ce a scris în *Monthly Review*: „Anarhia economică din societatea capitalistă, așa cum există ea în ziua de azi, constituie autentica sursă a răului, în opinia mea… îi voi numi «muncitori» pe toți aceia care nu au nicio legătură cu proprietatea asupra mijloacelor de producție. Întrucât contractul de muncă se încheie «liber», ceea ce primește muncitorul nu e determinat de adevărata valoare a bunurilor pe care acesta le primește, ci de

nevoile sale minime și de nevoia capitaliștilor de forță de muncă, în raport cu numărul de muncitori aflați în competiția pentru locurile de muncă."

Frau Dukas nu face niciun efort să-și stăpânească nerăbdarea. Zice:

— Vă rog…

— Ascultați-mă până la capăt, zice Beaufort. „în condițiile existente, capitaliștii privați controlează, în mod inevitabil, direct sau indirect, principalele surse de informație, presa, radioul și educația. Ca urmare, se dovedește a fi extraordinar de dificil, ba chiar, în cele mai multe cazuri, absolut imposibil ca simplul cetățean să ajungă la concluzii obiective și să se folosească inteligent de drepturile sale politice. Producția se desfășoară pentru profit, nu pentru valoarea ei de utilizare."

— Ce vreți să spuneți cu asta?

— Zice: „într-o asemenea economie, mijloacele de producție se află în posesia societății însăși, fiind utilizate în mod planificat. O economie planificată, care ajustează producția în funcție de nevoile comunității, distribuie cantitatea de muncă de prestat în rândurile tuturor celor apți de muncă și garantează mijloace de trai pentru orice bărbat, femeie sau copil."

— Ați terminat? — vrea să știe *Frau* Dukas.

— Am terminat, zice Beaufort. Dar n-am făcut decât să repet cuvintele spuse chiar de doctor Einstein.

— Știu, zice *Frau* Dukas. Articolul acela, mie mi l-a dictat.

— Adică, trebuie să privim la modul echilibrat vizita pe care v-au făcut-o agenții de la FBI.

— Dacă așa spuneți dumneavoastră.

— Așa spun eu.

Frau Dukas dă să se ridice, ca să plece.

— Așteptați, *Frau* Dukas, îi spune Beaufort.

Îi arată un dosar pe care scrie: "Biroul Federal de Investigații. Secția Legilor Privitoare la Libertatea de Informare / de Intimitate. Subiect: ALBERT EINSTEIN. Dosar 61-7099.

Îi întinde secretarei-stenografe dosarul. Zice:

— Conduceți-o pe *Frau* Dukas până la ieșire. Pe urmă, duceți dosarul acesta la incinerator.

— Doriți ca dosarul să fie distrus, domnule? — întreabă secretara, cu un aer perplex.

— Păi, pentru asta și există incineratorul, nu? — îi confirmă Beaufort.

Pe urmă, se întoarce către *Frau* Dukas:

— Directorul Biroului Federal de Investigații precis mai are un exemplar. Să și-l păstreze. În măsura în care acest lucru privește Guvernul Statelor Unite ale Americii, gata cu investigațiile asupra unei

personalități precum doctor Einstein.

— Și chiar așa va fi? — întreabă în șoaptă *Frau* Dukas.

— Azi-dimineață, am discutat chestiunea cu președintele. Consensul a fost deplin. Dwight Eisenhower este un om de cuvânt. Și acum, *Frau* Dukas, fiți bună și asigurați-le pe Mimi și pe Isabella de toată dragostea mea, zice Beaufort.

— Le transmit.

— Sunt niște muziciene foarte talentate – și niște domnișoare absolut remarcabile.»

— Știu, zice *Frau* Dukas. Și-l admiră nespus de mult pe doctor Einstein. Din câte bănuiesc eu, sunt chiar puțin îndrăgostite de el. Și reciproc. Doctor Einstein a știut întotdeauna să admire femeile.

— Așa știu și eu. Dar și femeile pe el. În orice caz, lumea liberă îi rămâne peste măsură de îndatorată. Este unul dintre oamenii cei mai mari care au trăit vreodată.

Sună telefonul. Secretara-stenografa răspunde și se crispează. Ascultă puțin, apoi zice:

— Domnule… pentru dumneavoastră!

Frau Dukas, după obiceiul ei compulsiv de a trage cu urechea, mai zăbovește puțin în fața ușii.

— Cine este? — îl aude pe Beaufort, întrebând-o.

— Președintele, domnule, zice femeia. Vrea să știe cum a decurs întrevederea.

Tot restul anului 1954, ceea ce nu reușește Albert să facă este, în primul rând, să aibă grijă de el însuși.

Acesta e punctul de vedere al doctorului cel spilcuit, Jânos Plesch, care-i face pacientului său niște analize amănunțite.

Plesch îl întreabă pe Albert dacă are, cumva, dureri în piept. Albert îi spune, plin de emfază, că nu.

Atunci, Plesch îl pune să se dezbrace până la chiloți, să se întindă pe divanul de examinare, să se ridice în capul oaselor și să respire profund.

— Mă doare în piept, zice Albert. De ce mă doare?

— Pentru că există o dilatare a sacului plin de fluid, care-ți învelește inima. Suferi de pericardită.

— Serios?

— Da, serios.

— Și va trebui să intru în spital?

— Nu. Ai nevoie de multă odihnă. O dietă fără sare și cu diuretice. Și să te lași de fumat pipă.

— Să-mi abandonez pipa?

— Asta o las în seama dumitale.

— Nu pot să mă las de fumat pipă.

— Mai gândește-te. Vreau să-ți iei câteva zile de odihnă, de stat acasă. Fără vizitatori. Fără să lucrezi.

— Mă doare ficatul, zice Albert.

— N-ai nimic la ficat, îi spune Plesch. Inima trebuie ținută sub observație.

Albert urmează, mai mult sau mai puțin, sfatul doctorului și o pune la curent pe *Frau* Dukas cu ce trebuie să facă și să nu facă. Totuși, insistă că restricțiile nu acoperă și vorbitul la telefon, când este sunat de Mimi și de Isabella, care-i doresc, pline de tandrețe, însănătoșire grabnică.

Mimi este bântuită de ideea că pierderea de puteri a lui Albert e rezultatul direct al incidentului de pe lacul Carnegie.

— Îmi pare rău, îi spune ea. Din vina mea s-a întâmplat.

— Dar s-a întâmplat anul trecut, zice Albert. Și n-a fost vina nimănui. Cu siguranță, nu a dumitale.

— Mi-a fost atât de frică. Un accident nenorocit.

— Frica de moarte este cea mai nejustificată dintre toate fricile, îi spune Albert. Pentru că nu există riscul unui accident în cazul cuiva care e deja mort. Cu ce te mai pot ajuta, Mimi – proiectul dumitale… în ce stadiu se mai află?

— Merge înainte, zice Mimi, apoi adaugă: Mă gândeam – numai dacă nu vă supărări –, oare l-ați putea întreba pe doctor Oppenheimer dacă-și poate face timp – doar câteva minute –, să stea de vorbă cu mine?

Albert îi promite că-l va întreba.

Prin urmare, Mimi telefonează la biroul lui Oppenheimer de la Institut. Din câte află de la secretară, se pare că agenda lui Oppenheimer e plină.

Îndatoririle de familie se interpun în calea proiectului demarat de Mimi.

Whitney Beaufort e pe moarte și este internat în spital. Isabella și Mimi își petrec vacanța mare la Beaufort Park.

Uneori, Mimi stă de vorbă cu Albert la telefon și-i cântă la vioară. Ce altceva decât Mozart – *Sonata pentru Pian și Vioara în mi minor* K.304. Totul devine un fel de ritual. Sunt zile în care Isabella face la fel.

Kurt Gödel păstrează legătura cu cele două fete. Le spune că lui Albert îi lipsesc vizitele lor și că e preocupat de felul în care o duc.

— Mi-a cerut să stau cu ochii pe voi amândouă, zice Gödel. Va consideră niște muziciene minunate. Sunt de acord cu el. Ascultați-mi sfatul: studiați și exersați până atingeți perfecțiunea. La fel ca doctor

Einstein.

Toamna, cele două surori își reiau vizitele în casa lui Albert de pe strada Mercer – și continuă să-l viziteze pe tot parcursul iernii geroase de la Princeton.

Albert se delectează cu muzica pe care ele o fac pentru el.

Mimi începe să lucreze la o nouă carte de amator, în care introduce versuri de William Carlos Williams, ca: „Într-un singur lucru mai poți să crezi – în cineva care ți se pare frumos".

Apoi, adaugă:

Pentru Albert

Fum de rug strălucire de arțar
Frunze arzând pe rugul în flăcări
Gămălii de ac stropii de stejar stacojiu
Plopi ca lalelele galben-cromate
Nuanțe de stejar și de nuc
Mahon cenușiu în culori de ciuperci
Frunză aurie de nuc înnegrit
Mimi Beaufort, 1954

Pe 17 decembrie, într-o zi de vineri, calmă și cenușie, Isabella, Mimi și Albert stau și ascultă la radio, în casa de pe strada Mercer, o relatare despre cum aprinde președintele Eisenhower luminițele care împodobesc Pomul de Crăciun de la Washington, prefațând astfel Festivalul Păcii, organizat cu prilejul Crăciunului. Cincizeci și șase de alți pomi, ceva mai mici, sunt aprinși odată cu cel mare, simbolizând, fiecare, câte unul dintre cele cincizeci de state americane, cinci teritorii dependente de Statele Unite și Districtul Columbia.

Președintele zice: „Nici măcar în acest anotimp al bucuriei, nu îndrăznim să uităm infracțiunile comise împotriva justiției, refuzul clemenței, violarea demnității umane… După cum nu îndrăznim să uităm binefacerile de care ne bucurăm."

— Credeți că toate astea îi vor face vreun bine Americii? -

Îl întreabă Mimi pe Albert.

— N-au ce să-i strice, îi răspunde el.

— Ce v-ar plăcea să primiți de Crăciun? — vrea să știe Isabella.

— Noul aparat de radio miniaturizat, la care am văzut că se face reclamă în ziare. Radioul acela cu tranzistori marca Regency TR-1.

În ziua de Ajunul Crăciunului, Isabella și Mimi îi oferă în dar un aparat de radio cu tranzistori marca Regency TR-1.

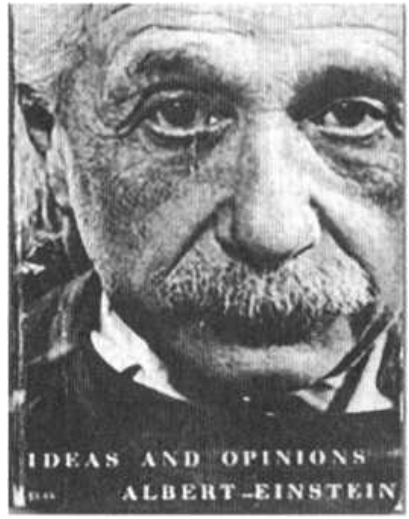

Albert le oferă celor două surori exemplare de semnal din volumul său de *Idei și opinii*. Pe fiecare dintre ele, a scris aceeași dedicație:

"Idealismul dumitale și felul în care cânți mi-au luminat calea și mi-au reînnoit de atâtea ori curajul de a face față vieții cu bucurie. Ai fost dovada vie a Bunătății, Adevărului și Frumuseții. Dacă n-ar fi existat sentimentul camaraderiei cu oameni care gândesc la fel, preocupați de obiectivitate, de eternul intangibil din domeniul artei și al cercetării științifice, viața mi s-ar fi părut goală. Îmi reamintești frumusețea Venerei lui Boticelli care se ivește din cochilie. Ești frumoasă pentru că, la fel ca Venus, nu știi că ești."

De Anul Nou 1955, J. Robert Oppenheimer o primește, în sfârșit pe Mimi, și-i acordă un interviu.

O conduce politicos în biroul său de la Institut. Lângă ușă, are un suport de pălării, pe care se află atârnată o pălărie-tartă. Mimi îi aruncă o privire admirativă.

— Am purtat-o la Los Alamos, îi spune Oppenheimer.

Este înalt, ascetic, atât de slab, încât pare uscat, având nasul lung și ochii pătrunzători, severi, de un albastru viu și profund.

Rozându-și unghiile și fumând țigările una după alta, se așază la birou, sub o tablă mare și neagră, pe care se află un labirint de ecuații scrise cu creta în orice colț disponibil.

Își răsucește colțurile gulerului albastru al cămășii; deodată, sprijinindu-se în brațele uscătive, se ridică de pe scaun și începe să facă pași mari și apăsați, de colo-colo, prin cameră.

O chestionează scurt și preocupat în legătură cu accidentul de navigație și se interesează cu gentilețe despre starea de sănătate în care se află doctor Einstein. Mimi își spune, în sinea ei, că este evident – și cel puțin curios – că nu i-a telefonat el însuși lui Albert ca să afle cum se simte.

Mimi îi explică în ce constă proiectul ei de liceană. Zice:

— Nu vă supărați dacă vă pun câteva întrebări?

— Puteți să mă întrebați orice doriți, îi spune el, cu un zâmbet de-a dreptul șarmant.

Mimi se pregătește să-și ia notițe.

— Ce aveți în comun cu doctor Einstein? — sună prima întrebare.

— Înainte de toate, amândoi suntem copiii unor evrei aşkenazi nepracticanți.

— Va mai ocupați cu cercetări în domeniul fizicii?

— Nu. Sunt umilul director al acestui Institut. Citesc, de bună seamă, reviste și urmăresc tot ce se întâmplă în fizica energiilor înalte și în teoria cuantică a câmpurilor. Ignoranța este cea care dă naștere fricii.

— Sunteți un om din afară, la fel ca doctor Einstein?

— Până la un punct. Puteți spune și așa. Aparținem unor generații diferite, dar… da, presupun că avem în comun acest lucru.

— V-ați întâlnit, pentru prima oară, în urmă cu vreo douăzeci de ani?

— În 1932, la Caltech – adică la Institutul de Tehnologie din California. Dar o relație cu adevărat strânsă am legat abia în ultimii șapte ani, cam așa ceva, de când am devenit colegi la Institutul acesta, de aici. M-a sprijinit foarte mult.

Și Oppenheimer își pierde controlul de sine. Începe să scoată niște zgomote ciudate – cunoscutele lui ciudățenii în conversație: *Nâm-nâm-nâm* sau *hàn-hàn-hàn*. Zice:

— Cunoașteți istoria recentă a suspendării accesului meu la informații?

— Știu ceva, dar vag.

— Anul trecut, mi s-a spus că nu mai aveam acces la informații – la informații confidențiale, vreau să zic – *nâm-nâm-nâm* –, din cauza unor acuzații c-aș fi avut o loialitate îndoielnică. Mi-am exercitat dreptul de a solicita cuvenitele audieri. Dar, vai!, am avut parte de cruzimea unui interogatoriu cvasijudiciar de trei săptămâni. Care a inclus, printre altele, întrebări despre faptul că m-am opus unui program accelerat, care viza dezvoltarea bombei cu hidrogen, și despre contactele mele din anii 1930 și 1940 cu comuniștii. Doctor Einstein mi-a luat apărarea.

— A spus că vă admira nu numai ca om de știință, ci și ca o ființă umană de excepție?

— Așa a zis, da. *Nim-nâm-nâm*. Foarte frumos din partea lui. Am rămas director aici, plus că mi-am continuat scrierile și conferințele. Uneori, auditoriile de la conferințele mele mă ovaționează – știți cum este –, exprimându-și astfel simpatia față de mine, deopotrivă cu indignarea față de tratamentul care mi-a fost rezervat. Chiar și așa, liniștea mea, tihna sufletească, fericirea – mi-au fost distruse, nu

altceva.

— Doctor Einstein zice că nu consideră liniștea și fericirea niște scopuri în sine. La fel ca Schopenhauer.

— Știu ce crede el: că una dintre cele mai puternice motivații, care-i mână pe oameni în domeniul artei și al științei, este să scape de viața cotidiană, de cruzimea ei dureroasă și tristețea fără margini, de lanțurile propriilor dorințe veșnic schimbătoare. Îi împărtășesc opinia.

— Dar nu este adevărat că doctor Einstein, de peste două decenii, trăiește izolat de comunitatea fizicienilor teoretici?

— Poate că este adevărat. Dar tot rămâne un exemplu carismatic, în ochii lumii, întrucât reprezintă imaginea însăși a marelui om de știință. Poate chiar cel mai mare pe care l-a avut lumea vreodată.

— Care sunt diferențele dintre dumneavoastră și el? — în termenii trăsăturilor de caracter, vreau să spun.

Oppenheimer zâmbește amar. Zice:

— Nu sunt Sigmund Freud, știți. Dar acum, dacă întrebați, presupun că el este înconjurat de norii mitului. Nu e câtuși de puțin sofisticat, nu e câtuși de puțin lumesc. În Anglia, s-ar spune despre el că nu are prea mult „ambient". Aici, în America, viziunea despre el este că nu are prea multă educație. Nu e nici măcar un foarte bun violonist. Nu are un dialog firesc nici cu oamenii de stat, nici cu cei care dețin puterea. Eu am, pentru că eu cred în disciplina minții și a trupului. *Hăn-hân-hăn*. Disciplină. Autoritate. Da. Disciplină.

— Și mergeți, dacă se poate spune așa, pe calea deschisă de autoritate?

— Da.

— Nu și doctor Einstein, însă?

Oppenheimer zâmbește iar, șters. Își aprinde o nouă țigară. Zice:

— Se poate spune și așa.

— Asta v-a și susținut, în activitatea dumneavoastră de inventare a bombei atomice?

— Dați-mi voie să vă spun ceva. Există un pasaj din scriptura hindusă, din așa-numita *Bhagavad Gita*. Veți găsi acolo ceea ce a subîntins inventarea bombei. Visnu încearcă să-l determine pe Prinț că trebuie să-și facă datoria. Ca să-l impresioneze, își ia forma cunoscută, cu multe brațe, și-i spune: „iată-mă ajuns Moartea, cositoarea de suflete". Într-un fel sau altul, cred că toți ne gândeam în acest sens. Trebuie să înțelegeți că eu am ales amplasamentul viitoarei creări a bombei atomice. Până în 1945, locul acela înalt, izolat, devenise cămin pentru circa patru mii și jumătate de suflete, care lucrau la bombă. Toate cele mai importante decizii au fost ale mele. Și toate au fost corecte.

— Nu vă temeati?

— Să mă tem… de ce anume? — și Oppenheimer dă un bobârnac

la cenușa incandescentă a țigării cu degetul mic.

Mimi observă bătătura pe care i-a produs-o acest obicei. Îl întreabă:

— Nu vă temeați că bomba poate n-ar fi funcționat?

— Mă temeam de ce s-ar fi putut întâmpla dacă nu funcționa. Trebuie să înțelegeți un lucru: bomba trebuia făcută.

— Ăsta-i adevărul?

— E greu de spus în viață care-i adevărul. Există adevăruri accidentale. Uneori, adevărul iese la iveală în moduri neașteptate. Vedeți dumneavoastră, ce este adevărat și ce e fals uneori se confundă. Însă știința pură și tehnologia sunt complementare. Orice descoperire de calitate se va regăsi în cine știe ce aparat, într-o bună zi. În asta și constă o calitate autentică.

— Care este calitatea profesorului Einstein – calitatea lui fundamentală –, care se află în miezul sufletului său?

Oppenheimer trage adânc din țigară. Zice:

— Bunătatea și o extraordinară originalitate. *Nâm-nâm-nâm* Din punct de vedere intelectual, faptul c-a înțeles ce înseamnă că niciun semnal nu poate călători cu o viteză mai mare decât a luminii. Înțelegerea strălucită de care dă dovadă în domeniul fizicii. Descoperirea sa că lumina este curbată de gravitație…

Rămâne cu privirile ațintite în depărtare. Apoi reia:

— Simplul fapt de a fi cu el este o minune. Vezi un om de o mare bunăvoință față de omenire. Manifestă un fel de… cum să-i spun?… de lipsă de nocivitate. Într-un cuvânt, în sanscrită, i se spune *ahinsa* – înseamnă să nu faci rău, în sensul acesta, lipsă de nocivitate. O puritate minunată – deopotrivă copilărească și profund obstinată. Creștinii spun: slavă lui Dumnezeu în cer și pace pe pământ, bunăvoință față de toți oamenii. Cât despre bombă și ecuație… *hăn-han-hăn*. I-a scris lui Roosevelt o scrisoare despre energia atomică. Cred că l-a determinat să i-o scrie și suferința lui față de răul reprezentat de naziști, și dorința de a nu i se întâmpla nimănui acel rău. Dar scrisoarea n-a avut niciun efect. Nu este el răspunzător pentru tot ce-a urmat – pentru Hiroshima, pentru Nagasaki…

— Toată lumea crede că este.

— Poate că este, atunci.

— Dumneavoastră sunteți răspunzător?

— Poate că sunt. *Nâm-nâm-nâm*. Einstein știe și el că nu este. Nu e răspunzător pentru violența supremă dezlănțuită de armele atomice. El a descoperit cuantele: înțelegerea profundă a faptului că niciun semnal nu poate călători cu o viteză mai mare decât a luminii. Chiar și acum, când vorbim, teoria lui, a relativității generale, nu e foarte bine dovedită. Numai în ultimul deceniu, am putut aprecia pe deplin descoperirea lui Einstein. Mai precis, că lumina este curbată de

gravitație.

— Cu cine se aseamănă cel mai bine, din toată istoria?

— Cu Ecleziastul.

— Cu Ecleziastul?

— Da. El este Ecleziastul secolului XX. Ceea ce în ebraică se numește *Koheleth* – culegătorul, învățătorul, predicatorul, cel care ne spune, cu bună-dispoziția lui nestăpânită, că „… totul e deșertăciune".

— Și dumneavoastră… părintele bombei atomice? De ce ați adus monstrul pe lume?

— Pentru că, atunci când vezi un lucru care ți se pare numai bun de făcut, din punct de vedere tehnic, mergi înainte și-l faci, și nu te întrebi ce vei face cu el decât după ce ai obținut succesul tehnic. Așa s-a întâmplat și cu bomba atomică.

— De ce a mai fost necesară și cea de la Nagasaki?

— N-am înțeles, nici până-n ziua de astăzi, de ce a mai fost necesară și cea de la Nagasaki. Da, bine, știu că sunt unii care cred sincer că Japonia își avea fanaticii ei, care au refuzat, chiar și după Hiroshima, să recunoască faptul că era momentul să capituleze. Cifrele întrec puterea de înțelegere. Nimeni nu le cunoaște precis. Aud că 140.000 de oameni au pierit la Hiroshima, că 100.000 au suferit răni cumplite, că 74.000 au pierit la Nagasaki și alți 75.000 au suferit răni, arsuri și efecte ale radiației gamma. Că leziunile au pătruns până la os și înăuntrul oaselor. Că tot ce era între piele și os a fost obliterat instantaneu. Știți cum miroase carnea de om arsă?

Mimi îl urmărește cu privirile pe Oppenheiner, care își aprinde o altă țigară, apoi zice:

— Aud că sunt oameni care cred sincer că bomba de la Nagasaki și măcelul abătut asupra miilor de bărbați, femei și copii au avut ca scop să le dea sovieticilor de gândit – un gest care a ținut de Războiul Rece. Mă rog. De ce nu-i întrebați pe copiii care se joacă pe străzile de aici, de la Princeton – ei ce cred?

— Dar dumneavoastră credeți realmente că ei pricep ce s-a întâmplat?

— De ce n-ar pricepe? Sunt copii capabili să rezolve unele probleme dintre cele mai dificile din fizică. Și știți de ce?

— Nu, spuneți-mi dumneavoastră.

— Pentru că ei știu lucruri pe care eu le-am uitat de mult. De foarte mult.

În februarie, Mimi cere să-l întâlnească pe Kurt Gödel.

Stabilesc o întâlnire pe 3 februarie, care se dovedește a fi cea mai friguroasă zi din acel an în New Jersey, cu o minimă a temperaturii de -17 grade Celsius.

Gödel vine cu ideea ca întâlnirea să aibă loc în biroul lui Albert de

la Institut.

Tabla neagră este acoperită cu ecuații. Cărțile – stivuite pe rafturi, fără să fie ordonate în vreun fel anume. Fotoliul lui Einstein stă răsucit într-o parte față de biroul de lucru.

Este o întâlnire ciudată. Mimi, în floarea tinereții, îmbrăcată cu un palton de cașmir până la nivelul gleznelor, având un guler lat de astrahan, și încălțată cu ghetuțe de zăpadă Gaylee, căptușite cu blană, stă față în față cu scheletul Gödel – și reciproc.

Gödel își dă jos fularul și paltonul.

— Înțelege universul în integralitatea lui, zice, holbându-se la Mimi prin ochelarii săi rotunzi. Are un set de principii care acoperă totul. Este aproape de Dumnezeu. Înțelege gândind. Gândind. Gândind. De o mie de ori l-am auzit spunând: „O să mă gândesc puțin". Eu sunt o ființă a numerelor, abstracțiunilor și formelor care nu există concret în ceea ce se numește lumea reală. Gândiți-vă la un număr. Care anume?

— Zece.

— Ce, zece?

— Zece degete ale mele.

— Va puteți vedea cele zece degete. Dar nu puteți vedea zece. Nu puteți vedea formele din geometrie. Vedeți imaginea unui triunghi, de pildă. Nu este un triunghi. Triunghiurile propriu-zise nu există pe acest Pământ. Există în mintea dumneavoastră. Gândiți-vă la timp. Gândiți-vă apăsat.

— Mă gândesc apăsat.

— Bun. Vedeți? Nu există.

Mimi realizează că mintea lui Gödel bate câmpii. Brusc, o întreabă:

— Ați discutat cu Oppenheimer?

— Da.

— Ce părere v-ați făcut despre el?

— E rece, distant. Dar foarte curtenitor.

— E mult prea tare preocupat de politica de la Washington. Se consumă. Spre deosebire de Einstein. Sunt câteva cuvinte în epilogul scris de Goethe la *Cântecul clopotului*[72] de Schiller, care parcă au fost scrise pentru el, pentru Einstein: „Gândirile ce-au fost a lui curioasă naștere / Sclipesc, precum un meteor ce-aleargă-n lumine, / Făcându-se una cu eterna lumină, pe sine". Mă tem pentru el. Pe 14 martie, curând, atinge memorabila vârstă de șaptezeci și șase de ani. Este atât de fragil. Din ce în ce mai slăbit…

Aproape nevăzător cum este, Gödel privește intens de jur-împrejurul camerei de lucru a lui Einstein, fluturându-și brațele ca niște aripi ale unui păsăroi costeliv.

— N-o să mai vadă niciodată locul acesta. Nici locul acesta n-o să-l mai vadă pe el niciodată. „Îndoaie-te că stelele-s văpaie, / Îndoaie-te

de soarele ceresc, / De însuși adevărul sfânt te-ndoaie, / Dar nu te îndoi că te iubesc.”[73]

Și Gödel se reazemă de perete, cuprins de disperare. Continuă:

— Ce voi face cu viața mea? Ce vei face cu a dumitale? Ai vreun vis? Care-i visul dumitale?

— Am avut un vis, îi spune Mimi, visul de a studia muzica la Londra cu sora mea. La Academia Regală de Muzică. Dar familia noastră nu are banii necesari ca să ne plătească taxele de școlarizare și cheltuielile de acolo. Așa că visul nostru s-a spulberat.

— Mă întristează foarte mult să aud asta, zice Gödel. Dar ai curaj. Poate că Domnul Atotputernic îți va veni în ajutor.

— Mi-aș dori să pot crede așa ceva.

— Cu cât mă gândesc mai mult la limbaj, zice Gödel, cu atât mai mult mă uimește faptul că oamenii reușesc să se înțeleagă vreodată unii pe alții. Dar la speranță să nu renunți – simți cât de frig este?

— Simt.

— Avem acest lucru în comun. Vai! — „Vârsta-năcrită și tinerețea[74] nu pot viețui împreună” – știi cine a scris asta?

— Shakespeare, presupun.

— De fapt, autorul e necunoscut, zice Gödel. „Tinerețea-i plină de plăcere, / Bătrânețea, plină doar de griji; / Tinerețea, ca o dimineață de vară, / Bătrânețea, precum vremea de iarnă; / Tinerețea, cu avântul verii, / Bătrânețea, cu pustiul iernii” – și-i zâmbește lui Mimi. „Crede în tot ce-i misterios și magic.” Și nu-l uita pe Goethe: „Magia înseamnă să crezi în tine însuți; dacă poți face asta, poți face orice altceva”. Cum bine zice Albert: „Cel mai frumos lucru pe care putem să-l trăim este cel misterios. E sursa întregii arte autentice și a științei.” Să nu uiți, domnișoară.

La mijlocul lunii martie, *Frau* Dukas le telefonează Isabelle! și lui Mimi la reședința lor închiriată. Zice:

— Doctor Einstein vă roagă să veniți să-l vizitați – în vocea ei, se simt ecourile tulburării. Dorește ca dumneavoastră, amândouă, să-i cântați *Sonata pentru Pian și Vioară în mi minor*, K.304, de Mozart. Va fi de față și Kurt Gödel.

Isabella și Mimi sosesc pe strada Mercer și descoperă că *Frau* Dukas este mult mai veselă decât păruse când vorbiseră cu ea la telefon.

Albert se declară încântat să le revadă. Zice:

— Uitați… Un englez, fizician de la Princeton, mi-a trimis asta pentru aniversarea de șaptezeci și șase de ani.

Cadoul este o drăcie, care constă dintr-o tijă lungă de un metru și jumătate. La un capăt, are atașată o mică sferă de plastic, străpunsă de un tub. La capătul tubului, se află o mingiucă.

— Aceasta-i o machetă care demonstrează principiul echivalenței,

zice Albert. Sfoara cu mingea este prinsă de un resort.

Resortul trage și trage de minge – întruna. Uitați-vă, nu reușește să învingă forța gravitației, care trage de minge.

Împinge tija în sus, și sfera mai-mai să ajungă la plafon.

— Când îi dau drumul să cadă, forța de gravitație dispare. Și-acum, mingea intră în tub. Atenție!

Lasă drăcia să cadă până atinge podeaua. Mingea se cuibărește cuminte în tub.

— Așa, *presto*, zice Albert, și râde, iar ceilalți râd împreună cu el. Țineți minte… V-am povestit că tatăl meu, acum vreo șaptezeci de ani, mi-a dat o busolă magnetică. Totul mi se trage de la busola de atunci.

— Oricât ai fi răsucit-o încoace și-ncolo ca s-o zăpăcești, zice Mimi, ca să-i faci acul să arate măcar o dată în altă direcție. Dar el, acul, se încăpățâna de fiecare dată, se sucea și arăta iar și iar nordul magnetic. Demonstra că există ceva, dincolo de tot și toate, ceva ce este ascuns în univers.

— Da. Da. Haide, ieși, îi șopteam, zice Albert. Unde și de ce te ascunzi?

Isabella și Mimi se uită la el cu niște ochi în care se citește dragostea. Au mai auzit povestea cu busola. Iar Mimi, de bună seamă, a învățat-o chiar pe dinafară.

Amândouă sunt cuprinse de un sentiment acut al bucuriei pentru că Mimi are pregătit, în cutia ei de vioară, cadoul cu totul aparte, pe care l-au cumpărat special pentru el. Au de gând să i-l ofere după ce-i cântă piesa de Mozart.

— Si-acum, zice Albert, să trecem la Mozart… Isabella, Mimi, ajutați-mă să cobor. *Frau* Dukas, unde-i Gödel?

— E pe drum încoace, zice *Frau* Dukas.

Isabella și Mimi îl susțin, fiecare de câte un braț, și-l ajută să parcurgă drumul pe scări în jos, până la camera de muzică.

Frau Dukas îi deschide ușa lui Gödel.

— A, Kurt, zice Albert. Semizeul meu pe picioroange. Și cel mai mare logician, după Aristotel.

— Nu poți dovedi asta, se încruntă Gödel.

— Tocmai am dictat o scrisoare adresată Posterității, anunță Albert. Johanna, te rog, fii amabilă și ne-o citește.

Fantova își frunzărește blocnotesul de stenografă și citește scrisoarea cu voce tare:

— „Dragă Posteritate, dacă tot nu te-ai făcut mai dreaptă, mai pașnică și, în general, mai rațională decât suntem noi. Sau am fost. Păi, atunci, dracu să te ia. După ce, cu tot respectul, mi-am exprimat această dorință pioasă, sunt. Ori am fost. Al tău, Albert Einstein.”

În camera de muzică, Isabella și Mimi cântă, pentru Albert, *Sonata*

pentru Pian și Vioară în mi minor, K.304, de Mozart.

Albert aclamă:

— Bravo, bravo, bravo!!

— Va mulțumim, zice Mimi. Avem o mică surpriză pentru dumneavoastră.

— Isabella și Mimi, zice Albert. Înainte să mă surprindeți… încă o dată, vă rog ceva. În tot acest timp de când ne bucurăm toți trei de o prietenie atât de iubitoare, niciuna dintre voi nu mi-a spus vreodată pe nume – Albert. Așa că vă rog: spuneți-mi Albert.

Cele două surori îi zâmbesc, privindu-l direct în ochi, iar Albert le zâmbește lor, privindu-le direct în ochi pe amândouă.

Fetele îi întind împreună un pachețel prins cu panglici.

— Pentru Albert al nostru cel drag, zice Mimi. Este un obiect produs de firma britanică J. M. Glauser & Fiii.

— Un model Mark 4, zice Isabella, cu capacitatea de a prinde bule de aer într-o carcasă dublă, înainte să fie umplută cu lichid.

— Adică este o mașinărie britanică de făcut bule de aer? — întreabă Albert.

Surorile râd. Mimi îl informează:

— Instrumente similare au fost utilizate în expediția pe muntele Everest, din 1922[75].

— Și iarăși, în. 1924, completează Isabella. Acesta de aici e ceva mai modern.

Albert desface pachetul, care conține o busolă prismatică model Glauser Mark 4, nou-nouță.

— Această creație minunată o voi numi chiar așa: „Isabella și Mimi”.

La început de aprilie, *Frau* Dukas le telefonează celor două surori.

O problemă de familie îi cere să-și petreacă noaptea la New York, în Manhattan, și nu în casa de pe strada Mercer, la Princeton. Johanna Fantova lipsește și ea din oraș. Ar vrea Isabella și Mimi să aibă grijă de doctor Einstein, timp de douăzeci și patru de ore?

Fetele acceptă cu bucurie.

Îi pregătesc de mâncare *fettuccine*, pe care i le servesc, așa cum le cere el, cu ulei de măsline.

Mai târziu, îl bagă în pat, așezându-i capul cu blândețe pe pernă.

Împreună, stau de veghe de-o parte și de alta a patului. Numai clinchetul de la oră fixă al pendulei și oftaturile pe care le scoate Albert din când în când tulbură tăcerea.

Doctorii descoperă că Albert a suferit o sângerare internă, consecință a unui anevrism aortic abdominal.

Spun, aceiași doctori, că un chirurg bun i-ar putea repara fără

probleme aorta.

— Vreau să mor când aleg eu, zice Albert. E de prost-gust să-ți prelungești viața în mod artificial. Ce treabă aveam de făcut, am făcut-o. E momentul să mor. Vreau să fac și asta cu eleganță.

Albert moare în ziua de 18 aprilie 1955, la ora unu și un sfert noaptea, la Spitalul de la Princeton, în vârstă de șaptezeci și șase de ani.

"All the News That's Fit to Print"

The New York Times.

LATE CITY EDITION

NEW YORK, TUESDAY, APRIL 19, 1955

FIVE CENTS

TRANSPORT PANEL URGES FREER REIN FOR COMPETITION

Dr. Albert Einstein Dies in Sleep at 76; World Mourns Loss of Great Scientist

TRUMAN ASKS U.S. TO TAKE THREATS TO PEACE TO U. N.

Jordan and Israel Set Up Jerusalem Security Zone

REBUFFS TO REDS AND NEHRU BRING BANDUNG DISCORD

HUNGARIANS NAME HEGEDUS PREMIER

REBELS OPEN FIRE ON VIETNAM FORCE

Președintele Eisenhower spune că: “Niciun alt om nu a contribuit la fel de mult la extinderea pe scară largă a cunoașterii din secolul XX. Și totuși, niciun alt om nu a dovedit mai multă modestie în felul în care s-a folosit de puterea cunoașterii, nici nu a fost mai convins de faptul că puterea lipsită de înțelepciune este mortală. Tuturor celor care trăiesc în era nucleară, Albert Einstein le-a oferit un exemplu în privința puterii pe care i-o dă individului capacitatea de creație într-o societate liberă.”

Pentru Isabella și Mimi, primăvara din New Jersey, pe care o petrec la Beaufort Park, este pe cât de frumoasă, pe atât de tristă.

Pierderea lui Albert li se pare de-a dreptul insuportabilă.

Își prind în pioneze, pe pereții dormitorului, fotografii cu el din ziare și reviste.

Isabella exersează fără întrerupere piese de Mozart.

Mimi își petrece timpul scriind la cartea ei, *Doctor Albert Einstein*, și citind orice lucrare de-a lui de care poate face rost.

Investește bani într-o mașină de scris portabilă, marca Smith-Corona Skyriter, inclusiv într-un Curs de Dactilografie de Zece Zile, tot de la Smith-Corona, pe discuri de gramofon de lungă durată. Isabella se alătură și ea instructajului și o ajută pe Mimi cu dactilografiatul.

Le pare rău că nu pot să-i arate paginile și celui pe care-l au ca subiect.

Viitorul celor două surori nu arată deloc bine.

Au aflat că nu există bani suficienți care să le acopere taxele de școlarizare impuse de Academia Regală de Muzică, nici costurile de călătorie și cele de cazare și masă.

Abătute, se întorc la Beaufort Park să înfrunte anii de nesiguranță care le stau înainte.

Miercuri, pe 22 iunie, poștașul vine cu o scrisoare pentru Isabella și Mimi. Plicul conține o invitație din partea lui Kurt Gödel, care le cere să-l însoțească la film. Iar filmul ales de Gödel este *Doamna și vagabondul*, de Walt Disney.

Alături de invitația lui Gödel, se află o scrisoare adresată fetelor, pe care scrie: „Personal și confidențial”.

Către: D-ra Mimi Beaufort și D-ra Isabella Beaufort De la: Dr. Otto Nathan, avocat, executor testamentar pentru averea decedatului doctor Albert Einstein

Co-executor: D-ra Helen Dukas în chestiunea moștenirii lui Albert Einstein.

Sunt împuternicit să vă informez că doctor Albert Einstein, de la Princeton, New Jersey, în prezent decedat, a dorit ca niciun fel de considerații de ordin financiar, sub nicio formă, să nu vă împiedice de a efectua studii la Academia Regală de Muzică, situată pe Șoseaua Marylebone, Londra NW1, Regatul Unit al Marii Britanii. Firma pe care o reprezint a primit instrucțiuni să vă plătească integral taxele de școlarizare și costurile de călătorie și cazare, pe care le presupun respectivele studii. Doctor Einstein a dorit să știți acest lucru și s-a exprimat astfel, cu propriile sale vorbe: “Vă doresc tot ce este mai bun în viețile voastre. Dumnezeu să vegheze asupra voastră. Sper să pot face și eu același lucru, cine știe pe unde în univers. Voi face tot posibilul. “

Plicul mai conține, în plus, și o fotografie alb-negru.

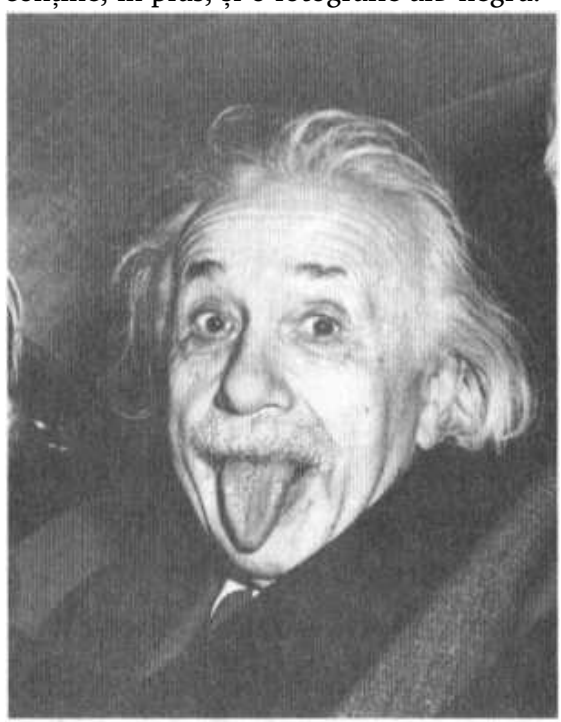

Pe fotografie, scrie:

“Pentru Isabella și Mimi Beaufort.
Alo? Albert Einstein la telefon.”

Credite fotografice

Einstein și Helen Dukas, la un concert la Marea Sinagogă din Berlin, în 1930 (Bettmann / Getty Images)

La vârsta de doi ani – cam atât aveam (Universal Historical Archive / Getty Images)

Gimnaziul Luitpold (Granger)

Aarau (Art Collection 3 / Alamy)

Fotografia preferată a Măriei (CPA Media-Pictures from History *I* Granger)

Mileva (Granger / Alamy)

Heinrich Friedrich Weber (Biblioteca ETH – Zürich)

Marcel Grossmann (Biblioteca ETH – Zürich)

Berna (Paul Popper *I* Popperfoto *I* Getty Images)

Alfred Kleiner (Biblioteca ETH – Zürich)

Cu Hendrik Lorentz (Paul Ehrenfest)

Cea dintâi Conferință Solvay (Couprie *I* Hulton Archive / Getty Images)

Marie Curie (Colecția Hulton-Deutsch / Corbis / Getty Images) Paul Langevin (Keys to ne-F rance *I* Gamma-Keystone / Getty Images)

Albert și iubita sa Elsa (Biblioteca Congresului Statelor Unite ale Americii / Getty Images)

(*stânga*) Max Planck (Debschitz-Kunowski / Ullsteinbild / Getty Images)

112 (*dreapta*) Walther Nernst (Ullstein Bild / Getty Images)

120 Sarajevo (Imagno / Getty Images)

133 (*de la stânga la dreapta*) Tete, Mileva și Hans Albert (Granger / Alamy)

136 Intrarea în Marea Sală de Conferințe (Andrea Praefcke)

149 Elsa și Albert, 2 iunie 1919 (Bettmann *I* Getty Images)

150 *The New York Times*, 10 noiembrie, 16 noiembrie și 3 decembrie 1919

155 Chaim Weizmann (Bettmann / Getty Images)

174 Palestina, 1922 (Prin amabilitatea Arhivelor Albert Einstein, Universitatea Ebraică din Ierusalim)

176 Alocuțiunea de acceptare a Premiului Nobel, Göteborg, 11 iulie 1923

(Arhiva Bibliotecii din Göteborg)

189 Helen (Bettmann / Getty Images)

190 La Marele Canion (Prin amabilitatea Arhivelor Albert Einstein, Universitatea Ebraică din Ierusalim)

191 (*sus*) Indieni *hopi* (Prin amabilitatea Arhivelor Albert Einstein,

Universitatea Ebraică din Ierusalim)

191 (*jos*) Charlie Chaplin (Imagno / Getty Images)

197 (*jos*) Cutremurul de la Los Angeles, 10 martie 1933 (Bettmann *I* Getty Images)

205 Cu Winston Churchill (Time Life Pictures / Getty Images)

206 La *Royal Albert Hall* (Imagno / Getty Images)

216 O creatură a rutinei (Alan Richards / Camera Press)

218 Cu Leo Szilard (The March of Time / The Life Picture Collection / Getty Images)

232 Gandhi redactând un text la *Birla House* din Mumbai, august 1942 (Kanu Ghandi)

233 Kurt Gödel (Alfred Eisenstaedt / LIFE Picture Collection / Getty Images)

248 Johanna (Biblioteca Universității Princeton)

259 Marian Anderson (Metronome / Getty Images)

265 Ambarcațiunea *Tinef* (Ann Ronan Pictures / Print Collector / Getty Images)

290 Colaj de fotografii ale lui Albert Einstein (*de la stânga la dreapta'*. Universal Historical Archive / Getty Images; Photo 12

/UIG / Getty Images; Ullstein bild *I* Getty Images; Granger / Alamy; Bettmann *I* Getty Images; Paul Fearn *I* Alamy; Universal Historical Archive / Getty Images; Corbis *I* Getty Images; Pictures from History / Granger)

292 Albert Einstein (Bettmann / Getty Images)

Sursele textelor

Au fost întreprinse toate eforturile pentru identificarea deținătorilor de drepturi și obținerea permisiunii acestora de a reproduce materialele supuse legislației cu privire la drepturile de proprietate intelectuală. Editorul își cere scuze pentru orice greșeli sau omisiuni vor fi apărut în carte și-și afirmă recunoștința pentru orice notificare cu privire la corecturile necesare ce urmează a fi cuprinse în viitoarele retipăriri sau ediții noi ale cărții de față.

Le mulțumim celor de mai jos pentru permisiunea pe care ne-au acordat-o de a reproduce materiale ce fac obiectul *copyright-\A\Tv*.

Extrase din volumul *Born-Einstein Letters*, *1916-1955* (*Scrisori Born-Einstein*, *1916-1955* – autori Albert Einstein și Max Born, Macmillan, 1971); pasajele au fost reproduse cu permisiunea editorului Macmillan Publishers Ltd.

Un fragment dintr-o scrisoare adresată de Arnold Sommerfeld lui Hendrik Antoon Lorentz pe 24 aprilie 1912, publicată în volumul MJ. Kein (editor), *Paul Ehrenfest*: *The Making of a Theoretical Physicist* (*Paul*

Ehrenfest. Crearea unui fizician teoretic – Elsevier Science, 1970, p. 185).

Un fragment din poemul *St. Francis Einstein of the Daffodils* (*Sfântul Francise Einstein al narciselor*), de William Carlos Williams, din volumul *The Collected Poems* (*Operepoetice complete*), I, *1909-1939*, copyright © 1938 by New Directions Publishing Corp., retipărit cu permisiunea companiilor Carcaner Press Limited și New Directions Publishing Corp.

O scrisoare a lui Bertrand Russell către *Lady* Colette Malleson, din 10 august 1918, publicată în volumul *Bertrand Russell Autobiography* (*Autobiografia lui Bertrand Russell*) – ed. I, Routledge, 1975, p. 30, copyright © 2009 The Bertrand Russell Peace Foundation Ltd. Toate drepturile rezervate. Reprodus cu permisiunea agenției Taylor & Francis Books UK și a Fundației pentru Pace Bertrand Russell.

Un fragment din poemul *The Hollow Men* (*Oamenii găunoși*), de T.S. Eliot, din volumul de *Collected Poems by T.S. Eliot, 1909- 1962* (*Operepoetice complete ale lui T.S. Eliot, 1909-1962*) – Faber and Faber Ltd., copyright © 1936 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company). Copyright © reînnoit în 1964 de Thomas Stearns Eliot. Reprodus cu permisiunea companiilor Faber and Faber Ltd. Și Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Toate drepturile rezervate.

Un fragment din volumul *Selected Essays of William Carlos Williams* (*Eseuri alese de William Carlos Williams*), copyright © by William Carlos Williams. Retipărit cu permisiunea companiei New Directions Publishing Corp.

Versuri din scenariul filmului *Sabrina*, de Billy Wilder și Samuel L. Taylor, Paramount Pictures, 1954.

1. Élisabeth, ducesă de Bavaria (1876-1965), soția regelui Albert I al belgienilor până la moartea lui, în 1934.

1. Sau *sephardim*, sunt evreii originari din Spania, care au fost siliți de Inchiziție, în anul 1492, să părăsească Peninsula Iberică dacă refuzau să se convertească la catolicism.

1. Această „situație punctată” de Albert în scrisoarea către Mileva, deși absurdă, când este redată în românește, se bazează pe faptul că,

1. Cartea *Leviticul* din Vechiul Testament descrie ritualul prin care un țap era împovărat cu toate păcatele unei comunități umane și alungat în sălbăticie pentru ca oamenii să scape de păcate.

1. Comintern, abrevierea denumirii în limba engleză a Internaționalei Comuniste sau Internaționalei III, organizație la nivel mondial,

2. *Crabbed Age and Youth*, poem de douăsprezece versuri, publicat în antologia *The Passionate Pilgrim* (*Pelerinulpătimaș*) din 1599, 284

Observații

[←1]

Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948), zis Mahatma („Marele Suflet“ sau „Venerabilul“) Gandhi, lider al mișcării de obținere a independenței Indiei față de Imperiul Britanic, promotor al nesupunerii civice nonviolente.

[←2]

Aceste rânduri parafrazează un poem scurt al oculistului John Collins Bossidy (1860-1928).

[←3]

Denumire dată unei muzici dansate, caracteristice pentru comunitățile afro-americane, care au introdus-o în anii 1870. Genul a devenit popular mai ales în anii 1920

[←4]

Elisabech, ducesă de Bavaria (1876- 1965), soţia regelui Albert I al belgienilor până la moartea lui, în 1934.

[←5]

Secret Love, titlul unei piese din coloana sonoră a filmului western, din 1953, Calamity Jane (Jane Piazä-rea), în care cântăreața Doris Day (Doris Mary Kappelhoff, 1922-2019) juca rolul titular.

[←6]

În mitologia greacă, Sfinxul era un monstru polimorf, cu cap de femeie, trup de leu, aripi de vultur și o coadă care se sfârșea cu un cap de șarpe. El stătea în vârful unei stânci de la intrarea Tebei și le cerea tuturor călătorilor să rezolve o enigmă; dacă nu reușeau, îi ucidea. Singurul care i-a dat răspunsul corect a fost Oedip, drept care monstrul s-a aruncat din vârful stâncii și a murit.

[←7]

Entitate istorico-politică inaugurată în anul 800 d.C., când papa Leon III l-a încoronat ca împărat pe regele francilor, Charlemagne - Carol cel Mare -, la peste trei secole după abdicarea ultimului împărat roman, în anul 476 d.C. Denumirea propriu-zisă de Sfânt Imperiu Roman a fost utilizată abia prin secolul al XlII-lea, când noii împărați au fost recunoscuți drept continuatori ai instituției împăratului Romei.

[←8]

*Der Struwwel*peter – textual: „Peter Păr-Zburlit” (germ.) – este o carte pentru copii de Heinrich Hoffmann (1809-1894), publicată în 1845, cu zece povestioare ilustrate, în versuri, despre copii neastâmpărați. Titlul cărții este dat de titlul celei dintâi poezii.

[←9]

Trimitere la teologul și filozoful austriac Johann Nepomuk Ehrlich (1810-1864). în limba germană, *ehrlich* înseamnă „cinstit“, de unde numele acestuia s-ar traduce „Ioan cel Cinstit“.

[←10]

Sau Decalogul lui Moise. E vorba de cele zece principii ale religiei mozaice și, ulterior, creștine, pe care Dumnezeu i le-a dictat profetului Moise, iar acesta le-a inscripționat pe două dale de piatră, pe muntele Sinai. Episodul este descris în cărțile Exodul și Deutero- nomul, din Vechiul Testament.

[←11]

Festival de toamnă münchenez, ținut anual de la sfârșitul lui septembrie până în prima săptămână a lui octombrie, inaugurat la începutul secolului al XIX-lea, pentru a celebra căsătoria prințului moștenitor al Bavariei, Ludwig; în prezent, este mai mult un festival al berii, răspândit în multe țări.

[←12]

In originalul german, poemul din 1803 se intitulează Rattenfänger von Hameln {Prinzatorul de șobolani din Hamelin) și reia legenda medievală a Fluierașului Pestriț din Hamelin (Saxonia Inferioară, Germania), angajat de consiliul orășenesc să scape urbea de șobolani atră- gându-i cu cântarea fluierului său magic.

[←13]

Sau *sephardim*, sunt evreii originari din Spania, care au fost siliţi de Inchiziţie, în anul 1 492, să părăsească Peninsula Iberică dacă refuzau să se convertească la catolicism.

[←14]

Nătărău (în idiș, în original).

[←15]

Textual: „sfârșit de secol“ (în limba franceză, în original), termen aplicat perioadei culturale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, considerată deopotrivă una decadentă și dătătoare de speranță.

[←16]

Monumentul a fost ridicat în anii 1887-1889 de inginerul Gustave Eiffel (1832-1923), pentru a marca simbolic intrarea în Expoziția Universală de la Paris, din 1889. După expoziție, acesta nu a mai fost demolat.

[←17]

Această „situaţie punctată" de Albert în scrisoarea către Mileva, deşi absurdă, când este redată în româneşte, se bazează pe faptul că, în limba germană, cuvântul Mädchen („domnișoară“) este de genul neutru, iar cuvântul Rübe („nap“) e feminin. Dar, spre deosebire de română, în care un substantiv neutru este masculin la singular și feminin la plural, neutrul german este un al treilea caz gramatical, independent de celelalte două.

[←18]

E vorba de Kurpfölzisches Museum, sau Muzeul Palatinat, din Heidelberg.

[←19]

Sau Vasilije Damjanovic (1734-1792), scriitor, comerciant, senator și judecător municipal sârb.

[←20]

În Vechiul Testament, populațiile din Orientul Apropiat, altele decât israeliții, sunt denumite „neamuri“. Ulterior, termenul s-a extins și la celelalte populații ale lumii, care nu se închină Dumnezeului poporului Israel.

[←21]

Rang nobiliar funciar în Prusia secolului al XIX-lea. Printre cei mai cunoscuți *Junker*-i, s-au numărat Cancelarul Otto von Bismarck și Președintele Republicii de la Weimar, Paul von Hindenburg.

[←22]

,,Anul miraculos" (în limba latină, în original - N red) .

[←23]

Titlul original: *Nähe des Geliebten* (1795). Versiune românească de Maria Banuș (1914-1999), reluată după site-ul www. Poetii-nostri.ro.

[←24]

Textual: „noblețe veche, îndelungată”, termen genealogic introdus în Germania, la sfârșitul secolului XVIII, pentru a desemna familiile ale căror rădăcini nobiliare datau din secolul al XIV-lea sau chiar de mai devreme, spre deosebire de Briefadel („noblețe scurtă, recentă”), pentru rangurile nobiliare create sau obținute în epoca modernă.

[←25]

Fragment de șase file dintr-un manuscris cu anluminuri datat în secolul V d.C., probabil realizat la Roma, în anii 420-430, conținând traduceri ale unor părți din Cartea Judecătorilor din Vechiul Testament.

[←26]

Biblia tipărită de Johannes Gutenberg (1400- 1468), inventatorul tiparniţei cu litere mobile, a fose publicată în 180 de exemplare în anul 1455, numărându-se printre aşa-numitele *incunabula,* cărţi tipărite înainte de 1500.

[←27]

Cartea *Leviticul* din Vechiul Testament descrie ritualul prin care un ţap era împovărat cu toate păcatele unei comunităţi umane şi alungat în sălbăticie pentru ca oamenii să scape de păcate.

[←28]

Textual: „Ciclon B“, denumirea industrială a unui compus chimic — în esență, un pesticid -, inventat în Germania, a cărui celebritate este dată mai ales de faptul că a fost utilizat, sub formă de gaz, în camerele de gazare din lagărele de concentrare naziste, în anii 1930-1940, pentru eliminarea fizică a prizonierilor, în principal evrei.

[←29]

Textual: „Speranța”, titlul unui poem (devenit ulterior imnul statului Israel), derivat dintr-un altul, scris de Naftali Herz Imber (1856-1909), într-o primă formă, în timp ce se afla în vizită la Iași, în anul 1877.

[←30]

Sau kosher, termen care desemnează hrana consumată de evrei, după regulile alimentare specificate în Vechiul Testament (Leviticul, Deuteronomul).

[←31]

Denumire dată neoficial sistemului republican, care a înlocuit monarhia constituțională din Germania în perioada 1918-1933, deși statul german și-a păstrat denumirea oficială de Reich (Imperiu).

[←32]

Deuteronomul, XXVII, 23.

[←33]

Corinteni, VII, 8.

[←34]

Citatele biblice din acest pasaj, precum și cele din restul cărții, au fost preluate din Biblia sau Sfânta Scriptură, ediție diortosită după Septuaginta și îngrijită de Arhiepiscopul Bartolomeu al Clujului, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

[←35]

Ultimul rege al ținutului Lidiei (sec. VI î.C.) de o bogăție legendară.

[←36]

Yarmulka sau *yamoka*, acoperământ de mici dimensiuni pentru cap, de forma unui castronel, purtat pe creștet de bărbații evrei, pentru a respecta obligația de a sta cu capul acoperit.

[←37]

Cel mai lung fluviu din Asia (6.380 km) și al treilea ca lungime din toată lumea, după Nil (6.695 km) și Amazon (6.400 km).

[←38]

„Germania peste totul“, imnul național al Germaniei.

[←39]

W. Shakespeare, Macbeth, actul V, scena V (traducere de Ion Vinea, în Opere complete, vol. VII, București, Editura Univers, 1988, p. 323).

[←40]

W. Shakespeare, Cum vă place, actul II, scena VII (traducere de Virgil Teodorescu, în Opere complete, vol. V, București, Editura Univers, 1986, p. 151).

[←41]

NSDAP - Partidul Naţional-Socialist German al Muncitorilor, creat în 1920 şi desfiinţat în 1945, după înfrângerea hitlerismului.

[←42]

The Young Mens Christian Association - Asociația Tinerilor Creștini, organizație caritabilă cu sediul la Geneva, întemeiată în 1844 de filantropul Sir George Williams (1821—1905).

[←43]

Textual: „animal negru“ (în limba franceză, în original); mai firesc, în limba română ar fi „oaie neagră“.

[←44]

Citatele din acest pasaj sunt din W. Shakespeare, luliu Cezar, actul III, scena I (traducere de Tudor Vianu, în Opere complete, voi. V, București, Editura Univers, 1986, pp. 48-49).

[←45]

Pseudonimul literar al Elsei Kotanyi (1876-1943), scriitoare și oratoare austriacă. Este cunoscută mai ales pentru romanul cu tentă autobiografică Der heilige Skarabäus (Berlin, 1909).

[←46]

City Lights, film mut din 1931, în care Charlie Chaplin (1889-1977), scenarist, producător, regizor și actor principal, în ipostaza care l-a consacrat, *The Tramp* („Vagabondul”), se îndrăgostește de o vânzătoare de flori, care e oarbă.

[←47]

Denumire colocvială dată Marelui Patrulater, una dintre curțile interioare de formă pătrată (cu laturile de circa 80 de metri) ale colegiului Christ Church.

[←48]

Grigori lefimovici Rasputin (1869-1916), mistic rus, care se prezenta ca om sfânt și care a beneficiat de o mare influență asupra familiei imperiale ruse, mai ales asupra țarinei Aleksandra. A fost asasinat de un grup de aristocrați, care l-ar fi împușcat de mai multe ori, sfârșind prin a-1 îneca în apele înghețate ale râului Malaia Nevka.

[←49]

Sala de concerte londoneză, inaugurată în 1871, a fost denumită astfel în memoria lui Albert de Saxa-Coburg și Gotha (1819- 1861), prințul-consort al Reginei Victoria.

[←50]

Aceasta era și denumirea unei organizații a femeilor americane, care se opuneau dreptului la vot al femeilor, declarându-se anticomuniste, antipacifiste și antifeministe, și combătând Amendamentul 19 la Constituția americană, care statua emanciparea femeilor în Statele Unite.

[←51]

Tratatul de Pace de la sfârșitul Primului Război Mondial consfințea dezarmarea Germaniei. Totuși, în anii 1930, după venirea la putere a lui Hitler, Germania a reînceput să se înarmeze și și-a refăcut capabilitățile militare cu ajutor substanțial din partea Uniunii Sovietice.

[←52]

John Edgar Hoover (1895-1972) a fost directorul Biroului de Investigații, devenit apoi Biroul Federal de Investigații, timp de 48 de ani, de la crearea acestuia, în 1924, până la moartea sa.

[←53]

Declarație politică încheiată în august 1941, care definea țelurile Aliaților în perioada postbelică. Națiunile care au aderat la Cartă au semnat Declarația Națiunilor Unite, la 1 ianuarie 1942, pe baza căreia s-a constituit Organizația Națiunilor Unite după război.

[←54]

Textual: „Adunarea”, denumire dată parlamentului unicameral, cu sediul la Ierusalim, al statului Israel.

[←55]

Primul președinte al statului Israel, de la înființarea sa, în 1948, a fost Chaim Weizmann (1874-1952), până la moartea acestuia, care a survenit cu o săptămână înaintea scrisorii reproduse aici. Semnatarul ei, Abba Eban (1915-2002), era, în acel moment, ambasadorul Israelului în Statele Unite.

[←56]

Este vorba de o comisie a Camerei Reprezentanților a Congresului Statelor Unite, care a funcționat din 1938 până în 1975, anchetând persoane și organizații sau instituții suspectate de legături fasciste sau comuniste, neavând legătură, dar fiind contemporană cu Subcomisia pentru Securitate Internă a Senatului, condusă de senatorul Joseph McCarthy (1908-1957), care investiga „dușmanul dinăuntru“ și care a dat naștere „mccarthy-ismului“.

[←57]

Casa unei familii de moguli ai afacerilor, unde Mahatma Gandhi și-a petrecut ultimele luni ale vieții și a fost asasinat în 1948, transformată astăzi în Muzeul Multimedia „Eternul Gandhi“.

[←58]

From Here to Eternity, film din 1953, în regia lui Fred Zinnemann.

[←59]

Titlul original, atât al filmului din 1954, în regia lui Walter Lang, cât şi al melodiei principale din coloana sonoră, este ***There's No Business Like Show Business.***

[←60]

Trimitere la una dintre fericiri, din Evanghelia după Matei (5, 5): „Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul“.

[←61]

Trimitere la un pasaj din rugăciunea Tatăl nostru, din Evanghelia după Matei (6, 13): „Că a ta este împărăția, și puterea, și slava în veci.

[←62]

Aceste versuri constituie ultima strofa din poemul The Hollow Men (Oamenii găunoși - 1925) de T.S. Eliot (1888-1965).

[←63]

E vorba de Julius Robert Oppenheimer (1904-1967), considerat unul dintre creatorii bombei atomice, fiindcă, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, era directorul Laboratorului de la Los Alamos al Universității statului California, unde au fost construite primele bombe.

[←64]

„Cântecul lui Dumnezeu“, text sacru în limba sanscrită, parte a epopeei hinduse antice Mahabharata. Din textul acesta se spune c-ar fi citat Oppenheimer, asistând la prima detonare, experimentală, a unei bombe atomice: „lată-mă ajuns Moartea, cositoarea de suflete“.

[←65]

Comintern, abrevierea denumirii în limba engleză a Internaţionalei Comuniste sau Internaţionalei III, organizaţie la nivel mondial care a funcționat între 1919 şi 1943, susţinând instaurarea comunismului global.

[←66]

Julius și Ethel Rosenberg (1918, respectiv 1915 - 1953) au fost doi soți, evrei americani, acuzați, arestați, condamnați și executați pe scaunul electric pentru spionaj militar în favoarea Uniunii Sovietice - le-ar fi livrat sovieticilor secrete ale bombei atomice americane.

[←67]

Old Sparky era porecla dată scaunelor electrice dintr-o serie de state americane; unele dintre ele au rămas în uz și au fost folosite până în primii ani 2000. In alte state, porecla era Old Smokey (aproximativ: „Fumărache“).

[←68]

Titlul original: On the Waterfront, film din 1954, în regia lui Elia Kazan (1909-2003), cu Marlon Brando în rolul principal.

[←69]

Film din 1954, în regia lui Billy Wilder (1906-2002), cu Audrey Hepburn în rolul titular.

[←70]

O parte din începutul cărții Ecleziastului din Vechiul Testament: „Cuvintele Ecleziastului, fiul lui David, regele lui Israel în Ierusalim: Deșertăciunea deșertăciunilor, a zis Ecleziastul; deșertăciunea deșertăciunilor - toate sunt deșertăciune“ (I, 1-2).

[←71]

Pasaj din romanul Alice în Țara Minunilor (1865), de Lewis Carroll (Charles Lutwidge Dodgson, 1832-1898).

[←72]

Das Lied von der Glocke, poem publicat în 1798 de Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805). Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) a scris un epilog al poemului, la scurt timp după moartea lui Schiller, pentru a fi citit la finalul unui spcctacol comemorativ organizat în onoarea celui din urmă.

[←73]

W. Shakespeare, Hamlet, actul II, scena II (traducere de Leon Levițchi și Dan Dutescu, în Opere complete, vol. V, București, Editura Univers, 1986, p. 358).

[←74]

Crabbed Age and Youth, poem de douăsprezece versuri, publicat în antologia The Passionate Pilgrim (Pelerinul pătimaş) din 1599, cuprinzând poeme atribuite lui Shakespeare. Acesta însă aproape sigur nu a fost scris de el.

[←75]

O expediție britanică a fost prima care a încercat să escaladeze masivul Everest până la vârf, utilizând oxigen îmbuteliat. Cea din 1924 a dat naștere unei dileme: cei doi alpiniști au dat asaltul final asupra piscului, dar au dispărut în nori și nu s-au mai întors. Oficial, prima expediție care a reușit să atingă vârful a fost cea din 1953, a neozeelandezului Sir Edmund Hillary (1919-2008) și a șerpașului nepalez Tenzing Norgay (1914-1986).